

ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์

(จันทร กุสโล)

AN ANALYTICAL STUDY OF TEACHING METHODS OF
PHRABUDDHAPOJJANAVARAPORN (JAN KUSALO)

พระมานิตย์ ญาณธโร (สีทะ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๓

ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์
(จันทร์ กุสโล)

พระมานิตย์ ญาณธโร (สีทะ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF TEACHING METHODS OF
PHRABUDDHAPOJJANAVARAPORN
(JAN KUSALO)

Pha Manit Yanadharo (Sitha)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)

ผู้วิจัย : พระมานิตย์ ญาณธโร (สีหะ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาดวงจันทร์ คุตตสีโล ดร. นธ.เอก,ป.ธ.๕,พธ.บ.,Ph.D.,(Buddhist Studies)

: ผศ.ดร.พูนชัย ปิ่นธิยะ นธ.เอก,พธ.บ.,ศศ.ม.,Ph.D.,(Pali&Buddism)

: ดร.สังเสริม แสงทอง นธ.เอก,พธ.บ.,ศศ.ม.,Ph.D.,(Sociology)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การศึกษาระบบวิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑, เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของพระพุทธพจนวราภรณ์ ๒, เพื่อศึกษาวิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ ๓, เพื่อวิเคราะห์ผลการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร แหล่งข้อมูลหลักคือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ และศึกษาจากหนังสือหรือเอกสารของพระพุทธพจนวราภรณ์ ตลอดจนเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธพจนวราภรณ์ เป็นพระมหาเถระที่เปี่ยมด้วยเมตตาคุณ ท่านสอนบรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้รู้ถึงความสำคัญของการศึกษา ด้วยการก่อตั้งสถานศึกษา สำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนมัธยมเมตตาศึกษา ร่วมก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา โดยเน้นการสอดแทรกธรรมะควบคู่กันไป และก่อตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท เพื่อพัฒนาอาชีพให้แก่ผู้ยากไร้ในชนบท

วิธีการสอนของท่านเป็นส่วนสำคัญในการเผยแพร่ของท่านว่าโดยเนื้อหามี ๒ ด้านคือ

๑. การพัฒนา ๒. วิชาการ :-

๑. การพัฒนา มีทั้งพัฒนาบุคคลและพัฒนาวัตถุ

๒. วิชาการ มีทั้งการศึกษาและพระพุทธศาสนา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ พระพุทธพจนวราภรณ์ ในฐานะผู้ส่งสารมี ๒ ประการ คือ

ปัจจัยภายใน ได้แก่ คุณธรรมและความรู้ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ บุคลิกภาพหรือปฏิบัติที่ก่อคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาบุคคลทั้งสองส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ

ผลจากการสอนของท่าน ทำให้บรรพชิตและคฤหัสถ์เหล่านั้นสามารถใช้ชีวิตได้ใน
สังคมอย่างมีความสุข โครงการนี้ไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ซึ่งท่านได้ทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลัง
ปัญญา ด้วยปณิธานที่มุ่งมั่น ในการผลิตบุคคลที่มีคุณภาพและศักยภาพสู่สังคม ซึ่งท่านได้ทำ
มาแล้วกว่า ๓๐ ปี การทำงานทั้งหลายของท่านเป็นที่รู้จักกันดีทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ

Thesis Title : An Analytical Study of Teaching Methods of
Phabuddhapojjanavaraporn (Jan Kusalo)
Researcher : Pra Manit Yanadharo (Sitha)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Suupervisory Committee :
 :Phramaha Duangjan Kuttasilo Dr. Pali V, B.A.,M.A.,Ph.D.,(Buddhist Studies)
 :Asst.,Dr. Poonchai Pantiya B.A.,M.A.,Ph.D.,(Pali & Buddhism)
 :Dr. Songserm Sangtong B.A.,M.A.,Ph.D.,(Sociology)

Date of Graduation : April 1, 2011

Abstract

The purpose of the AN ANALYTICAL STUDY OF TEACHING METHODS OF PHRABUDDHAPOJJANAVARAPORN(Jan Kusalo) is to study his biography and works, to study his teaching methods and to analyse the result of his teaching.

This thesis is the documentary research. The major document is the Mahachulalongkornrajavidyalaya Thai Tripitaka B.E. 2539 and from books or documents of Phrabuddhapojjanavaraporn and other related documents.

By the result of the study, it has indicated that the Venerable PHRABUDDHAPOJJANAVARAPORN (Jan Kusalo) was well-known in fulfill of loving-kindness by his teaching methods for monks and laymen. He puts the importance of education and profession through building education institutes such as Samakkeevitayatan Secondary School, Mettaserksa Secondary School and Mahamakut Buddhist University Lanna Campus. The Foundation For Education & Development Of Rural Areas (FEDRA) for monks and poverty laymen are also established in the countryside.

His teaching methods are the important parts of his propagation, which are divided into 2 parts , i.e.,

First Part : Development of both personals and materials

Second Part : Academic and Buddhism encouragement

Developing means to make people have a good living and to make material progress. Academic means Education and Buddhism.

Phrabuddhapojjanavaraporn took an influence from two factors, which are inner factor and outer factor. Inner factors are virtue and knowledge. Outer factors are personality & appearance. He also emphasizes on 4 requisite things for body relation and focuses on virtue and knowledge for mental relation.

The result of his teaching helps those monks and poverty people can live with happiness in society. These projects are free payment. He has paid his physical, mental and wise power. He has seriously purposing to produce quality and potential people for society and he has done more than 30 years. His activities were well known in Thailand and foreign countries.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย / นิยามศัพท์	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ประวัติและผลงานของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล)	๑๐
๒.๑ ชาติภูมิ	๑๐
๒.๒ การศึกษา	๑๑
๒.๓ การบรรพชา-อุปสมบท	๑๒
๒.๔ ปฏิปทาและจริยวัตร เกียรติคุณและสมณศักดิ์	๑๒
๒.๕ ผลงานของพระพุทธพจนวราภรณ์	๑๗
๒.๕.๑ ด้านการปกครอง	๑๗
๒.๕.๒ ด้านการศึกษา	๑๕
๒.๕.๓ ด้านสาธารณูปการ	๒๑
๒.๕.๔ ด้านการเผยแผ่	๒๓
บทที่ ๓ วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล)	๓๐

๓.๑	วิธีการสอน	๓๐
๓.๑.๑	วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ปรียัติ)	๓๐
	การแสดงพระธรรมเทศนา	๓๐
	การบรรยาย	๓๓
	การปาฐกถา	๓๔
	การให้โอวาท	๓๖
	การเขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง	๓๗
๓.๑.๒	วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง	๕๓
	สอนให้มีระเบียบวินัยในการฝึกฝนตนเอง	๕๓
	สอนการพัฒนาจิตใจและการเห็นแจ้ง	๕๓
๓.๑.๓	วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนา	๗๐
	การสร้างวัดและการคณะสงฆ์ผู้บริหารวัด	๗๐
	การก่อตั้งมูลนิธิพัฒนาชนบท	๗๒
	การก่อตั้งสถาบันการศึกษาเพื่อเยาวชนและระดับอุดมศึกษา	๗๔
๓.๒	ผลการสอน	๗๗
บทที่ ๔	วิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)	๗๘
	วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ปรียัติ)	
	วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง	
	วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนา	
บทที่ ๕	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๘๕
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๘๕
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๑
บรรณานุกรม		๑๐๒
ภาคผนวก		๑๐๖
ภาคผนวก ก	รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลและกลุ่มเป้าหมายจากมหาวิทยาลัยที่ถวาย ปริญญาคุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	๑๐๗

ภาคผนวก ข คำประกาศเกียรติคุณปริญญาคุณภักดีกิตติมศักดิ์

ตัวอย่างคติพจน์และสัมโมทนียกถา

๑๐๕

ภาคผนวก ค ผลงานการ ก่อตั้ง ร่วมก่อตั้ง สร้าง บูรณะปฏิสังขร สถานศึกษาและ

ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ

รูปภาพแสดงผล อันเนื่องมาจากการสร้างงานของพระพุทธรพจนวราภรณ์

๑๒๕

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมานิตย์ ญาณธโร (สีทะ)
ชาติภูมิ	เกิดวันอังคาร เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ณ บ้านเลขที่ ๕๔/๑ ถนนหลังเมือง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
อุปสมบท	เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๓ ณ วัดศรีจันทร์ ถนนศรีจันทร์ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
การศึกษา	น.ธ.เอก-ศนบ., คณะมนุษยศาสตร์ (เกียรตินิยม), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราช- วิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา พ.ศ. ๒๕๕๑
ประวัติการทำงาน	ครูสอนพระปริยัติธรรม(แผนกธรรม) พ.ศ. ๒๕๓๖- ปัจจุบัน ณ วัดโรงธรรมสามัคคี ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดโรงธรรมสามัคคี ๕๖ หมู่ ๗ ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่. โทร. ๐๕๓๓๓๑๔๔๑
โทรศัพท์	๐๘๕๘๕๕๗๗๕๑ — ๐๕๓ ๓๓๒๐๖๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสงฆ์สาวกนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบันเพราะพระสงฆ์ เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งของหลักการทางศาสนา^๑ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่เป็นผู้บรรลุนิพพาน เช่นอนุพุทธ ๘๐รูป ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ พระอัสสชิ พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร พระมหากัสสปะ เป็นต้น จึงมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติสมควรและยึดมั่นในคุณธรรมของผู้เผยแผ่ มีปฏิปทาการประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง ของพุทธบริษัท และรักษาพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบต่อกันมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ได้ทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนให้น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประทานหลักการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ โดยย่อว่า ให้แสดงธรรม มีเหตุผลสัมพันธ ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งเพื่อจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแจ่มแจ้งมากที่สุด พระสาวกทั้งหลายต่างน้อมรับใส่เกล้าและปฏิบัติตามนั้นทุกประการ ในสังคมปัจจุบัน มีพระภิกษุที่เป็นนักปราชญ์ผู้เข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ท่านเหล่านั้นเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้พุทธศาสนิกได้เข้าใจในหลักธรรมที่แท้จริง

ภิกษุรูปหนึ่ง ที่มีบทบาทดังกล่าวมาอย่างโดดเด่นคือ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) ซึ่งถือว่าท่านเป็นกำลังที่สำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนา ได้รับความสนใจใคร่จะศึกษา และปฏิบัติ ในหมู่ชาวพุทธทั้งในและต่างประเทศ ท่านเป็นพระสงฆ์ที่สำคัญรูปหนึ่งที่ได้เผยแผ่พระธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาสู่สังคม และได้สร้างผลงานที่ล้วนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ในลักษณะต่างๆ ไขว่มาจนได้รับการยกย่องเป็นภิกษุตัวอย่างจากสังคมหลายหน่วยงาน

^๑ เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่๑, (กรุงเทพฯ : ผดุงวิทยาการพิมพ์, ๒๕๒๖).

พระพุทธรพจนวราภรณ์(จันทร กุศล) เป็นพระมหาเถระที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในสังคมไทย เป็นพระสงฆ์ที่มีปฏิปทาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ ท่านสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักถึงความสำคัญของหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จึงได้ส่งเสริมทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติแก่ พระภิกษุ-สามเณร ตลอดจนถึงอบรมเผยแผ่ศาสนธรรมแก่บุคคลทั่วไปให้เข้าใจในหลักธรรมพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ซึ่งทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตนและสังคม จึงมีผู้สนใจหลักธรรมและวิธีการเผยแผ่เป็นจำนวนมาก ท่านเป็นพระมหาเถระผู้เจริญยิ่งในสมณคุณสมบูรณ์ด้วย ศีลา จารวัตร มีปฏิปทาอบรมรู้แตกฉานและมีผลงานที่โดดเด่น เช่น ด้านการศึกษา ด้านการสงเคราะห์ ชุมชน นอกจากนี้ท่านยังมีผลงานด้านกวีนิพนธ์-หนังสือ มากมาย เป็นต้น ผลงานของท่านทั้งประเภทร้อยแก้วร้อยกรอง อ่านและเข้าใจได้ทุกระดับ และมีเทคนิควิธีการสอนที่หลากหลายรูปแบบกระจัดกระจายอยู่ในงานนิพนธ์ไม่ต่ำกว่า ๕๐ เล่ม ยังไม่มีการรวบรวมวิธีการสอนของท่านอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยเห็นว่าหากได้ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของ พระพุทธรพจนวราภรณ์ ให้เป็นที่รู้จักแก่สายตามวลชน และเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต ซึ่งควรค่าในการศึกษาแก่ปัญญาชนทั้งหลาย อีกทั้งยังจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมปรับปรุงบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยให้ทันกับสถานการณ์ของสังคมไทย และสังคมโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง และเป็นแนวทางให้อนุชนรุ่นหลัง ได้ศึกษา ดำเนินตามสืบไป.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของพระพุทธรพจนวราภรณ์
- ๒.๒ เพื่อศึกษาวิธีการสอนของพระพุทธรพจนวราภรณ์
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ผลการสอนของพระพุทธรพจนวราภรณ์

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเพื่อให้ทราบถึง ความสำคัญ, ประเภท, ประโยชน์, ผลลัพธ์ของวิธีการสอนของท่าน เป็นงานวิจัยเอกสาร(Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย คือ การศึกษาประวัติ-ผลงานและวิธีการสอนของพระพุทธรพจนวราภรณ์เป็นหลักส่วนเอกสารและงานวิจัยอื่นๆเป็นส่วนเพิ่มเติม

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ด้านแหล่งข้อมูลหลักคือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี

พุทธศักราช ๒๕๓๕ และศึกษาจากหนังสือหรือเอกสารวิธีการสอนของ พระพุทธพจนวราภรณ์ ตลอดถึงเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ พระพุทธพจนวราภรณ์มีวิธีการสอนอย่างไร
- ๑.๔.๒ วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์มีกี่ประเภทและมีความสำคัญอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย / นิยามศัพท์

- ๑.๕.๑ วิธีการสอน หมายถึง วิธีการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง
- ๑.๕.๒ ผลงาน หมายถึง งานที่ได้ทำสำเร็จ
- ๑.๕.๓ วิเคราะห์ หมายถึง การพิจารณาด้วยเหตุและผล
- ๑.๕.๔ การเผยแพร่ หมายถึง การประกาศพระพุทธศาสนา โดย ใช้คำพูด การเขียน และการกระทำ ให้ผู้รับสารเกิดความรู้ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและสามารถปฏิบัติตามได้
- ๑.๕.๕ หลักนิเทศศาสตร์ หมายถึง องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการสื่อสาร

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก.เอกสาร

๔.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม สรุปความได้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธองค์ คือ ทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ ประชาชน ณ ที่นั้นใช้ กันอยู่ เพื่อให้ชนเหล่านั้นทุกชั้น ทุกระดับการศึกษา ได้รับประโยชน์จากธรรมะนี้ได้ทั่วถึง ซึ่ง ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่ยึดความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท และจำกัดความรู้ชั้นสูงไว้ใน วงแคบของพวกตนด้วยวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะด้วยการใช้ภาษาเดิมของสันสกฤต ซึ่งรู้จำกัดในหมู่ พวกตนเป็นสื่อถ่ายทอดและรักษาคัมภีร์

แม้ต่อมาจะมีผู้ขออนุญาตพระพุทธเจ้าให้ยกพระพุทธพจน์ขึ้นสู่ภาษาพระเวท พระองค์ ก็ทรงไม่อนุญาตทรงยืนยันให้ใช้ภาษาของประชาชนตามเดิม และทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิงที่จะทำ เวลาให้สูญเสียไปกับการถกเถียงกัน ด้วยปัญหาที่เกี่ยวกับการเท็จจริงเกี่ยวกับปรัชญา ซึ่งไม่ อาจนำมาพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีแสดงเหตุผลทางคำพูด ถ้าใครถามปัญหาเช่นนี้ พระองค์จะทรง ยับยั้งเสีย แล้วดึงผู้นั้นกลับมาสู่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องและปฏิบัติได้ในชีวิตจริง โดยทันที สิ่งที่จะพึงรู้ได้ด้วยคำพูด ทรงแนะนำด้วยคำพูด สิ่งที่จะพึงรู้ด้วยการเห็น ทรงให้เขาดู มิใช่

ให้ดูสิ่งที่จะต้องเห็นด้วยคำพูด ทรงสอนพุทธธรรมด้วยปริยายต่างๆเป็นอันมาก มีคำสอนและวิธีการสอนหลายระดับทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและผู้สละเรือน^๒

๔.๒ พระราชวรมุนี กล่าวถึง วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ในหนังสือเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า โดยสรุปมี ๔ ลักษณะ ได้แก่ **สันตสนา** คือการอธิบายขยายความให้เห็นอย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปให้เห็นและดูด้วยตา ซึ่งลักษณะนี้จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาที่ฟังแล้วเกิดความเข้าใจเป็นอย่างดี **สมาทปนา** คือ การจูงใจผู้ฟังให้เห็นจริงด้วย ตามเนื้อหาสาระที่นำมา กล่าวนั้น ชวนให้ผู้ฟังเห็นคล้อยตามเนื้อหาจนต้องยอมรับ และนำเอาสิ่งที่ได้ฟังนั้นไปปฏิบัติได้จนบรรลุตามจุดประสงค์ที่นำมากล่าวไว้ **สมุตเตชนา** คือ การเร้าใจหรือปลุกใจให้เกิดความแค้นกล้า เกิดกำลัง ให้มีความอดสาหะแข็งขัน เชื่อมั่นในคำสอน ไม่ย่อท้อ และหวาดหวั่นต่อความเหนื่อยยาก หรืออุปสรรคใดๆ **สัมปหังสนา** คือ การขโลมใจให้เข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน ผู้ฟังไม่เบื่อและเต็มเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการฟัง แล้วนำไปปฏิบัติ

วิธีการสอนดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้ทรงให้พระสาวกนำไปปฏิบัติใช้ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน^๓

๔.๓ พระพุทธนิสาร โสภณ จจ.เชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ช) ปราบกในหนังสือธรรมมานุภาพ พอสรุปได้ว่า นอกจากท่านเจ้าคุณจะเป็นพระนักเทศน์ เทศน์สองธรรมาสน์ สามธรรมาสน์ บรรยาย ปาฐกถาธรรม หรือได้วาที ท่านล้วนถนัด น้ำเสียงท่านไพเราะจับใจ ถ้อยคำล้ำนวนสละสลวย สอดแทรกคติธรรม คำคม คำกลอนสอนใจ ได้อย่างสอดคล้อง อ่างที่ไปที่มาอย่างถูกต้องมีหลักฐาน บางครั้งสอดแทรกอารมณ์ขัน ยกนิทานมาประกอบได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งท่านยังเป็นพระนักเขียนด้วย ทั้งร้อยแก้วร้อยกรอง เช่น หนังสือธรรมบรรณาการ ทุกๆปีเมื่อถึงวันปีใหม่สากล ท่านจะส่งหนังสือธรรมบรรณาการให้แก่ลูกศิษย์และศรัทธาญาติโยมได้อ่านกันเป็นประจำทุกปี ต่อมาหนังสือธรรมบรรณาการได้เปลี่ยนเป็น “ มงคลชีวิตประสิทธิ์พร ” ที่คุณอาคม โฆษกสถานีวิฑูกรรมกระจายเสียงแห่งประเทศไทย นำไปอ่านออกอากาศ เป็นที่ชื่นชอบและรู้จักกันแพร่หลายทั่วประเทศ

บุคคลิกนิสัยของท่านเป็นผู้มีระเบียบวินัยทุกอย่าง ลูกศิษย์ทุกคนต้องปฏิบัติให้ได้อย่าง

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕).

^๓ พระราชวรมุนี, **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๒).

ถูกต้องโดยการอ่าน-เขียนหนังสือ ต้องให้ถูกต้องอักขระวิธีและออกเสียงควบกล้ำให้ถูกต้อง
หลักภาษาไทย วิธีการสอนของท่านมีมากมายหลายแบบและล้วนให้ผลเป็นที่น่าพอใจ^๔

ข. งานวิจัย

๔.๔ พระมหาจักรกฤษ อาทิจุ ใจ ได้ศึกษาวิจัย วิธีการสอนพุทธบริษัทของ
พระราชนิเวศรังสีคัมภีร์ปัญญาวิศิษฏ์ (เทศน์ เทศุรัส) พอสรุปได้ดังนี้: ท่านอาจารย์ใช้วิธีการสอน
ด้วยการแสดงธรรมนั้นทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีอริยาบทใดว่าง นอกจากเวลาหลับนอนเท่านั้น
ทำอยู่เช่นนั้นมาตลอด เมื่อพุทธบริษัท ๔ ได้รู้ได้เห็น ต่างก็มีกำลังกายกำลังใจปฏิบัติธรรม
เช่นเดียวกับที่ท่านทำอย่างไม่ย่อท้อ ท่านสอนว่า “ เพราะมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ทั้ง
ภายนอกและภายในที่มีอยู่ทั่วสากลโลกนี้ จึงเกิดปัญหาชีวิตสำหรับมนุษย์ผู้ต้องการความจริงใจ
ในฐานะที่ได้เกิดมาร่วมโลก เขาซึ่งได้นามว่ามนุษย์ ควรเสาะแสวงหาวิธีการ หลักการ การกระทำ
และผลจากการกระทำที่จะนำมาปรุงแต่งธาตุเหล่านี้ภายในกับอรูปธาตุที่เรียกว่า นามธรรม ให้
ได้ผลพิเศษในการที่จะบำรุงความสุขความเจริญให้กับตนและบุคคลอื่น จึงจะไม่เสียใจในภายหลัง
เพราะได้ทำประโยชน์เต็มที่ได้ใจประพฤติกิริยามีสมถและวิปัสสนา เป็นต้น ธรรมก็จะสัมผัสที่ใจ
ที่ใจและธรรมก็อยู่ที่ใจเช่นสมาธิ ผู้ปฏิบัติจิตภาวนาต้องทำที่ใจ รู้สมาธิที่ใจ สมาธิก็อยู่ที่ใจตรงนั้น
แม้วิปัสสนาตลอดถึงวิมุตติความหลุดพ้นก็เปลี่ยนไปกับใจ ด้วยเหตุนี้ธรรมจึงอยู่ที่ใจของผู้ทำนั้น
ผู้ใดต้องการความสุขความเจริญในชีวิตของตนแล้วให้ฝึกหัดตนเองซึ่งมีกายวาจาและจิตให้เข้ากับ
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานี้คือการสอนให้ดูความจริงที่ค้นได้ในตนเองโดยย่อของท่าน ด้วย
วิธีการสอนซึ่งเปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรมอันแผ่ไปทุกสารทิศ ทำให้สาธุชนทุกชั้นวรรณะต่างเดินทาง
ไปฟังธรรมจากท่านเป็นจำนวนมากทุกๆวัน บางคนก็อยู่ฟังธรรมปฏิบัติธรรมที่วัดของท่านหลาย
วันจึงเดินทางกลับ วัดหินหมากเป้ง ที่ท่านพำนักอยู่ฯติดฝั่งแม่น้ำโขง อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย^๕

๔.๕ พระมหาจรรยา ปัญญาโว ได้ศึกษาวิจัย บทบาทของพระมหากัสสปเถระในการ
เผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท พอสรุปได้ ดังนี้: หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้ง

^๔ คณะศิษย์, ธรรมานุภาพ, (เชียงใหม่ : บริษัท ธุรกิจการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐).

^๕ พระมหาจักรกฤษ อาทิจุ ใจ(เทียมทงค์), “วิธีการสอนพุทธบริษัทของพระราชนิเวศรังสีคัมภีร์
ปัญญาวิศิษฏ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๘).

พุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญต่อศาสนทายาท คือ พระภิกษุสงฆ์ ผู้ออกเผยแผ่สั่งสอนธรรมเป็นอย่างยิ่ง และต้องพึงพาอุบาสกอุบาสิกา ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นกลุ่มคนที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาสืบมา หลักในการเผยแผ่โดยทั่วไปนั้น มี ๓ ส่วน ได้แก่ ๑) ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระ ที่เผยแผ่สั่งสอน ธรรมเป็นอย่างยิ่งและต้องพึงพาอาศัยบุคคลภายนอกที่เป็นคฤหัสถ์เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนคืออุบาสกอุบาสิกา ผู้ถึงพระรัตนตรัย เป็นกลุ่มคนที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาสืบมา หลักในการเผยแผ่ทั่วไปนั้น มี ๓ ส่วน ได้แก่ ๑, ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระที่เผยแผ่สั่งสอน ๒, ส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้ฟังหรือผู้เรียน ๓, ส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของผู้เผยแผ่สั่งสอน โดยตรง ทั้งด้านบุคลิกภายนอกและคุณธรรมภายใน ก่อนที่จะไปสอนและเผยแผ่ต่อคนอื่นให้ได้ประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์

วิธีการสอนในการเผยแผ่ก็คงยึดเอาวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นบรรทัดฐานในการเผยแผ่สั่งสอนธรรมะ คือ ชัดเจน ง่ายๆ กล้าหาญ ว่างเว้น ส่วนพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าคือเทคนิคหรือวิธีการในการสอนคน ๔ อย่าง ได้แก่ ๑, สอนแบบสาธิตจักษุ คือ ถ้ามุ่งสอนทนาย ๒, สอนแบบบรรยายให้ฟัง ๓, การตอบปัญหาข้อข้องใจต่างๆ และ ๔, วางกฎระเบียบบังคับ

เทคนิคในการถ่ายทอดความรู้ได้แก่ การนำหลักการและวิธีการสอนต่างๆที่เหมาะสมแก่บุคคล เหตุการณ์ กาลเทศะ มาประกอบการเผยแผ่ เช่น การยกชาดกมาอ้าง การยกข้ออุปมาอุปมัยเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นข้อแตกต่าง การใช้อุปกรณ์เสริมในการสอน เป็นต้น^๖

๔.๖ พระมหานันท ชยเสโน ได้ศึกษาวิจัยงานการเผยแผ่ของสมเด็จพระธีรญาณมุนี พอดสรูปได้ ดังนี้ : เรื่องราวที่เจ้าประคุณสมเด็จพระญาณมาเผยแผ่ แท้จริงแล้วก็คือพุทธธรรมล้วนๆ วิธีการสอนของท่านนั้นมี ๔ แบบคือ ๑, แบบอุปมาอุปมัย ๒, แบบใช้นิทานสาธก ๓, แบบยกพระบาลี ๔, แบบกวีนิพนธ์ ในหลักนิเทศศาสตร์ ถือว่าการจัดสารหรือการนำเสนอ นี้แล้วแต่วิธีการสอนของแต่ละบุคคล ประเด็นนี้จึงถือว่าพื้นคำวิจารณ์ ส่วนในพุทธวิธีการสอน การสื่อสาร เนื้อหาธรรมทั้งสิ้นของพระพุทธองค์ถือว่ารวมลงในอริยสัจ ๔ ดังนั้น หลักการใหญ่จึงอยู่ที่ อริยสัจ ๔ แต่แต่วิธีการสอนของพระพุทธองค์ ทรงใช้ ๓ วิธี คือ แสดงเท่าที่จำเป็น(อภิญาญธรรมเทศนา), แสดงอย่างมีเหตุผล(สนิทานธรรมเทศนา), แสดงตามความสามารถของผู้รับสารหรือผู้ฟัง(สัปปาฏิหารย-

^๖ พระมหาจรรยา ปลูกาวโร (อินทร์ยงค์), “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปะเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

ธรรมเทศนา) จึงกล่าวได้ว่า การจัดสารของเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช สอดคล้องกับพุทธวิธีการสอน การสื่อสาร คือ เสนอแบบอุปมาอุปมัย เพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริง มากกว่าที่จะสอนแบบพื้นๆ ธรรมดา แบบใช้นิทานสาธกเท่ากับการสอนมีเหตุมีผล แบบยกพระบาลี และแบบกวีนิพนธ์ เท่าที่เห็นว่าเหมาะกับงานและแก่ความสามารถของบุคคล^๓

๔.๗ พระมหาวิเศษ ปญญาวิโรและคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์แนวคิด การสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์ จากแนวคิด การสร้างงานด้านการเผยแผ่ พอสรุปได้ดังนี้ :

พระพุทธพจนวราภรณ์ มีแนวคิดแนวทางในการสอนปริยัติและปฏิบัติ เพื่อเป็นการเผยแผ่พุทธธรรม ไปสู่พุทธบริษัทและประชาชนทั่วไป บนหลักการที่ว่า “ให้ศึกษาหลักพระพุทธศาสนาตรงตามคำสอน” ด้วยเหตุที่พุทธธรรมเป็นสิ่งจำเป็นของประชาชนทุกหมู่เหล่า จึงเป็นแรงบรรดาลใจให้เกิดกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยวิธีการสอน เช่น การปาฐกถาและบรรยายธรรมะ มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในประเทศและต่างประเทศมาอาราธนาไปปาฐกถาและบรรยายธรรมะ อีกวิธีการสอนหนึ่งคือ การเขียนหนังสือธรรมะ บทกลอน กวีนิพนธ์ คติพจน์ ออกแจกจ่ายให้พุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปตลอดช่วงวัยแห่งชีวิต^๔

๔.๘ แม่ชีคมคาย กุมพันธ์ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ กรณีศึกษา : พระสุเมธาจารย์ (โรเบิร์ต สุเมโธภิกขุ) สรุปได้ดังนี้ : วิธีการสอนของพระอาจารย์สุเมโธ สอนตามแบบฉบับของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) วัดหนองป่าพง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ซึ่งมีวิธีการสอนแบบง่ายๆ ใช้คำพูดสั้นๆ โดยอุปมาอุปมัยให้เห็นชัดเจน ประกอบกับการที่พระสงฆ์ต่างชาติล้วนแต่ผ่านการศึกษาทางโลกในระดับสูง มีความเข้าใจในสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ บางรูปมีประสบการณ์ในลัทธิศาสนาอื่น เช่น พระพุทธศาสนา มหายาน หรือ เซน เป็นผลให้มีความเข้าใจใน

^๓ พระมหานันต์ ชยเสน (บรรจบพุทธา), “การศึกษางานเผยแผ่ของสมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณฺณมหารเถร)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^๔ พระมหาวิเศษ ปญญาวิโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ความคิดของญาติโยมระดับปัญญาชน วิธีการสอนแบบเทศนา จึงเน้นปัญญามากกว่าศรัทธา เป็นที่ประทับใจ และเข้าถึงจิตใจของปัญญาชน เนื่องจากความได้เปรียบเรื่องความรู้รอบตัวแทบทุกสาขาญาติโยมที่มาสู่วัดป่านานาชาติ จึงเป็นระดับราชการครูอาจารย์และเหล่าปัญญาชน การปฏิสังขรณ์ระหว่าง พระฝรั่งและพระไทยแตกต่างกัน พระไทยในวัดหนองป่าพงจะไม่ค่อยชอบปฏิสังขรณ์กับญาติโยม ด้วยเกรงว่าจะผิด พระวินัยข้อโลกวัชชะ(ประจบคฤหัตถ์) ส่วนพระฝรั่งจะมีการปฏิสังขรณ์ที่ดูเป็นธรรมชาติเอื้อเพื่อและอนุเคราะห์ด้วยเมตตาและเมื่อมีปัญหาความขาดแคลนเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ก็จะมาขอความช่วยเหลือจากวัดฝรั่งนี้เป็นประจำ ซึ่งทางวัดก็ให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นวัดกับชุมชนจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนมเป็นอย่างดี ท่านสุเมโธ เป็นพระอรหันตญาณวิเศษ ฉันทกตอาหารในบาตร ไม่จำเป็นต้องบิณฑบาตเงินทอง ถือธุดงค์วัตร เป็นนักปฏิบัติ นักเทศน์และเป็นพระนักพัฒนาที่ยิ่งใหญ่อีกรูปหนึ่ง สมเป็นที่ไว้วางใจของครูบาอาจารย์ สามารถนำบัวไปบานในทิศตะวันตก ตามที่ท่านพระโพธิญาณเถระหวังไว้ ด้วยท่านสุเมโธ หลังจากที่อยู่ศึกษาธรรมปฏิบัติกับพระโพธิญาณเถระ ได้หลายปีจนแตกฉานทั้งปริยัติและปฏิบัติ ท่านสุเมโธ ได้กลับสู่มาตุภูมิประเทศอังกฤษ เผยแผ่ธรรมะอยู่ระยะหนึ่ง ท่านก็ได้รับที่ดินสร้างวัดจากการถวายของพุทธศาสนิกชาวอังกฤษ และได้ขยายสาขาไปทั่วทวีปยุโรป สัททวิหาริกของท่านส่วนมากจะเป็นชาวยุโรปและสตรีฝรั่งก็นิยมบวชชี หลายปีที่ผ่านมาท่านสุเมโธ ได้ไปก่อตั้งวัดสาขาของท่านในประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เป็นต้น ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทไปเจริญงอกงามอีกฝั่งหนึ่งของไทย ที่เป็นเช่นนี้ได้เพราะท่านสุเมโธเป็นพระฝรั่งจึงรู้จักวิธีการสอนฝรั่งด้วยกัน^๕

แสดงให้เห็นถึงวิธีการสอนที่แตกต่างกันแต่ให้ผลเป็นที่น่าพอใจ ตามความสามารถ ความถนัดเชี่ยวชาญของแต่ละท่าน ในพุทธกาลพุทธสาวกที่พระพุทธเจ้าส่งออกไปประกาศพระศาสนาต่างก็มีวิธีการสอนของตน เช่น พระอัสสชิ แสดงธรรมโดยย่อแต่ผู้ฟังก็เข้าใจดี พระกัจจายนะ แสดงธรรมโดยย่อให้พิสดาร เพื่อผู้ฟังจะได้เข้าใจ เป็นต้น วิธีการสอนต่างๆของท่านเหล่านั้นถึงจะแตกต่างกัน แต่ก็มีจุดประสงค์อย่างเดียวกันคือ ต้องการให้ผู้ฟังเข้าใจในสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้ แล้วจดจำนำไปใช้ จนเกิดประโยชน์แก่ตนและสังคม ซึ่งเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^๕แม่ชีลมคาย คุมพันธ์, “ศึกษายาทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในต่างประเทศ : กรณีศึกษา : พระสุเมธาจารย์ (โรเบิร์ต สุเมโธ ภิกขุ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยมีการศึกษา ดังนี้

- ๑.๖.๑ เก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นประวัติพระพุทธพจนวราภรณ์
- ๑.๖.๒ เก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการสอนของ พระพุทธพจนวราภรณ์
- ๑.๖.๓ วิเคราะห์วิธีการสอนและแนวการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์
- ๑.๖.๔ นำเสนอผลการวิจัยตามลำดับขั้นตอนด้วยวิธีแบบพรรณนาวิเคราะห์ตามความเหมาะสมในเนื้อหา บทต่างๆ ตามลำดับ

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงประวัติและผลงานของพระพุทธพจนวราภรณ์
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงวิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์วิธีการสอนแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

บทที่ ๒

ประวัติและผลงานของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร กุสโล)

การศึกษาเรื่องราวของผู้หนึ่งผู้ใดนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องทราบถึงประวัติความเป็นมา และผลงานของผู้นั้นเสียก่อนซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อที่จะได้ทราบความเป็นมา และผลงานในช่วงวัยแห่งชีวิตของท่าน การศึกษาวิเคราะห์วิถีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์นี้ ก็เช่นเดียวกัน ตั้งแต่ต้นจนวาระสุดท้าย ผู้วิจัยได้นำประวัติและผลงานของท่าน มานำเสนอเป็นปฐม บทของงานวิจัยนี้ ดังต่อไปนี้ :-

๒.๑ ชาตภูมิ

ถิ่นกำเนิด

พระพุทธพจนวราภรณ์ เกิดที่ บ้านท่ากอจิว ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ตรงกับปีพุทธศักราช ๒๔๖๐ บิดา-มารดา คือ นายจาริน ต๊ะ กับ นางแสง แสงทอง ท่านเป็นทายาท คนที่ ๖ มีพี่ชายและพี่สาว ๕ คน ท่านเกิดวันจันทร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑ ที่ ๒๖ พฤศจิกายน ปี มะเส็ง ตอนแรกเกิดท่านมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ ผิวพรรณสะอาดหมดจด ได้นามว่า เด็กชาย “ จันทร แสงทอง ”^๑

ปฐมวัย

หลังจากโยมบิดา-มารดาของท่านแต่งงานกันแล้ว ได้ไปทำการค้าขาย อยู่ที่ตลาดท่ากอจิว ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จนให้กำเนิดบุตรชายคนสุดท้าย (พระพุทธพจนวราภรณ์) เมื่อท่านอายุได้ ๘ เดือน โยมบิดาได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคระบาดคือ กาฬโรค หลังจากโยมบิดา เสียชีวิตแล้ว โยมมารดาได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ในตลาดเมืองลำพูนทำกิจการค้าขาย ซึ่งต่อมา เมื่อไม่สามารถที่จะดำเนินการค้าขายได้อีกต่อไป จึงได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอป่าแดด ตำบลเวียงยอง อำเภอ

^๑ พระธรรมดิลก (จันทร กุสโล), อสิตีสังฆจรรย์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่:บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

เมือง จังหวัดลำพูน เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคทางชีวิตครอบครัว คือ เมื่อโยมบิดาเสียชีวิตและต้องย้ายที่อยู่บ่อย จึงทำให้โอกาสทางการศึกษาผ่านไป จนกระทั่งอายุเลขเกณฑ์ภาคบังคับ(โรงเรียนในสมัยนั้น ถ้าเด็กมีอายุเลขเกณฑ์แล้วจะไม่รับเข้าเรียน) ท่านจึงต้องใช้ชีวิตอยู่แบบชาวบ้านที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา ต้องช่วยโยมมารดาทำงานตามฐานะ คือ เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ท่านเล่าให้ฟังว่าสถานที่เลี้ยงวัว-ควายของท่านในสมัยดึกๆนั้น คือบริเวณทางรถไฟตั้งแต่แม่น้ำกวงเรื่อยไปจนถึงบริเวณคอยติ(อนุสาวรีย์ครูบาศรีวิชัย ในปัจจุบัน)

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๔ เมื่อท่านอายุย่างเข้า ๑๔ ปี โยมมารดาได้พาท่านไปฝากเป็นศิษย์วัดป่าแดด ตำบลเวียงของ จังหวัดลำพูน เป็นศิษย์วัดร่วมกับพี่ชาย(นายบุญปั้น) ซึ่งบวชเป็นสามเณรอยู่ที่นั่น ท่านได้มีโอกาสเรียนหนังสือพื้นเมือง ท่องบทสวดเจ็ดตำนานและคำขอบวชเพื่อเตรียมตัวบวชเป็นสามเณร ในระหว่างเป็นศิษย์วัดท่านได้เล่าให้ฟังว่า ลูกศิษย์ที่เป็นเพื่อนๆกันเมื่อพวกเขาได้รับทานอาหารเสร็จแล้วได้ไปโรงเรียนกันหมด ส่วนตัวท่านไม่ได้ไปเรียน เนื่องจากอายุเลขเกณฑ์ เลยต้องทำหน้าที่เป็นขโยมวัด(เป็นภาษาเหนือ หมายถึงศิษย์วัด) ให้นำอาหารจากชาวบ้านมาถวายท่านสมภาร

ประมาณเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ขณะที่ท่านกำลังตัดไม้ไผ่เพื่อนำไปทำรั้ว พี่ชายได้มาตามให้ไปอยู่วัดเจดีย์หลวงฯ เนื่องจาก ญาติที่อยู่ในเมืองลำพูนจะบวชเป็นสามเณรอยู่ที่นั่น ท่านจึงมีโอกาสเข้ามาเป็นศิษย์วัดเจดีย์หลวงฯ โดยได้รับการศึกษาชั้นเตรียม(ก่อนเรียนชั้นประถม) นับว่าเป็นการเริ่มต้นเรียนภาษาไทยของท่าน ที่โรงเรียนพุทธิโสภณ(ซึ่งในสมัยนั้นตั้งอยู่ในวัดเจดีย์หลวงฯทางด้านเหนือของวิหารตรงที่เป็นศาลาเอนกประสงค์ในปัจจุบัน)เป็นเวลาประมาณ ๔ เดือน พออ่านออกเขียนได้แล้ว ท่านพระครูสังฆรักษ์แหวน(ต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็น พระพุทธิโสภณ) เห็นว่าอายุมากแล้ว จึงให้บรรพชาเป็นสามเณร นับว่าเป็นการเริ่มต้นเข้าสู่พระพุทธศาสนา^๒

๒.๒ การศึกษา

ในปีพ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านได้เข้าเรียนภาษาไทยที่โรงเรียนพุทธิโสภณ ซึ่งตั้งอยู่ในวัดเจดีย์หลวงฯ เป็นเวลาประมาณ ๔ เดือน พออ่านออกเขียนได้แล้ว ท่านพระครูสังฆรักษ์แหวน (ต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็น “พระพุทธิโสภณ” เห็นว่าท่านอายุมากแล้วจึงให้บรรพชา ด้วยความที่เป็นเด็กว่านอนสอนง่าย พุดจาสุภาพอ่อนน้อม กิริยามารยาทเรียบร้อย มีความมานะพยายามขยันท่องบ่น

^๒ พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล), อสิตีสังฆจรรี, พิมพ์ครั้งที่๑, หน้า ๒๐.

สวดมนต์และเรียนนักษัตรซึ่งท่านสอบนักษัตรได้เมื่อปีพ.ศ.๒๔๗๖ ในปีพ.ศ.๒๔๗๗ สอบได้ บาลีไวยากรณ์ พ.ศ.๒๔๗๘ สอบได้นักธรรมโท ในปีพ.ศ.๒๔๘๑ ท่านได้ย้ายไปเรียนที่วัดบรม นีวาส กรุงเทพฯ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค ในปีพ.ศ.๒๔๘๒ สอบได้นักธรรมเอกและ เปรียญธรรม ๔ ประโยค ในปีพ.ศ.๒๔๘๓ ท่านได้ย้ายกลับมาจำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร และสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค หลังจากนั้นท่านได้พยายามลงไปสอบเปรียญธรรม ๖ ประโยคที่กรุงเทพฯ อยู่หลายปีแต่ไม่ผ่าน เนื่องจากในสมัยนั้นเต็มไปด้วยปัญหาอุปสรรคนานัปการ เพราะอยู่ในช่วงสงครามโลก อีกทั้งการติดต่อสื่อสารกันลำบาก โดยเฉพาะการเดินทางจาก เชียงใหม่ไปกรุงเทพฯ

๒.๓ การบรรพชา-อุปสมบท

ท่านได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ ๑๕ ปี ในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๔๗๕ ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี พระครูนพพิศาลคุณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์

เมื่อท่านอายุครบ ๒๐ ปี ได้ทำการอุปสมบทเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี พระพุทธิโสภณ(แหวน) วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณคิลก(สมเด็จพระมหาวิรวงศ์(พิมพ์ ฐมฺมฺโร) วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพฯ) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูพุทธิโสภณ(บุญปิ่น) วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “ กุสโล”^๓

๒.๔ ปฏิปทาและจริยวัตร เกียรติคุณและสมณศักดิ์

ด้วยปฏิปทาและจริยวัตรที่งดงามเสมอต้นเสมอปลายตลอดจนถึงผลงานต่างๆของท่านที่ช่วยเหลือสังคมอย่างเป็นรูปธรรมอย่างประจักษ์ชัดหลายโครงการเป็นระยะยาวนาน ท่านจึงได้รับการประกาศเกียรติคุณ และได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์ตามลำดับจนถึงรองชั้นหิรัญบัฏ

๒.๔.๑ ปฏิปทาและจริยวัตร

ก. ท่านเป็นนักมนุษยสัมพันธ์ชั้นยอด ใครก็ตามไม่ว่าจะเป็นพระหรือฆราวาส ไม่ว่าจะ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

เป็นเพศอะไร ไม่ว่าจะอยู่ในวัยไหน ถ้าได้พบและพูดจากับท่านแล้ว จะเกิดความสบายใจ รักใคร่สนิทสนมกับท่านทันที ไม่รู้สึกอึดอัดเคร่งเครียด หวาดกลัว ระวังตัว เหมือนสนทนากับพระผู้ใหญ่องค์อื่นๆ ทั้งนี้เพราะท่านมีวิธีการทักทายปราศรัยแบบที่เล่นทีจริง มีอารมณ์ขัน ทำให้มีเสียงหัวเราะบรรยากาสน่าผ่อนคลายสบายใจ แยกบางคนอาจจะมาพบท่านพร้อมด้วยปัญหาหนักอกหนักใจ แต่พอได้ยินเสียงทักทายจากท่าน ก็สบายใจไปแล้วตั้งครึ่ง เมื่อท่านนำธรรมะมาสั่งสอนเพิ่มเติม ก็เกิดกำลังใจและเห็นแนวทางแก้ปัญหาชัดเจน เพราะเหตุนี้เอง ผู้ที่ได้พบและสนทนากับท่านแล้ว จึงมาอีกเป็นครั้งที่ ๑-๒-๓-๔ และเรื่อย ๆ ไป ท่านเป็นพระที่มีแถมมากที่สุดองค์หนึ่ง

ข. ท่านเป็นผู้มีเมตตาธรรมสูง ซึ่งแสดงออกมาทางหน้าตาที่ยิ้มแย้มและปิยวาจา ผู้ที่มาพบและสนทนากับท่านจะรู้สึกเย็นสบายใจ เพราะรังมีแห่งเมตตาจิตที่แผ่ขยายไปจากตัวท่าน ท่านเป็นพระที่มองบุคคลอื่นในแง่ดีเสมอ ไม่พุดถึงใครในแง่ร้ายหรือซุบซิบนินทาใคร

ค. ท่านเป็นพระที่เปี่ยมด้วยความกรุณา สงสารเห็นอกเห็นใจคนยากคนจนที่มีความทุกข์ด้วยปัญหาต่างๆ ท่านจะพยายามช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ท่านจัดตั้งโครงการช่วยเหลือเด็กผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาขึ้นในนามของโรงเรียนเมตตาศึกษา ภายในวัดเจดีย์หลวงฯ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้น แทบทุกวันที่ท่านเดินไปโรงเรียนเมตตาศึกษาเพื่ออบรมสั่งสอนนักเรียนด้วยตัวท่านเองในด้านคุณธรรมและจริยธรรม จนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่านักเรียนโรงเรียนเมตตาศึกษาเป็นเด็กดี มีคุณธรรม ศีลธรรม ขยันขันแข็ง ตั้งตนอยู่ในโอวาทของมารดาและบิดาเชื่อฟังครูอาจารย์ ไม่เคยก่อเรื่องทะเลาะวิวาทกับใคร มีน้ำใจนักกีฬา โดยมีคำขวัญประจำโรงเรียนว่า “ วิชาการศึกษา คุณธรรมเด่น กีฬาดัง ”

ง.ท่านเป็นพระมหาเถระนักพัฒนาตัวอย่างของภาคเหนือ ขณะที่โครงการช่วยเหลือเด็กผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษากำลังดำเนินอยู่ ท่านได้พิจารณาเห็นว่า ชาวไร่ชาวนาไทยในชนบทกำลังอยู่ในฐานะที่ย่ำแย่ ขาดการปรับปรุงตามหลักวิชาการสมัยใหม่ ทำให้ยากจนลง ถูกเอารัดเอาเปรียบหนี้สินพันตัว ทำให้เยาวชนทิ้งไร่นา-ครอบครัวไปหากินในเมือง มีหน้าซำคนเหล่านี้ ถูกนายจ้างกดค่าแรง หลายรายถูกบังคับให้ขายตัว ก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในบ้านเมือง เมื่อชาวนาหันมาใช้เครื่องจักรกล ฆ่าวัว-ควายกินหมด ผลได้ยิ่งแย่งหนี้สินพอกพูนจากการนำเครื่องจักรมาใช้ ท่านเล็งเห็นปัญหานี้ จึงได้จัดตั้งธนาคารวัว-ควายขึ้นช่วยโดยแจกจ่ายวัว-ควายให้ชาวนาไปใช้แก้ปัญหาภายใต้กฎระเบียบเล็กน้อย ต่อมาก็มีโครงการธนาคารข้าวและโครงการเมตตานารี(ส่งเสริมการศึกษาและวิชาชีพแก่สตรีผู้ด้อยโอกาสฟรี-พร้อมที่พัก) ก็เกิดขึ้น ผลงานของท่านรู้จักกันไปทั่วทั้งในและต่างประเทศ ถึงกับนิมนต์ท่านไปปาฐกถา ธรรมและผลงานของท่านในต่างประเทศหลายครั้ง บางสถาบันได้ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตแก่ท่านด้วย

จ. ท่านเป็นพระนักเผยแผ่ชั้นยอดองค์หนึ่งของไทย วิธีการสอนของท่านมีหลายแบบ

เช่น การแสดงธรรม ท่านเป็นพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียงของเมืองเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง เทศน์ได้ทั้งแบบเดี่ยวและแบบคู่ ท่านเป็นผู้ปฏิรูปการเทศน์ให้เป็นการยืนปาฐกถาธรรม ซึ่งแบบเก่านั้นบนธรรมาสน์ อีกแบบหนึ่งที่นิยมกันมากคือเทศน์ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และพิมพ์เป็นหนังสือแจก อีกแบบหนึ่งทำในรูปแบบบัตรอวพร ซึ่งท่านทำแจกทุกปีใหม่สากลมีชื่อบัตรว่า “มงคลชีวิตประสิทธิ์พร”

จ. ท่านเป็นกวีร่วมสมัยแห่งล้านนาไทยที่โดดเด่นรูปหนึ่ง ในช่วงวัยแห่งชีวิตของท่านไม่ว่าจะทำอะไร ไปไหนมาไหน ท่านชอบบันทึกเหตุการณ์นั้นๆเป็นบทกลอน อ่านแล้วเห็นภาพทันที อีกอย่างหนึ่งท่านชอบแต่งฉันท์ต่างๆด้วยทำนองสรภัญญะใช้ในโอกาสต่างๆออกเผยแผ่ ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากเช่นกัน สังคมเมืองให้นิยามแก่ท่านว่า “นักบุญแห่งล้านนาไทยร่วมสมัย” จะเห็นได้ว่าท่านมีปฏิปทาและจริยวัตรที่งดงามเสมอต้นเสมอปลายตลอดช่วงวัยแห่งชีวิต^๔

๒.๔.๒ เกียรติคุณ

๑. เนื่องในวันมหิดล ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดฯ พระราชทานโล่รางวัล “มหิตลानุสรณ์” แก่สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อถวายแก่ พระธรรมดิลก (พระพุทธพจนวราภรณ์) ผู้ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อประชาชน สังคม และประเทศชาติ ควรแก่การยกย่องและถือเป็นแบบอย่าง

๒. เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘ อันเป็นวันศิลปินแห่งชาติ ได้รับพระราชทานโล่เกียรติคุณจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมสาขานุรักษ์ปัญญาชาวบ้าน

๓. พุทธศักราช ๒๕๒๘ ได้รับการถวายโล่เกียรติคุณ ในผลสำเร็จของการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชน จากคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี

๔. เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ มุขนิธิศาสตราจารย์ประภาส อวยชัย เพื่อการสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาสังคม ถวาย โล่เกียรติคุณในฐานะผู้มีผลงานดีเด่นในด้านพัฒนาสังคม บำเพ็ญประโยชน์ต่อประชาชน สังคม และประเทศชาติ ควรแก่การยกย่องถือเป็นแบบอย่าง

๕. พุทธศักราช ๒๕๓๖ ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณ “การจัดการการศึกษาดีเด่น” จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

^๔ คณะศิษย์, ธรรมานุภาพ, (เชียงใหม่ : บริษัท ธุรกิจการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

๖. พุทธศักราช ๒๕๓๖ ได้รับโล่ “ วัดป่าดาราภิรมณ์เป็นอุทยานการศึกษา” จากกระทรวงศึกษาธิการ

๗. เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘ ได้รับโล่พระราชทาน สาขาภูมิปัญญาชาวบ้าน “การจัดการสวัสดิการและพัฒนาชุมชน” โดยเข้ารับพระราชทานจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๘. พุทธศักราช ๒๕๒๓ วารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ เดือนมีนาคม - เมษายน ๒๕๒๔ โดยฝ่ายเผยแพร่การพัฒนากองการศึกษาภาวะเศรษฐกิจฯ สำนักคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประกาศยกย่องให้เป็นผู้มี “ ผลงานการพัฒนาดีเด่น ๒๕๒๓”

๙. พุทธศักราช ๒๕๒๓ ได้รับการถวาย ประกาศนียบัตรประกาศเชิดชูเกียรติคุณ “ ผลงานดีเด่นทางวิชาการ” จากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑๐. พุทธศักราช ๒๕๒๔ ได้รับเลือกเป็น “ นักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น” ประจำปีในสาขา สังคมสงเคราะห์อาสาสมัคร จากกรมประชาสงเคราะห์ร่วมกับสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

๑๑. พุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้รับเลือกให้เป็น “ ผู้มีความอดุสาหะวิริยะ” กระทำการพัฒนา วัดถึงขั้นสำเร็จผลทั้งสถานที่ บุคคล และกิจกรรมต่างๆ จนได้รับประกาศนียบัตรพัฒนาจาก สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

๑๒. พุทธศักราช ๒๕๓๒ ได้รับการยกย่อง และคัดเลือกให้ได้รับ “รางวัลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ประเภทส่งเสริมและพัฒนาชุมชน” โดยคณะกรรมการจัดงาน สัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในวันวิสาขบูชา ๒๕๓๒

๑๓. พุทธศักราช ๒๕๓๒ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ “ พระสงฆ์นักพัฒนาดีเด่น” จากการสรรหาและคัดเลือกของ คณะกรรมการมูลนิธิ สมาน-คุณหญิงเบญจา แสงมะณี

๑๔. พุทธศักราช ๒๕๓๔ ได้รับประกาศนียบัตรชมเชย “ รักษาสิ่งแวดล้อม” จากคณะกรรมการส่งเสริมจังหวัดเชียงใหม่

- ได้รับประกาศนียบัตรชมเชย “ รักษาสิ่งแวดล้อม” จากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ^๕

^๕ พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล), อตีตสังขรณ์, พิมพ์ครั้งที่๑, หน้า๒๘.

๒.๔.๓ ปริญญาเกิตติมศักดิ์

๑. พุทธศักราช ๒๕๓๐ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (สถาบันราชภัฏ) ถวาย ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตเกิตติมศักดิ์” สาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

๒. พุทธศักราช ๒๕๓๒ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถวาย “ ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตเกิตติมศักดิ์” สาขาวิชามนุษยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์

๓. เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๓๕ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า)ถวาย “ ปริญญาพัฒนบริหารศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตเกิตติมศักดิ์” สาขาวิชาพัฒนาศึกษา

๔. เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๓๕ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้(มหาวิทยาลัยแม่โจ้) ถวาย “ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตเกิตติมศักดิ์” สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท

๕. เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๔มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ณ วัดบวรนิเวศกรุงเทพฯ ถวาย “ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตเกิตติมศักดิ์” สาขาวิชาพุทธศาสตร์

๖. เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๔๖ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ถวาย “ ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตเกิตติมศักดิ์” สาขาการวิจัยและพัฒนาสังคม”

๒.๔.๔ สมณศักดิ์

พระเดชพระคุณพระพุทธพจนวราภรณ์ ได้รับการแต่งตั้ง/เลื่อนสมณศักดิ์พัดยศตามลำดับ ดังต่อไปนี้ :

เมื่อพ.ศ.๒๔๘๗เป็นกรรมการสงฆ์ประจำอำเภอเมืองเชียงใหม่ เจ้าคณะอำเภอจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ธ)

เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นพระวินัยธรชั้นต้น ภาค ๕ เขต ๑

เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง-อุตรดิตถ์

เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๖ ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระครูวินัยโกศล

เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๘ ” พระวินัยโกศล

เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับแต่งตั้งเป็น พระอุปัชฌาย์

เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๒ ” รองเจ้าอาวาสวัดเจติยंहลวงวรวิหาร

^๖ คณะศิษย์, ธรรมานุภาพ, (เชียงใหม่ : บริษัท ธุรกิจการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๓ ได้เลื่อนสมศักดิ์เป็น พระราชวินยาภรณ์

เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นรักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าคาราภิรมณ์ อำเภอแม่ริม
จังหวัดเชียงใหม่

เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ธ)

เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๔ ” เจ้าอาวาสวัดป่าคาราภิรมณ์ฯ

เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๖ ได้เลื่อนสมศักดิ์เป็น พระเทพกวี

เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นประธานกรรมการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม
ธรรมสาธิตศึกษา อ.ป่าซาง จ.ลำพูน

เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๔ ได้รับแต่งตั้งเป็น รองเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)

เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๔ ได้รับแต่งตั้งเป็น รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตล้านนา

เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๕ ” พระธรรมดิลก
- เจ้าอาวาสวัดเจติยโหลงวรวิหารฯ

เมื่อพ.ศ. ๒๕๔๔ ” พระพุทธพจนวราภรณ์(รองชั้นหิรัญบัฏ)^๗

๒.๕ ผลงานของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร กุสโล)

ผลงานของท่านมีมากมายหลายด้าน แต่จะนำมากล่าว ณ ที่นี้เพียง ๔ ด้านคือ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ ดังนี้ :

๒.๕.๑ ด้านการปกครอง

เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นกรรมการสงฆ์ประจำอำเภอเมืองเชียงใหม่ เจ้าคณะอำเภอ
จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน (ธ)

เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นพระวินัยกรรมชั้นตรี ภาค ๕ เขต ๑

เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วย จังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง-อุตรดิตถ์

เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นพระอุปัชฌาย์

^๗ คณะศิษย์, ธรรมานุภาพ, หน้า ๒๕.

เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดเจติยंहลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๖ รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นกรรมการส่วนภูมิภาค ภาค ๕ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย (ฝ่ายบรรพชิต)

เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ธ)
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดเจติยंहลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่และเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิการศึกษา การศาสนา การวัฒนธรรม เขตการศึกษาภาค ๘
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ)

การปกครองฝ่ายฆราวาส

เมื่อพ.ศ. ๑๔๙๒ เป็นประธานมูลนิธิเมตตาศึกษา
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจติยंहลวงฯ
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นประธานคณะกรรมการส่วนภูมิภาค ภาค ๕ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย(ฝ่ายบรรพชิต)และเป็นประธานชมรมศาสนิกสัมพันธ์เชียงใหม่
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นอาจารย์พิเศษของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งระดับปริญญาตรี-โท เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สหวิทยาลัยครูเชียงใหม่ เป็นต้น
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นกรรมการที่ปรึกษา ชมรมยาพื้นบ้านล้านนาไทย
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นกรรมการอุปถัมภ์โรงเรียนพุทธโสภณ
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นกรรมการที่ปรึกษาหน่วยงานสากล และเป็นกรรมการอุปถัมภ์มูลนิธิส่งเสริมโภชนาการ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นประธานกรรมการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ธรรมสาธิตศึกษา จังหวัดลำพูน
 เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นกรรมการอุปถัมภ์ชมรมธรรมานามัย ศูนย์เชียงใหม่และเป็นกรรมการวางแผนการศึกษาศาสนาและศิลปวัฒนธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่

เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต
ล้านนา

เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิการศึกษา การศาสนา การวัฒนธรรม
เขตการศึกษาภาค ๘

๒.๕.๒ ด้านการศึกษา

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ มีภารกิจอยู่ ๒ ประการ คือ ปฏิบัติธรรมสำหรับ
ประโยชน์เกื้อกูลตนเอง๑สั่งสอนธรรมะให้แก่ผู้อื่น๑ ดังคำกล่าวที่ว่า “ พระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วสอนผู้อื่นให้กระทำตามด้วย” วัดถ้าปราศจากการเรียนการสอน
แล้ว จะเอามาเป็นหลักประกันความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ ทรัพย์สิน หยาดเหงื่อและแรง
ศรัทธาที่พระสงฆ์และศาสนิกชนทุ่มเทลงไว้ ก็จะมีค่าเพียงสร้างถาวรวัตถุ ด้วยเหตุดังนี้ จึงเห็นได้ว่า
พระพุทธพจนวราภรณ์ ได้เล็งเห็นปัญหาด้านการศึกษาและแนวทางแก้ไข เพื่อเสริมสร้างสติปัญญา
แก่เยาวชนผู้ปราถนาความเจริญและคุณภาพชีวิต โดยได้อุดหนุน สนับสนุน ส่งเสริมการศึกษา
ภายในวัดทั้งระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา

โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน เป็นโรงเรียนแผนกสามัญศึกษา ตั้งอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงฯ โดย
ที่คณะสงฆ์ซึ่งมี พระธรรมดิลก(พระพุทธพจนวราภรณ์)เป็นประธาน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของ
การศึกษา จึงได้ขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ต่อกรมการศาสนา เมื่อ
วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๕ อาคารเรียนสร้างเสร็จพร้อมเปิดสอนเต็มรูปแบบเมื่อ พ.ศ.
๒๕๓๔ ทั้งนี้โดยร่วมกับศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อมุ่งหวังในการพัฒนา
การศึกษาของคณะสงฆ์ในภาคเหนือ และ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ในยุคโลกาภิวัตน์ซึ่ง
พระภิกษุ-สามเณรต้องเข้าใจทั้งคดีโลกและคดียุทธมรรคกันไป จึงเห็นชอบให้เปิดการเรียนการสอน
หลักสูตรมัธยมศึกษาเพื่อจะได้ผลิตบุคคลากรป้อนเข้าสู่ระดับอุดมศึกษาในอนาคต^๘

โรงเรียนเมตตาศึกษา ดำเนินงานโดยมูลนิธิเมตตาศึกษา ซึ่งมีพระพุทธพจนวราภรณ์
เป็นประธาน คณะผู้บริหารและครูทุกคนต่างก็เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนเมตตาศึกษาทั้งสิ้น มีการ
อบรมและช่วยเหลือนักเรียนตามคุณสมบัติ ดังนี้ :

^๘ อ้างแล้ว, หน้า ๓๑.

๑. เรียนดี หน้าที่ของนักเรียนคือ การเรียน นักเรียนจะต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ โดยถือเกณฑ์ว่า นักเรียนที่เรียนดีนั้น ต้องมีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐ ขึ้นไป ถ้าต่ำกว่านี้ถือว่าขาดคุณสมบัติของนักเรียนเมตตาศึกษา

๒. ไม่มีทุน นักเรียนมาจากครอบครัวที่ยากจน แต่ทางโรงเรียนอบรมให้นักเรียนทราบว่า ความจนไม่ใช่อุปสรรคของความสำเร็จ การแก้ไขความยากจนก็ต้องถือคติว่า จนแล้วต้องเจียม คือให้มีความขยันและความประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อเป็นอยู่เกินฐานะ

๓. ร่างกายสมบูรณ์ ทางโรงเรียนมีการส่งเสริมด้านพลานามัยให้นักเรียนโดยส่งเสริม ทางด้านการกีฬา เพราะถือว่าจิตใจที่ดีต้องอยู่ในร่างกายที่แข็งแรง นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมใน ด้านอื่นๆแก่นักเรียนเพื่อบุคคลิกภาพที่ดี เช่น เป็นนักร้อง เป็นนักแสดง เป็นนักพูด เป็นนักเขียน และเป็นผู้นำฯ

๔. ความประพฤติดีการแสดงออกซึ่งกิริยาจาอันสุภาพเรียบร้อยที่เหมาะสมกับสถานที่ และบุคคล เป็นการแสดงออกถึงคุณธรรมที่ฝังงอกฝังใจ ทางโรงเรียนจึงถือเอาการไหว้ การกราบ การทำความเคารพเป็นกิจกรรมประจำ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา เป็นวิทยาเขตลำดับที่ ๕ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันท์ กุสโล) ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพกวี ได้ร่วมกันจัดตั้ง โดยความเห็นชอบจากคณะสงฆ์ในจังหวัดเชียงใหม่และคณะศิษย์เก่า ท่านได้อำนวยความสะดวก ให้ใช้วัดเจดีย์หลวงฯ เป็นสถานที่ตั้ง ดำเนินการเรียนการสอนตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๓๔ ซึ่งมี วัตถุประสงค์ ดังนี้ :

๑. เพื่อขยายการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยออกสู่ส่วนภูมิภาค
๒. เพื่อจัดการศึกษาให้สนองนโยบายของคณะสงฆ์และรัฐบาลไทย
๓. เพื่อบริการการศึกษา และสร้างสรรค์กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เป็นไปตาม วัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย
๔. เพื่อเป็นศูนย์วิจัยและแหล่งข้อมูลวิชาการทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ
๕. เพื่อเป็นแหล่งร่วมสร้างสรรค์งานวิชาการทางพระพุทธศาสนา ระหว่างผู้รู้ทั้งใน และนอกประเทศ รวมทั้งให้บริการ วิชาการทางพระพุทธศาสนา แก่ชุมชน^๕

^๕ พระธรรมดิลก (จันท์ กุสโล), อธิติสังฆจรุ, (เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียง จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๘.

๒.๕.๓ ด้านการสาธารณสุขการ

พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) ได้ตระหนักถึงปัญหาด้านเศรษฐกิจ ระดับรากแก้วของประชาชนในท้องถิ่น และวิธีการพัฒนาชีวิตอย่างครบวงจร ตลอดจนองการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนา ภายใต้นโยบาย “เศรษฐกิจ จิตใจ ต้องแก้ไขพร้อมกัน” จึงได้ทำการจัดตั้งมูลนิธิ ศึกษาพัฒนาชนบท(ศพช.) ที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ดำเนินการก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ เพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทที่ยากจน มุ่งเน้นให้ชนบทตามพื้นที่เป้าหมายได้พัฒนาตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ สนับสนุนและส่งเสริมการแก้ปัญหาาร่วมกันด้วยระบบกลุ่มตามหลักการและรูปแบบวิธีการทางสหกรณ์ มีความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่ยากจนในชนบท ให้อยู่ดี กินดี มีความรู้ มีความสามารถในการปรับปรุง แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน มีการรวมกลุ่มกันทำงาน ช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีจิตสำนึกในการพิทักษ์รักษาทรัพยากร และผลประโยชน์ของคนในชุมชนร่วมกันอย่างเข้มแข็ง รวมทั้ง รู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา สำนักงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ตั้งอยู่ที่วัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีหลักการดำเนินงาน ดังนี้ :

๑. ส่งเสริมกสิกร มุ่งเสริมสร้าง สนับสนุน ในการรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชาวบ้านเข้มแข็ง ก่อตั้งกองทุนหรือสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน โดยมีวิธีการสหกรณ์ ด้านกิจกรรมทางเกษตรกรรม อยู่ในฝ่ายเกษตรพัฒนา จัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ ธนาคารเมี่ยง ด้านกิจกรรมทางงานหัตถกรรมงานฝีมืออยู่ในฝ่ายกองงานเมตตานารี

๒. มุ่งสอนวิทยา มุ่งให้การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนสติปัญญา ความรู้ ทักษะ ความสามารถในการผลิตและการบริหารจัดการ ในรูปแบบการอบรม สัมมนา ทัศนศึกษา ดูงาน การสาธิต โดยมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ เป็นคู่มือ ประสานงาน และให้การศึกษาตั้งแต่เริ่มต้นและศึกษาเพิ่มเติม ซึ่งทำให้สมาชิกได้เพิ่มศักยภาพทางการศึกษาและมีความรู้ความสามารถเท่าทันต่อเหตุการณ์

๓. ดำรงศาสนา ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาทางด้านจิตใจ ในรูปแบบของการอบรม สอดแทรกธรรมะ ข้อคิดตามโอกาสต่างๆ โดยประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท(พระพุทธพจนวราภรณ์) ได้คัดเลือกคำขวัญมาเป็นคุณสมบัติของสมาชิก รวม ๔ ข้อ คือ :

๑. เพิ่มพูนความขยัน(ขยัน)

๒. แข่งขันประหยัด(ประหยัด)

๓. ฝึกหัดทำความดี(ซื่อสัตย์)

๔. สามัคคีร่วมชาติ(สามัคคี)

แนวคิดในการสร้างงานด้านพัฒนาชนบท

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธพจนวราภรณ์ มีแนวคิดในการพัฒนาชนบท โดยการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ส่งเสริมการค้า การจัดตั้งสหกรณ์ซึ่งสามารถช่วยให้อาชีพการเกษตร ได้รับผลคุ้มค่าดีขึ้น ส่งเสริมปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความเป็นภาวะผู้นำของชุมชนในวิถีทางของประชาธิปไตย ส่งเสริมความรับผิดชอบที่จะดูแลภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมคุณค่าของการครองตนในความซื่อสัตย์ อุดหนุน ขยัน กตัญญู ประหยัด เพื่อมุ่งเสริมสร้างสนับสนุนในการรวมกลุ่มให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้มแข็ง เพื่อมุ่งให้การศึกษาเพิ่มพูนสติปัญญาความรู้ ทักษะ ในการผลิตและการบริหารจัดการ เพื่อนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้นว่า เพิ่มพูนความขยัน แข่งขันกันประหยัด ฝึกหัดทำความดี สามัคคีร่วมชาติและประการสุดท้ายคือ เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกรักและหวงแหนอาชีพ ตลอดจนถึงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภายใต้อารมณ์ที่ว่า “ไม่หลงของเก่า ไม่เมาของใหม่” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “ส่งเสริมกสิกรรม มุ่งสอนวิทยา ดำรงศาสนา พัฒนาท้องถิ่น”

จากแนวคิดในการพัฒนาชนบทดังกล่าวมาแล้วนั้น ทำให้รู้ถึงความมุ่งมั่นที่มีอยู่ในดวงจิตอันเต็มเปี่ยม ด้วยความเมตตากรุณาที่มีต่อผู้ยากไร้ในสังคม โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่ห่างไกล นอกจากนี้แล้ว ยังบ่งบอกความเป็นผู้รอบรู้ ในการประยุกต์หลักพุทธธรรมไปใช้ในการแก้ปัญหาและปรับปรุงแก้ไขคุณภาพชีวิตของเขาเหล่านั้นให้ดีขึ้น ตั้งแต่ระดับแรกเริ่ม รวมทั้งปลูกจิตสำนึกไม่ให้ติดอยู่ในค่านิยมเดิมๆและหลงใหลในค่านิยมสมัยใหม่ของโลกตะวันตก อีกทั้งในการพัฒนาชนบทนั้น ต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตวิญญาณไปพร้อมกัน การพัฒนาชนบทให้ได้ผลดีนั้น ต้องพัฒนาอย่างมีระบบ โดยค้นหาต้นเหตุของปัญหาอันได้แก่ความยากจน จะต้องแก้ด้วยการสร้างหลักพุทธธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจ พร้อมทั้งส่งเสริมสร้างกิจกรรมที่เอื้อให้เกิดความสามัคคี สรุปรวบยอดได้ว่า การพัฒนาชนบทนี้จะต้องพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและทางด้านจิตใจไปพร้อมกัน

วิธีดำเนินงานของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทแบ่งการดำเนินงานออกเป็น ๓ หน่วยงาน คือ

๑. หน่วยเกษตรพัฒนา ๒. หน่วยเมตตานารี ๓. สำนักงานมูลนิธิฯ

๑. หน่วยเกษตรพัฒนา เป็นหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในพื้นที่หมู่บ้าน เขตจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกเป็นเกษตรกรใน

พื้นที่เป้าหมายที่มีความรู้ความสามารถทางการผลิต และจัดการผลผลิต งานด้านเกษตรกรรม ทั้งในระบบการเกษตรเชิงอนุรักษ์และการเกษตรแผนใหม่ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการจัดองค์กรเพื่อสนับสนุนเครือข่ายตามรูปแบบและวิธีการของงานสหกรณ์

๒. หน่วยเมตตาคารี เป็นหน่วยงานที่มุ่งส่งเสริมกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นเยาวชนสตรีและแม่บ้าน ให้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนร่วมกับงานในหน่วยเกษตรพัฒนา โดยการเน้นการรวมกลุ่มสตรี และส่งเสริมความรู้วิชาชีพ หัตถกรรมและงานฝีมือประเภทต่างๆ เพื่อเป็นอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว นอกเหนือจากงานภาคเกษตรกรรม

๓. สำนักงานมูลนิธิฯ เป็นฝ่ายงานบริหาร ที่เชื่อมต่อระหว่างงานบริหารกับงานปฏิบัติของภาคสนามในพื้นที่เป้าหมาย กำกับองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ ทำการเผยแพร่ความคิดและกิจกรรมขององค์กรต่อสังคมภายนอก

พัฒนาท้องถิ่น มุ่งสนับสนุนให้ชาวบ้านในชนบท เกิดสำนึกรักและห่วงใยในอาชีพเพื่อนบ้าน วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ให้รักท้องถิ่น ไม่คิดละทิ้งท้องถิ่น ภายใต้อุดมคติที่ว่า “ไม่หลงของเก่า ไม่เมาของใหม่” โดยที่มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ได้วางแนวทางการส่งเสริมไว้ ได้แก่

๑. ต้องส่งเสริมองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็ง
๒. ให้การศึกษาที่เหมาะสมกับคนในชุมชน
๓. วัดหรือพระสงฆ์คือผู้นำในการพัฒนาชุมชน

มูลนิธิเมตตาศึกษา ก่อตั้งโดย พระพุทธพจนวราภรณ์ เพื่อเปิดโอกาสให้เยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ได้ศึกษาเล่าเรียนในระดับมัธยมศึกษา เพื่อจะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติ ในโอกาสต่อไป ดังกล่าวมาแล้ว

๒.๕.๔ ด้านการเผยแพร่

ด้านการเผยแพร่ ด้วยความที่ พระพุทธพจนวราภรณ์ เป็นผู้ประกอบด้วยความรู้ในความเป็นนักปราชญ์จะเห็นได้จากการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดย การเทศนาธรรม สันทนาธรรม รายการวิทยุ โทรทัศน์ การเขียนให้ข้อคิด กวีนิพนธ์ เป็นต้น ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจถึงจิตวิญญาณของประชาชนท้องถิ่น อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างแท้จริง

๑. การเผยแพร่ทางสถานีวิทยุ-โทรทัศน์

พระพุทธพจนวราภรณ์ ได้เผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยการเทศนาให้ข้อคิดเห็น

เดือนใจ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และสถานีโทรทัศน์หลายแห่ง ได้แก่ :

- พ.ศ. ๒๔๕๘ สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศเชียงใหม่ ภาค AM. รายการ “ พระธรรมเทศนา” ๓๐ นาที ทุกวันพระขึ้น ๑๕ คำ เวลา ๐๕.๓๐ – ๑๐.๐๐ น.

-พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๔๘ สถานีวิทยุกระจายเสียง ทหารอากาศเชียงใหม่ รายการ “ข้อคิดประจำวัน” ๑๕ นาที ทุกวัน เวลา ๐๕.๔๕-๐๖.๐๐ น.

- พ.ศ. ๒๕๒๕ สถานีวิทยุกระจายเสียงสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ รายการ “ พระธรรมยามเย็น” เป็นรายการชีวิตสอดแทรกธรรมะ ๓๐ นาที ทุกวันเสาร์ – อาทิตย์ เวลา ๑๘.๐๐ – ๑๘.๓๐ น.

-พ.ศ. ๒๕๒๘ สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๗ รายการ “ชีพจรลงเท้า” ๓๐ นาที และสถานีโทรทัศน์ ช่อง ๓ รายการ “ แผ่นดินธรรม” ๓๐ นาที

-พ.ศ. ๒๕๒๙ สถานีโทรทัศน์ ช่อง ๓ และ ช่อง ๘ ลำปาง รายการ “ ธรรมสวนะ” ๓๐ นาที

-พ.ศ. ๒๕๓๐ สถานีวิทยุกรมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพฯ รายการ “ ระเบียบวินัยคือหัวใจของชาติ” ๓๐ นาที เดือนละครั้ง

๒. ปาฐกถาและบรรยายพิเศษ

ด้วยความที่เป็นนักปราชญ์ ทั้งทางคคิโลกและคคิธรรม พระพุทธพจนวราภรณ์ ได้รับอาราธนาจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ไปแสดงปาฐกถา บรรยายพิเศษ ตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๕๓ จนถึงปัจจุบัน ดังนี้ :

- พ.ศ. ๒๔๕๓ ปาฐกถาและร่วมสัมมนา “ เกษตรสนทนา” และเกี่ยวกับงานที่ทำเช่น “ปัญหาการพัฒนาชนบท” งานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทและงานเสริมสร้างคุณภาพชีวิตตามสถานที่ต่างๆทั้งในและต่างประเทศ

-พ.ศ. ๒๔๕๔ สอน/บรรยาย พิเศษ ในสถาบันทุกระดับในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ โรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ วิทยาลัยครู วิทยาลัยอาชีวะ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น

-พ.ศ. ๒๕๑๓ บรรยายเกี่ยวกับการดำเนินงานของมูลนิธิเมตตาศึกษาและมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ในองค์กรเอกชนเช่น สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

-พ.ศ. ๒๕๒๓ ร่วมอภิปรายในหัวข้อ “ อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมในการพัฒ

นาชนบท” ในการประชุมองค์การเซนคร้า ประเทศอินโดนีเซีย

- ร่วมอภิปรายในหัวข้อ “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท” ประเทศมาเลเซีย

- พ.ศ. ๒๕๒๕ ปาฐกถาธรรม ณ วัดไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แก่: รัฐชิคาโก

รัฐวอชิงตัน รัฐนิวยอร์ก รัฐลอสแอนเจลิส เป็นต้น

- พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๘ บรรยายเกี่ยวกับงานการพัฒนาชนบทที่ทำเนียบรัฐบาลและหน่วยงานอื่นๆ

นอกจากนี้ พระพุทธพจนวราภรณ์ ได้แสดงธรรม บรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม ตามสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร และที่อื่นๆ เช่น การแสดงธรรมในวันธรรมสวนะ วันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา วันสถาปนามหาวิทยาลัย วันสำคัญแห่งชาติ เป็นต้น

๓. งานนิพนธ์และงานเขียน

งานเผยแผ่อีกอย่างหนึ่งของ พระพุทธพจนวราภรณ์ คือ งานนิพนธ์และงานเขียนหนังสือธรรม อิงธรรมะ บทกลอน บทกวีนิพนธ์ รวมทั้งเรื่องความเชื่อ-ความคิดแบบล้านนาไทย ในโอกาสต่างๆ หลายเรื่อง ได้แก่ :

เรื่อง “ธรรมานุภาพ” เป็นหนังสือธรรมะและประเพณีต่างๆของล้านนาไทยโดยเนื้อหา และกล่าวถึงประวัติและผลงานของ พระพุทธพจนวราภรณ์ ในบุรพบท พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ พิมพ์ครั้งล่าสุดเพื่อเป็นธรรมบรรณาการแจกในงานฉลองอายุครบ ๕๐ ปี ของท่านเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ (พิมพ์ที่ บริษัท ประชากรธุรกิจ จำกัด, เชียงใหม่)

เรื่อง “ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม” เป็นหนังสือเล่าเรื่องการเดินทางจากอำเภอเมืองไปอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่แทรก ข้อคิดทางธรรมะ พิมพ์ครั้งแรก เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, จังหวัดพระนคร)

เรื่อง “มงคลชีวิตประสิทธิ์พร” เป็นบทกวี ที่จัดพิมพ์ลงในบัตร ส.ค.ส. ในแต่ละปี เริ่มแจกปี ๒๕๐๔ เป็นคำอวยพรข้อคิดสั้นๆ ซึ่งมีผู้รวบรวมจัดพิมพ์ในลักษณะของจุลสาร-หนังสือซำร่วยที่แจกในงานโอกาสต่างๆ และได้นำไปออกรายการข้อคิดประจำวันทางสถานีวิทยุทหารอากาศและสถานีวิทยุกรมประชาสัมพันธ์เชียงใหม่ทุกวัน ในพ.ศ. ๒๕๓๑ ได้มีผู้นำ “มงคลชีวิตประสิทธิ์พร” มาแปลเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งทำให้ผลงานด้านกวีนิพนธ์นี้เผยแผ่ไปยังต่างประเทศด้วยธรรมะที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุทหารอากาศ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๐๕ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๒ ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๒๔ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย พระนครฯ) พิมพ์ครั้งล่าสุด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มิ่งเมือง เชียงใหม่)

เรื่อง “เครื่องหมายของคนดี” เป็นหนังสือรวบรวมบทความธรรมะ บรรยายออกอากาศทางสถานีวิทยุ พล. ๒

เรื่อง “มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท” เป็นหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ มาทรงเป็นองค์ประธานเปิดอาคาร ซี ฟริส เฮสเปอร์เซ็น ณ วัดป่าดาราภิรมณ์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

เรื่อง “พระเชียงใหม่ไปอเมริกา-มายุโรป” เป็นหนังสือสารคดีท่องเที่ยวอิงธรรมะเป็นบทร้อยแก้วและร้อยกรอง

เรื่อง “เจดีย์หลวง” เป็นหนังสือคติธรรมสั้นๆ ซึ่ง พระครูวินัยโกศล(จันทร กุสโล) ได้รวบรวมจากหลายท่านรวมถึงของท่านพระครูเองทำเป็นรูปเล่มเพื่อเป็นธรรมบรรณาการแจก ในงานทักษิณานุประทาน อุทิศส่วนกุศลถวาย ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์(สิริจันโท) - ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต - พระครูพุทธวิโสภณ(ปั้น) อดีตเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงฯ ที่ได้มรณภาพไปแล้ว จัดงานขึ้นเมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๗(พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,พระนคร)

เรื่อง “เรื่องอะไรดี” เป็นหนังสือเทศนาธรรมะแบบร้อยแก้ว-ร้อยกรอง และแทรกบทกลอนสอนใจ สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่ พระครูวินัยโกศล พ.ศ.๒๕๕๗(พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ)

เรื่อง “ตำนานพระธาตุเจดีย์หลวงฯ” เป็นหนังสือความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์หลวงฯ ซึ่งท่าน พระครูวินัยโกศล(จันทรกุสโล) ได้รวบรวมมาจากหลายแหล่ง และได้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๘ เพื่อแจกในงานทอดกฐินของวัดเจดีย์หลวงฯ ทอดโดย..สมาคมศิษย์เก่าวัดโนทัยพายัพและคณะวัดดวงแข กรุงเทพฯ(พิมพ์ที่ สงวนการพิมพ์, เชียงใหม่)

เรื่อง “ทางบุญ” เป็นหนังสือบรรยายธรรมะแบบร้อยแก้ว-ร้อยกรอง พิมพ์แจกเป็นธรรมบรรณาการในงานฉลองอายุครบ ๖ รอบ ของพระพุทธิโสภณ (ธรรมทินุโน) เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ และงานฉาปนกิจศพ แม่ขาว เทพมณี พ.ศ. ๒๕๖๐ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์สวนปรุง, เชียงใหม่)

เรื่อง “พระเชียงใหม่ไปญี่ปุ่น” เป็นหนังสือบรรยายสถานที่อิงธรรมะแบบร้อยแก้ว-ร้อยกรอง ในคราวเดินทางไปทัศนศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ.๒๕๖๐ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๒ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ กลางเวียง , เชียงใหม่)

เรื่อง “ชีวิตโยมแม่” เป็นหนังสือพระธรรมเทศนาของท่าน พิมพ์แจกในงานฉาปนกิจศพโยมแม่ของท่าน/ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๘(พิมพ์ที่ บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด,เชียงใหม่)และเรื่อง “เครื่องหมายของคนดี” เป็นหนังสือพระธรรมเทศนาหลายเรื่อง พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

แจกในงานฉลองอายุครบ ๗๒ ปี / ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๓๒ (พิมพ์ที่ หจก.ฤทธิศรีการพิมพ์, กรุงเทพฯ)

เรื่อง “ตำนานอินทิล” เป็นหนังสือเกี่ยวกับความเปี่ยมมาของเสาอินทิลและงานฉลองที่จัดขึ้นทุกๆปีแทบทุกทลออน พร้อมทั้งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ พิมพ์แจกในงานสมโภชพระธาตุเจดีย์หลวงฯ ๖๐๐ ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ (พิมพ์ที่ บุญศรีกรงานพิมพ์, เชียงใหม่)

เรื่อง “ธรรมะประจำใจ” เป็นหนังสือเทศนาร้อยแก้ว-ร้อยกรองและรายงานประจำปีของวัดเจดีย์หลวงฯ พ.ศ.๒๕๓๘ (พิมพ์ที่ บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด / เชียงใหม่)

เรื่อง “วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร” เป็นหนังสือเกี่ยวกับวัดเจดีย์หลวงฯและบทกลอนลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดย..พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) พิมพ์แจก ในงานประจำปี ๒๕๓๘(พิมพ์ที่ บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, เชียงใหม่)

เรื่อง “มงคลชีวิต” เป็นหนังสือรวบรวมข้อคิด-คติเตือนใจ และศาสนพิธีต่างๆโดยย่อจากหนังสือธรรมบรรณาการที่พิมพ์แจกเป็นส.ก.ส. ตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ จนถึงปัจจุบันและหนังสือ Wisdom of Vent. Phra.Thepkawee แปลจากหนังสือ “มงคลชีวิตประสิทธิ์พร”เพื่อแจกชาวต่างชาติ

เรื่อง “คติธรรมคำกลอน” เป็นหนังสือที่เป็นคำกลอนสอนใจทั้งเล่มของท่าน พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ ๘๐ ปีเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๐ (พิมพ์ที่ ส.ทรัพย์การพิมพ์ เชียงใหม่)

เรื่อง “ ยอดของความสุข ” โดย พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) เป็นหนังสือพระธรรมเทศนาของท่านต่อด้วยคำกลอนสอนใจ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์นันทพันธ์, เชียงใหม่)

เรื่อง “ อสิตีสาวจร ” ๘๐ ปี พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) เป็นหนังสือเกี่ยวกับชีวิตและผลงานของท่าน ประกอบด้วยชีวประวัติและพระธรรมเทศนา แทรกกวีนิพนธ์ พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแจกในงานครบรอบอายุ ๘๐ ปี เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๐ (พิมพ์ที่ บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, เชียงใหม่)

เรื่อง “ชีวิต...กับการรักษาจิต” และ เรื่อง “ชีวิตที่มีความสุข” เป็นหนังสือพระธรรมเทศนาแทรกกวีนิพนธ์ของท่าน พิมพ์เป็นแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวินัยโกศล (บุญเพ็ง โสภโณ) เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๑(พิมพ์ที่ โรงพิมพ์พิมพ์สวย, เชียงใหม่)

เรื่อง “ ๘๑ ปี พระธรรมดิลก ” เป็นหนังสือบรรยายธรรมะ จากการบันทึกของท่านแทรกกวีนิพนธ์ พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแจกในงานครบรอบอายุ ๘๑ ปีของ พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล) เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๑(พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มิ่งเมือง, เชียงใหม่)

เรื่อง “นำชมวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร-A Guide To Wat Chedi Luang” เป็นหนังสือนำชมภายในบริเวณวัดเจดีย์หลวงฯ บรรยายเป็นภาษาไทยและอังกฤษ พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ.๒๕๓๘ ครั้ง

ที่ ๒ พ.ศ.๒๕๔๔ ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๔๗ ครั้งที่ ๔ พ.ศ.๒๕๔๙ (พิมพ์ที่ บุญยศิริงานพิมพ์, เชียงใหม่)

เรื่อง “โชติการามบูรพาจารย์” เป็นหนังสือบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของบูรพาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับวัดเจดีย์หลวงฯ ทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน พิมพ์แจกในงานทำบุญถวายวิหารบูรพาจารย์/ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๖(พิมพ์ที่ หสน.ส.ทรัพย์การพิมพ์, เชียงใหม่)

เรื่อง “ ธรรมะในปริศนา” เป็นหนังสือธรรมร้อยแก้ว-ร้อยกรอง ยกนิทานและแทรกบทกลอนพื้นเมืองล้านนา พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในงานอายุครบ ๘๖ ปี ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๖

เรื่อง “คำโคลงจรโลงใจ” เป็นหนังสือวิธีการสอนที่เป็นคำโคลงทั้งเล่ม พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแจกในงานอายุ ๘๘ ปี ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๘(พิมพ์ที่ บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, กรุงเทพฯ)

เรื่อง “คำกลอนสอนใจ” เป็นหนังสือพระธรรมเทศนาแทรกคำกลอนของท่านหลายเรื่อง พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแจกในงานฉลองอายุครบ ๙๐ ปี ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

เรื่อง “รางวัลจากความดี” เป็นหนังสือพระธรรมเทศนาแทรกคำกลอนของท่าน พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแจกในสมโภชพระวิหารหลวง วัดเจดีย์หลวงฯ ๒๘-๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒ (พิมพ์ที่ โรงพิมพ์พุทธนิคม, เชียงใหม่)

เรื่อง “คู่มือปฏิบัติธรรม” เป็นหนังสือทำวัตรเช้า-เย็น ด้านท้ายของเล่มจะประกอบด้วยเกร็ดความรู้ และ วิธีฝึกกรรมฐาน(อานาปานัสสติกรรมฐาน) เรียบเรียงโดย พระวิสุทธิตถกวี (พิจิตร จิตตคุณ) วัดโสมนัส- วิหาร กรุงเทพฯ ที่หลวงพ่อดำนำมาเป็นแบบอย่างในการสอนธรรมปฏิบัติตลอดมา(พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล วัดป่าดาราภิรมย์ อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่ ปี พ.ศ.๒๕๓๗)

นอกจากนี้ หนังสือ “ คำกลอนสอนใจ”/ “ ๘๗ ปี ธรรมโอสถ”ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๕๔ – พ.ศ.๒๕๔๘ บทความต่างๆของท่านได้ถูกพิมพ์เผยแพร่ในวารสารครูเชียงใหม่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และหนังสืออนุสรณ์ต่างๆ เช่น วารสาร หนังสือพิมพ์ชาวพุทธ นิตยสาร สุกนิมิต รวมทั้งหนังสือพิมพ์แจกในงานศพฯ มากมายกว่า ๕๐ เล่ม^{๑๒}

จะเห็นได้ว่า พระพุทธพจนวราภรณ์ มีต้นกำเนิดจากชาวบ้านธรรมดา แต่ด้วยความที่ท่านใฝ่ศึกษาหาความรู้ ด้วยความขยันหมั่นเพียร จึงเกิดมีปัญญาและโลกทัศน์ที่กว้างไกล ทั้งนี้ด้วยวิธีการสอนของท่าน ที่ใช้สอนตนเองและผู้อื่น

^{๑๒} พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล), อสิติสัจจจร, หน้า ๖๕-๗๖.

พระพุทธพจนวราภรณ์ ประสบความสำเร็จในเส้นทางชีวิตจนถึงวาระสุดท้าย ด้วยผลงานและวิธีการสอนเป็นที่ประจักษ์ซึ่งเอื้อประโยชน์ให้แก่สังคมมากมาย ท่านจึงได้รับการยกย่องเชิดชูจากสถาบันต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วยประการต่างๆ ดังกล่าว สมควรอย่างยิ่งที่ เราท่านทั้งหลายจะน้อมนำไปเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตและกิจการงาน ศึกษาวิจัยในรายละเอียดและสืบสานงานของท่าน แล้วขยายผลไปสู่ทุกภูมิภาคของประเทศ เพื่อให้ชุมชนบทเหล่านั้นมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีความรู้ ความสามารถ ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขอย่างยั่งยืนในสังคม เป็นกำลังที่มีศักยภาพของประเทศชาติต่อไป

บทที่ ๓

วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร กุสโล)

วิธีการสอนของ พระพุทธพจนวราภรณ์ ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาวิเคราะห์นี้ เป็นวิธีการสอนให้มีความรู้ ความสามารถในการครองตนอย่างมีความสุขในสังคมแบบยั่งยืน เป้าหมายหลักคือ บรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยเฉพาะ ชาวบ้านที่ยากจนในชนบทและเด็กที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาซึ่งวิธีการสอนแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยการแสดงพระธรรมเทศนา การอบรม การปาฐกถา การบรรยาย งานนิพนธ์ กวีนิพนธ์ และการบันทึกเทป-CD. เพื่อให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์แบบ ท่านได้ก่อตั้ง สถานศึกษาหลายแห่งและก่อตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษา มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ขึ้นเพื่อรองรับโครงการของท่าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ :-

๓.๑ วิธีการสอน

๓.๑.๑ วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา(ปริยัติ) วจนะภาษา กับอวจนะภาษา

๓.๑.๑.๑ การแสดงพระธรรมเทศนา ท่านเป็นพระนักเทศน์ เทศน์เดี่ยว เทศน์สอง ธรรมมาสน์ สามธรรมมาสน์ บรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม ท่านก็ถนัดด้วยน้ำเสียงไพเราะจับใจ ถ้อยคำสำนวน สละสลวย อุปมาอุปมัย ยกพระบาลี สอดแทรกคติธรรม คำคม คำกลอนสอนใจ ได้ อย่างสอดคล้อง อ่างที่ไปที่มาอย่างถูกต้องมีหลักฐาน ยกนิทานมาประกอบและสอดแทรกอารมณ์ขัน^๑

ตัวอย่างการแสดงพระธรรมเทศนา

เรื่อง ความสำคัญของวันอาสาฬหบูชา

เนื่องจากวันนี้เป็นวันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่สำคัญยิ่งวันหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นวันที่พระพุทธองค์ทรงเริ่มแสดงธรรมเป็นครั้งแรก ประวัติวันอาสาฬหบูชา มีว่า

หลังจากพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธองค์ทรงหยุดพักเสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๔๕ วัน จากนั้น ทรงพิจารณานุคคลที่ควรจะได้รับฟังพระธรรมเทศนา เป็นกัมมัตแรก ที่แรกทรงระลึกถึงอาจารย์ทั้งสองที่พระองค์ได้ทรงศึกษาด้วย เมื่อเสด็จออกบรรพชา

^๑ คณะศิษย์, ธรรมานุภาพ, (เชียงใหม่ : บริษัท ธุรกิจการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖.

ใหม่ๆ คือ อาจารย์อาฬารดาบสกาลามโคตรและอุทกดาบสรามบุตร แต่ว่าอาจารย์ทั้งสองนั้นได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว จากนั้น พระองค์ทรงระลึกถึงพราหมณ์ทั้ง ๕ ซึ่งมีนามว่า โกลุฑัญญะ วัปะกะ ภัททิยะ มหานามะ อัศสชิ ภายหลังได้นามว่า พระปัญจวัคคีย์ พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ นี้ ได้ตามเสด็จ ออกบวชและคอยปฏิบัติรับใช้ ตั้งแต่แรกออกทรงผนวช และตลอดเวลาที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ ทุกรกิริยา เมื่อพระองค์ทรงเลิกการบำเพ็ญกุศลกิริยา เปลี่ยนมาทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เป็นผู้เชื่อถือในลัทธิศาสนาพราหมณ์มาก่อน มีความเชื่อมั่นว่า การบำเพ็ญกุศลกิริยา เป็นการกระทำที่จะนำผลสำเร็จสูงสุดมาให้ เมื่อเห็นพระพุทธองค์ทรงเลิกการบำเพ็ญกุศลกิริยา จึงหมดความเลื่อมใส และได้พากันออกจากอรุเวลาเสนาณิกม ไปปฏิบัติธรรมตามลัทธินิยมของตน ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี พระพุทธองค์เมื่อได้ทรงใคร่ครวญแล้วเห็นว่า พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ มีวาสนาบารมีธรรมพอกที่จะรับฟังปฐมเทศนาได้ พระองค์จึงตกลงพระทัยไปทรงเทศนาโปรด นับจากเวลาที่พระองค์ได้ทรงเสวยวิมุตติสุขแล้ว จนกระทั่งถึงเวลาที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา เป็นเวลา ๑๐ วัน ปฐมเทศนาที่พระองค์ทรงแสดงในวันนั้น มีชื่อเรียกสั้นๆว่า ธรรมจักร แปลว่า จักร คือธรรม หมายความว่า พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงในวันนั้น เป็นประหนึ่งว่า กงล้อที่จะหมุน สัตว์ คือมนุษย์ให้พ้นไปจากสังสารทุกข์ ใจความแห่งปฐมเทศนานั้น มีสาระสำคัญ ๓ ตอน คือ

ตอนต้นทรงแสดงถึงวิศีลมหาธรรม ที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว สรุปลงได้เป็น ๓ ทางด้วยกันคือ

๑. ทางที่ย่อหย่อนเกินไป เห็นแก่ลาภผล และการบำรุงบำเรอ คือ กามาสุขัลลิกานุโยค
 ๒. ทางที่ตึงเกินไป เป็นการทรมาณตนโดยประการต่างๆ คือ อตตกิลมัตถานุโยค
 ๓. ทางสายกลาง เป็นทางปฏิบัติที่ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป คือ มัชฌิมาปฏิปทา
- ตอนกลาง ทรงแสดงธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ คือ อริยสัจ ๔ ได้แก่

๑. ทุกข์

๒. เหตุให้เกิดทุกข์

๓. ความดับทุกข์

๔. วิธีทำให้ทุกข์ดับ

ตอนปลาย เป็นบทบันทึกของพระคันถรจนจารย์บันทึกไว้ว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงกัณฑ์นี้แล้ว ทำให้พระปัญจวัคคีย์ซาบซึ้งเป็นอันมาก และมีผลให้เป็นที่เลื่องลือต่อไปว่า พระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก และในโอกาสนั้น พระโกลุฑัญญะหัวหน้าปัญจวัคคีย์ได้ เข้าใจแจ่มชัดในธรรมพิเศษ ที่เรียกว่า ได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วพระพุทธองค์ได้ทรงประทาน อุปสมบทแก่ พระโกลุฑัญญะ ในวันนั้น ท่านจึงเป็นพระสงฆ์องค์แรกในศาสนา

รวมความสำคัญในวันอาสาฬหบูชาได้ว่า

๑. เป็นวันที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา

๒. เป็นวันเกิดขึ้นแห่งพระสงฆ์

ความสำคัญแห่งวันอาสาฬหบูชาทั้งสองประการนี้ เมื่อจะสรุปโดยใจความก็ได้ว่า วันอาสาฬหบูชา คือ วันที่พระพุทธองค์ทรงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา ผลงานที่พระพุทธองค์ได้ทรงกระทำในวันนั้น เป็นเหตุให้เกิดผลสืบเนื่องกันมาจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันนี้ การที่ชาวโลกได้รับความร่มเย็นเป็นสุข จากการที่ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ก็เพราะผลงานที่พระพุทธองค์ทรงประทานปฐมเทศนาในวันอาสาฬหบูชา หลังจากการตรัสรู้ใหม่ๆ นั้นเอง

เนื่องจากวันอาสาฬหบูชามีความสำคัญดังกล่าว ทางการคณะสงฆ์และทางการบ้านเมือง จึงได้จัดให้เป็นวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา โดยจัดให้มีการบูชาพิเศษในวันนี้ ตามปกติพุทธศาสนิกชนก็นิยมกระทำการบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนอยู่แล้ว แต่ถ้าวันไหนเป็นวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา ก็จัดให้มีการบูชาเป็นพิเศษ คือ แทนที่จะทำเพียงนำดอกไม้ธูปเทียน มาจัดใส่แจกันหรือจัดวางไว้บนพาน ถวายเป็นเครื่องสักการะตามความสะดวกสบายของแต่ละบุคคลเท่านั้น หากมิได้ ในวันสำคัญเช่นนี้จะต้องจัดทำขึ้นเป็นพิเศษ คือ ต้องมีการกล่าวคำถวายเครื่องสักการะพร้อมกัน มีการทำปทักษิณ คือ เวียนเทียน ๓ รอบ มีการไหว้พระสวดมนต์พร้อมกัน มีการสดับพระธรรมเทศนา และอาจจะจัดให้มีพิธีกรรมอื่นๆ ตามสมควรแก่โอกาส

การที่ทางการคณะสงฆ์และทางการบ้านเมือง จัดให้มีการบูชาเป็นพิเศษ ในวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่นนี้ นับว่าเป็นการกระทำที่มีผลดีทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ผลดีอันจะพึงมีแก่ส่วนบุคคล คือ ให้สำเร็จเป็นสิริมงคล นำสุขผลความสุขความเจริญมาให้บุคคลที่กระทำผลดีอันจะพึงมีแก่ส่วนรวม คือ เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ที่ไม่มีศรัทธาเลื่อมใส มีความเลื่อมใส ที่เลื่อมใสอยู่แล้วก็เลื่อมใสยิ่งขึ้น ก่อให้เกิดความสามัคคีดีงามในทางพระพุทธศาสนา ศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งศีลธรรม ศีลธรรมต้องอาศัยพิธีกรรมในทางศาสนาเป็นสื่อสารนำทางในเบื้องต้น เมื่อศาสนิกชน มีความเลื่อมใสพอใจที่จะปฏิบัติตามประเพณีที่ดีงามในทางศาสนาแล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะแนะนำให้ประพฤติ ปฏิบัติตามหลักธรรมในทางศาสนา ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ

พิธีกรรมในทางศาสนา แม้จะเป็นเปลือกเป็นกระพี้ของศาสนา ก็ต้องรับว่ามีส่วนสำคัญในการรักษาหลักธรรมอันเป็นแก่นแห่งพระศาสนา อุปมาเหมือนเปลือกไม้รักษาแก่นไม้ไว้

ฉะนั้น ดังนั้น การทำกรณูชาในวันอาสาฬหบูชา จึงนับเป็นการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา ได้อย่างหนึ่ง จึงขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนตั้งอยู่ในความสงบ แล้วร่วมกัน ทำกรณูชาพระรัตนตรัยด้วยเครื่องสักการะที่ถือไว้แล้วต่อไป๒

๓.๑.๑.๒ การบรรยาย ด้วยความที่ท่านเป็นผู้ทรงความรู้ และมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล ท่านจึงสามารถบรรยายหัวข้อธรรมะ ได้ละเอียด กว้าง มีหลักการและหลักฐาน สมบูรณ์ด้วยเหตุ และผลที่ชัดเจน ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย มองเห็นภาพ และชวนติดตาม

ตัวอย่างการบรรยายธรรมะ

เรื่อง ชีวิตของชานา

ท่านผู้ฟังคงคิดว่า เรื่องอะไร พระสงฆ์องค์เจ้าอยู่วัดอยู่วา จะมาเกี่ยวข้องกับอะไรกับเรื่องไรเรื่องนา ถ้าท่านผู้ใดมีความคิดดังกล่าวนี้ โปรดฟังเรื่องต่อไปจะเล่าให้ฟัง

เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๐๗ ข้าพเจ้าเดินทางโดยทางรถไฟไปจังหวัดลำปาง เพื่อแสดงธรรมอบรมทหารสุรศักดิ์มนตรี ในวันที่ ๑๓ เดือนเดียวกัน ข้าพเจ้าเดินทางไปกับลูกศิษย์คนหนึ่งไปรดน้ำ ระยะเวลาทางรถไฟเชียงใหม่-ลำปาง สองฟากทางส่วนใหญ่เป็นทุ่งนาและป่าเขา เดือนกรกฎาคมซึ่งตรงกับเดือน ๘ ได้เดือน ๑๑ เหนือ เป็นฤดูกาลทำนา ดังนั้น เมื่อนั่งรถไฟผ่านไปจึงเห็นชานาทำนาอยู่ทั้งสองฟากทาง เนื่องจากเมื่อเป็นเด็กข้าพเจ้าได้ผ่านชีวิตชานามาแล้ว เมื่อเห็นชานาจึงทำให้คิดถึงชีวิตในอดีต เมื่อนั่งรถไฟผ่านไปทุกครั้ง ชานาจะหันมามอง บางคนถึงกับหยุดการทำนา มองจ้องมาทางรถไฟ มองด้วยความรู้สึกอีกคนที่ไปในขบวนรถไฟทำไมเขาจึงมีความสบาย ตัวเองต้องกรำแดดกรำฝนอยู่กับดินกับโคลนตลอดเวลา หารู้ไม่ว่า คนที่ไปในขบวนรถไฟบางคนใจร้อนเป็นไฟ รถไฟที่กำลังวิ่งหาเร็วเท่าใจเขาไม่ บางคนจะไปทวงหนี้ บางคนทำผิดกฎหมายกำลังหนีเจ้าหน้าที่ บางคนล้มละลายค้าขายขาดทุน บางคนพ่อแม่เจ็บ บางคนลูกป่วย จะหาทำยาได้ยากสำหรับคนที่ไม่มีปัญญา ใจ ดูเหมือนจะตรงกันข้าม คนที่โดยสารในขบวนรถไฟ กลับมองเห็นชีวิตชานามีความสุข แม้จะมีความลำบากกาย ต้องกรำแดดกรำฝน แต่ก็มีความสุขใจ ไม่ต้องขี้แยแข่งกันในสังคม ไม่ต้องสวมหมวกตาก เอาความหวังฝากไว้กับธรรมชาติ หากฟ้าฝนตก ต้องตามฤดูกาล ต้นข้าวแตกดอกออกผล มีความสุขอยู่กับธรรมชาติ แต่ถ้าบ้านเมืองแห้งแล้ง ฟ้า

^๒ พระราชวินัยกรณ (จันทร์ กุลโล), *ข้อคิดประจำวัน*, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๕ - ๑๖๕.

ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ก็ทุกข์ระทมใจ แต่ไม่ต้องไปทะเลาะกับใคร นอกจากผิใจกับธรรมชาติ ชาวเขาก็คิดว่าคนที่นั่งไปรถไฟมีความสุข คนที่นั่งไปรถไฟก็คิดว่าชาวเขามีความสุข แท้ที่จริง ต่างก็มีความสุขด้วยกัน แต่ทุกข์ตามหน้าที่ ความทุกข์ที่ต่างฝ่ายก็มองข้ามไป คือ ความไม่พอใจใน ฐานะหน้าที่ของตัวเอง

ความสุขที่เป็นพื้นฐานของชีวิต คือความพอใจในฐานะหน้าที่ ทุกคนต่างมีหน้าที่ฐานะ ต่างๆกัน จะให้เหมือนกันไม่ได้ นิ้วมือเราเองยังไม่เท่ากัน ฐานะหน้าที่ของคนจะเหมือนกันได้ อย่างไร ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะหาความสุขตามฐานะและโอกาส ไม่แน่ว่าคนจนกว่าชาวเมืองมีความสุขน้อยกว่าชาวเมือง หรือชาวเมืองจะมีความสุขมากกว่าชาวเมือง ชีวิตของคนเรามีหลายเหลี่ยมหลายมุม มีทั้ง มุมมืด มุมสว่าง มีทั้งมุมสุขมุมทุกข์ ผู้ที่มีความฉลาดย่อมหมั่นชีวิตให้อยู่ในมุมสุขและมุมสว่าง มุม สว่างคือมุมชีวิตที่ประกอบด้วยเหตุผล มุมความสุข คือ มุมที่มีความพอใจในชีวิตของตัวเอง^๓

๓.๑.๑.๓ การปาฐกถา ท่านเป็นนักปาฐกถา ที่โดดเด่นรูปหนึ่ง ด้วยใบหน้าที่ยิ้ม ตลอดเวลา ด้วยน้ำเสียงที่เอือกเย็นแต่ชัดถ้อยชัดคำ ระดับเสียงไม่สูงไม่ต่ำ อาจคิดว่าจะทำให้ผู้ฟังนั่ง หลับใน แต่ปล่าวเลย ช่วงที่ผู้ฟังดูเหมือนจะหลับหรือไม่สนใจ ท่านก็จะสอดแทรกเรื่องจำจำหรือ เรื่องชวนตื่นเต้นและชวนติดตาม จนทำให้ผู้ฟังตั้งใจฟังจนจบ

ตัวอย่าง การปาฐกถา

เรื่อง วัดป่าดาราภิรมย์ในความทรงจำของข้าพเจ้า

วัดป่าดาราภิรมย์ เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งของคณะธรรมยุต รุ่งราวคราวเดียวกับวัดป่า โรงธรรม(วัดโรงธรรมสามัคคี) วัดป่าน้ำริน วัดอรุณวิเวก (วัดป่าบ้านปง) เป็นต้น เพราะเป็นวัดที่ บูรพาจารย์ทั้งหลาย มีท่านพระอาจารย์มั่น ท่านอาจารย์คือ ท่านอาจารย์แหวน เป็นต้น ได้จาริกมา พักพาอาศัยและไปมาหาสู่กันโดยลำดับ ตั้งแต่สมัยที่ข้าพเจ้ายังเป็นพระภิกษุหนุ่มอยู่

สภาพวัดโดยทั่วไปเป็นป่าร้าง ป่าหญ้าคา ไม่มีเสนาสนะถาวรอะไรมาก พระสงฆ์ สามเณรอยู่ตามอัธยาศัย ท่านอาจารย์คือ มาอยู่จำพรรษาหลายปี โดยมีพระครูสังฆรักษ์กวางค์ เป็น ผู้ดูแลต่อจากท่าน ท่านพระครูเป็นผู้ที่มีลูกศิษย์ลูกหามาก เพราะมีวิชาคาถาอาคม ช่วยคนป่วยใช้ นิ่งทางใน เป็นต้น ท่านเป็นคนพูดจาโผงผางแต่แฝงด้วยเมตตาธรรม เป็นที่เคารพของประชาชนมาก พอสมควร ในยุคของท่านมีการขอผาติกรรมที่ของวัด เพื่อขุดคลองชลประทาน ซึ่งมีปัญหาติดตาม

^๓ พระราชวินัยกรณ (จันทร์ กุศล), ข้อคิดประจำวัน, หน้า ๑๕๓ - ๑๕๖.

มาในภายหลังมากมาย กับผู้ที่ไม่ประสงค์ดี แต่ท่านก็ประทับพระองค์ตัวเองให้พ้นจากอุปสรรคปัญหาเหล่านั้น ท่านตั้งใจที่จะสร้างพระอุโบสถ ได้กราบทูลเจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม มาวางศิลาฤกษ์ แต่ไม่ทันสร้าง ก็ถึงมรณภาพเสียก่อนเมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๑๕

ข้าพเจ้าในสมัยนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชวินัยภรณ์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอจังหวัดเชียงใหม่ (ธรรมยุต) ได้พิจารณาหาเจ้าอาวาสมาปกครองต่อ พยายามหาสาธุศิษย์ที่เป็นลูกหลานของท่านอาจารย์คือ ท่านอาจารย์โท ฐานุตโตโม ขณะนั้นสอนกรรมฐานอยู่ที่ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เพื่อมาสืบทอดเจตนารมณ์ แต่เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์) ไม่อนุญาต เพราะท่านกำลังช่วยงานอยู่ ประกอบกับภายในวัดเริ่มมีปัญหาผู้ที่มาอาศัย ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจรับภาระว่าจะมารักษารอยุ่ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อมาอยู่แล้วได้พบความสงบ และได้มีโอกาสพัฒนาวัดให้เป็นวัดตามที่คิดไว้ คือ ทำวัดให้เป็นอาราม ที่สง่างามด้วยความร่มรื่น สะอาด สงบ เป็นอุทยานธรรม เท่าที่จะสามารถทำได้และถาวรวัตถุให้อยู่ในแบบแปลนแผนผังมั่นคง สมถะ สงบพร้อมกันนั้น ได้เริ่มงานสงเคราะห์ พัฒนา แก่ เยาวสตรีและชาวบ้านที่เรียกว่า มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท และชักชวนพุทธศาสนิกชนให้มาปฏิบัติธรรม นำพระภิกษุ-สามเณร ไหว้พระ-สวดมนต์-ภาวนา มีกิจวัตรตามวิถีแห่งวัดป่าฝ้ายอรุณญาสี โดยทั่วไป จนได้รับเกียรติคุณ จากกรมการศาสนา และราชการอยู่เนืองๆ นำไปกล่าวนำไปแสดงในที่ต่างๆว่าควรเอาเป็นแบบอย่าง ชื่อเสียงของวัด จึงเริ่มเป็นที่รู้จักของประชาชนตั้งแต่นั้นมา

ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ ท่านเจ้าคุณพระธรรมดิลก (ขันตี ขนฺติโก) เจ้าอาวาสวัดเจติยฯ หลวงฯ ได้ถึงแก่มรณภาพ ข้าพเจ้าได้รับพระบัญชา แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแทน ในวันที่กลับมาครองวัดเจติยฯ หลวงฯ ข้าพเจ้ามีความรู้สึกดังนี้ว่า วัดเจติยฯ หลวงฯ เปรียบเสมือนสมบัติของพ่อแม่บูรพาจารย์ ลูกที่ดีศิษย์ที่ดี เมื่อเวลาอันควรมาถึงจะต้องกตเวที คือ ตอบแทนคุณ ด้วยการรักษาสมบัติ และคุณสมบัติของพ่อแม่ครูอาจารย์ไว้ จึงจะเป็นลูกที่ดี ศิษย์ที่ดี วัดป่าคาราภิรมย์ เปรียบเสมือนที่ข้าพเจ้าค้นพบที่สร้างมากับมือ จึงเปรียบเสมือนบ้านหลังที่สอง ที่ยอมจะผูกพันและมีความรักเป็นธรรมดา จึงให้ความเอาใจใส่ดูแล แม้จะมาอยู่วัดเจติยฯ หลวงฯ แล้ว และมอบภาระให้พระครูปลัดสุวัฒนวรคุณ ซึ่งเป็นสัทธวิหาริกของข้าพเจ้าที่ใกล้ชิดเปรียบประดุจดั่งลูก ท่านพระครูฯ เป็นพระเถระที่มีอหิชาศรัทธามั่นคงในกิจวัตรของครูบาอาจารย์ มีอุปชฌาย์วัตร ไหว้พระ-เข้า-เย็น อบรมภาวนา อาคันตุกวัด กวาดวัด บิณฑบาต และฉันภัตตาหารเอกา เป็นต้น มีอหิชาศรัทธาต่อญาติโยม และอ่อนน้อมต่อเถระพระสงฆ์ จึงเป็นที่รักและเคารพของญาติโยมทั่วไป สามารถบริหารวัดป่าฯ ซึ่งเป็นองค์กรสงฆ์ เป็นวัดที่ค่อนข้างใหญ่ ให้เจริญรุ่งเรือง ไม่โรยราเหมือนบางวัดที่ขาดครูบาอาจารย์

มีการศึกษาของพระค่อนข้างมั่นคง และอบรมญาติโยมอย่างต่อเนื่อง ทำให้วัดป่าฯ เป็นวัดที่อยู่ในสายตาประชาชนว่าเป็น วัดที่ดี มาโดยตลอด

ข้าพเจ้าในฐานะของครูบาอาจารย์ ได้เห็นความเจริญรุ่งเรือง ความวัฒนาถาวรอย่างนี้ มีความภูมิใจ พอใจ เป็นอย่างยิ่ง จึงขออนุโมทนากับ พระครูปลัดสุวัฒนวรคุณ (ญาณวโร) เจ้าอาวาสและพระภิกษุสงฆ์-สามเณร-อุบาสก-อุบาสิกา ที่ช่วยกันดูแลรักษาวัดมาโดยตลอด

บัดนี้ วัดป่าดาราภิรมย์ ได้รับพระบรมราชานุญาต ให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ แสดงถึงฐานะของวัดว่า ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าอาวาสและพระสงฆ์-สามเณร พร้อมทั้งอุบาสก-อุบาสิกา ผู้อุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี นับเป็นศักดิ์เป็นศรีของวัด ของหมู่คณะและพระศาสนา ขอตั้งจิตอธิษฐาน อำนวยพรให้วัดป่าดาราภิรมย์สถิตสถาพรยั่งยืนนาน เป็นสถานที่ให้ความสำราญให้ความรู้ชี้แนะทางสัมมาปฏิบัติ แก่พระภิกษุ-สามเณร-อุบาสก-อุบาสิกา-ผู้อยู่อาศัย ตลอดชั่วกาลนานเทอญ^๔

๓.๑.๑.๔ การให้อิโวาท

ตัวอย่างการให้อิโวาท

เรื่อง การรักษาศีล

การรักษาศีล เป็นเรื่องที่ได้ฟังจนชินหู ชินใจ ไม่ว่าจะงานไหนงานนั้น ถ้าเป็นพิธีกรรมทางศาสนา จะต้องมีการรับศีล ความรู้สึกของพุทธศาสนิกชนทั่วไป การรักษาศีลเป็นพิธีกรรมที่มีไว้สำหรับประกอบในการบำเพ็ญบุญ คือ ถ้าจะทำบุญ ให้ทาน หรือฟังเทศน์ ก็จะต้องทำพิธีอาราธนาศีลและรับศีลก่อน เวลาอยู่ตามปกติธรรมดาไม่ได้มีความรู้สึกว่าจะต้องรักษาศีล เพราะไม่เห็นว่าจะมีความจำเป็นแก่ชีวิตอย่างไร สิ่งที่เป็นจำเป็นแก่ชีวิต คือ การงาน อาชีพ เงินทอง เกียรติยศ ชื่อเสียง การเที่ยวมหรสพต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ให้ความสนใจเพราะถือว่า สิ่งเหล่านี้ให้ความสุข

ผู้ที่ให้ความสนใจต่อการรักษาศีล และได้สมาทานศีลไปแล้ว โดยมากมักจะรักษาศีลเพื่อเอาบุญ คือ คิดว่าเมื่อรักษาศีลแล้ว ศีลจะช่วยให้มีความสุข และจะส่งผลให้ไปเกิดบนสวรรค์ ความเข้าใจในประการหลังนี้ นับเป็นความเข้าใจที่มีส่วนถูก ตามวัตถุประสงค์ของการรักษาศีลอยู่บ้าง แต่ถ้าเป็นความเข้าใจแต่เพียงว่า เมื่อรักษาศีลแล้วจะต้องคอยรับผลของศีล เหมือนกับการ

^๔ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุศล), วัดป่าดาราภิรมย์, (เชียงใหม่ : บริษัท นันทพันธ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑ - ๓.

ปลูกต้นไม้ เช่น ลำไย เมื่อปลูกแล้วก็คอยวันคอยคืนว่าเท่านั้นเท่านั้นปีจึงจะได้รับผล ก็ยังจัดว่าเป็นความเข้าใจที่ยังไม่สมบูรณ์ การรักษาศีล คือ การสำรวมกาย วาจา ไม่ให้ไปทำ ไปพูด ในทางที่ทำให้ความเสียหาย เดือดร้อนแก่คนอื่น ศีลที่ท่านสอนให้รักษาเป็นประจำ คือ ศีล ๕ ประการ ไม่บอกว่าห้ามทำอะไรบ้าง

ศีล ๕ ประการนี้ ท่านเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า มนุษยธรรม แปลว่า ธรรมสำหรับมนุษย์ หมายความว่า มนุษย์ที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยศีล ๕ มนุษย์ที่ขาดศีล ๕ เป็นมนุษย์แต่เพียงร่างกายเท่านั้น ถ้าจะเปรียบให้เห็นง่ายๆ เปรียบมนุษย์โลกนี้เหมือนสมาคมหนึ่ง มนุษย์แต่ละคนเปรียบเหมือนสมาชิกของสมาคม ธรรมดาสมาคมจะต้องมีระเบียบให้สมาชิกปฏิบัติ ผู้ไม่ปฏิบัติตามระเบียบของสมาคม จะอยู่ร่วมกับสมาชิกของสมาคมนั้นไม่ได้

ศีลคือระเบียบข้อบังคับของสังคมมนุษย์ ผู้ที่เคารพต่อระเบียบข้อบังคับของสมาคมจะต้องรักษาศีล ถ้าสังคมใหญ่ของมนุษย์ยังไม่ยินยอมพร้อมใจที่จะรับศีล ๕ เป็นหลักปฏิบัติของสังคม กลับมีความเห็นว่า คนที่ระมัดศีล ๕ เป็นคนมีเกียรติ ยังได้รับความนิยมนิยมชมชอบและได้รับความยกย่องนับถือจากสังคม สังคมนั้นชื่อว่า สังคมพิการ และสังคมนั้นจักเป็นสมาคมเถื่อน เพราะสมาคมนั้นไม่ปฏิบัติตามระเบียบของสังคม

จุดประสงค์ของการรักษาศีล ๕ ก็เพื่อให้สังคมมนุษย์เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนร่างกาย ชีวิต ทรัพย์สิน ถ่วงถ่วงสิทธิ์ในสามิ-ภรรยา และทำลายความเชื่อถือของคนอื่นด้วย วาจา เมื่อสังคมของมนุษย์ เป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย ความสงบและความสุขใจก็จะเป็นผลเกิดตามขึ้นมาเอง^๕

๓.๑.๑.๕ การเขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง งานนิพนธ์ของท่านทุกเล่มจะสอดแทรกคำกลอนสอนใจที่สัมพันธ์กับเนื้อหาในเล่ม ช่วยเพิ่มรสชาติในการอ่านเป็นอย่างดีและมีมากมายหลายเล่มนำมาให้ดูเพียงบางส่วน ดังนี้

ตัวอย่างการเขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง

๑. หนังสือ ธรรมานุภาพ

เรื่อง อมอะไรดี

^๕ พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล), ทัศนะลีลาประจำปี วัดเจดีย์หลวงฯ ๒๕๔๔, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ทิพย์เนตร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗ – ๑๘.

อมอะไรดี

กิริยาที่เอาของใส่ปากแล้วหุบปากไว้ ไม่กลืนลงไป เรียกว่า **อม** อะไรบ้างที่เราชอบอม บางคนชอบอมเมี่ยง บางคนชอบอมหมาก และบางคนชอบอมยา ใครชอบอมอย่างไรน ก็พรรณนาคุณสิ่งนั้นว่าดี คนที่ไม่ชอบก็ว่าไม่ดี แต่อย่างไรก็ตาม เมี่ยง หมาก และยาอม หาเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่การดำรงชีพไม่ จะอมหรือไม่อมก็ได้ สิ่งที่เป็นจำเป็นแก่การดำรงชีพ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ทั้ง ๔ อย่างนี้ ทางศาสนาเรียกว่าปัจจัย คือ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องอาศัยในการดำรงชีพ นอกจากนี้ยังมี **อม** อีกหลายอย่างคือ

อมมือ เป็นกิริยาของเด็กที่ไม่เดียงสา คือยังไม่รู้จักอะไร เด็กที่ไม่เดียงสาเวลาหิวหรืออยากได้อะไรมักจะอมมือแล้วร้องไห้จ้า จนกว่าจะสมประสงค์จึงจะหยุดอมและหยุดร้อง แม้สิ่งที่อยากได้นั้นจะมีหรือไม่มีจะเป็นสิ่งที่ควรหรือไม่ไม่คำนึงถึง ผู้ใหญ่บางคนชอบประพฤติเป็นเด็กอมมือ เด็กอมมือ คือ ทำอะไรไม่ถือเอาเหตุผล เอาแต่ใจตัวเป็นประมาณ เห็นแต่จะได้อะไรไม่คำนึงถึง ผู้ใหญ่เช่นนี้คือผู้ใหญ่ที่ “อมมือ” นั่นเอง

อมพินาศ คือกิริยาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออก เป็นอาการของคนที่มีความคับอกคับใจไม่เป็นตัวของตัวเอง ตกอยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือผู้ใดผู้หนึ่ง มีปากก็เหมือนปากปูปากหอย นอกจากจะหาใส่ปากใส่ท้องแล้ว ก็หาประโยชน์อันใดมิได้

อมภูมิ คือ กิริยาของคนวางท่าทะนงองอาจกระหยิ่มใจว่า มีความรู้ มีเกียรติ หากแต่ไม่ยอมเปิดเผยไม่ยอมพูด แต่ความจริงนั้นเปล่า หาได้มีความรู้ มีเกียรติดังท่าทางนั้นไม่ เข้าทำนองว่าทำดีทีเหลว

อิม คือ การแสดงใบหน้าเบิกบาน อันเป็นลักษณะอาการของคนมีความสุขใจ คนเรานั้นแม้จะมีรูปร่างใบหน้าสวยงาม ประดับด้วยอภรณ์อันมีค่า ถ้าแสดงอาการใบหน้าบูดบึ้งขมขมน่าดูไม่น่าจะคบค้าสมาคมด้วย ตรงกันข้าม คนเราแม้รูปร่างหน้าตาจะไม่สวย ปราศจากเครื่องประดับอันมีค่า แต่มีใบหน้าอันยิ้มแย้มแจ่มใส ข่อมเป็นคนน่าดูและน่าคบค้าสมาคมด้วย คุณธรรมที่ทำให้คนยิ้มแย้มแจ่มใสก็คือ ขันติ โสรจจะ ขันติ แปลว่าความอดทน โสรจจะแปลว่าความเสถียร ขณะใดประสบอุปสรรคขัดขวางไม่ยอมท้อถอยหน้าที สู้สุดส่าห์กัดฟันทนก็ดี ขณะใดประสบภัยอันตรายได้รับความทุกข์ทรมาน ไม่แสดงความเดือดร้อนเกินกว่าเหตุก็ดี ขณะใดถูกหมิ่นประมาท หรือถูกข่มขู่ให้โกรธ พยายามข่มใจไว้ไม่กล่าวตอบก็ดี ชื่อว่า ขันติ นอกจากมีความอดทนดังกล่าวแล้ว ยังชื่อว่า โสรจจะ คุณธรรมทั้งสองอย่างนี้ชื่อว่า **กัลยาณธรรม** คือธรรมที่ทำให้งาม โบราณท่านว่า “ไถ่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง” แต่งอะไรเล่าจะมีค่าเท่าแต่งใจ เพราะเมื่อใจงามแล้วทุกอย่างพลอยงามไปด้วย สมกับสุภาษิตไทยบทหนึ่งว่า

ภาษาเปรียบ	เทียบกล้อง	ต้องความคิด
ภาพน้ำจิต	อาจเห็น	ได้เด่นใส
ถ้าเขียนพูด	พูดเปื้อน	เลอะเลือนไป
แล้วน้ำใจ	ฤาจะแจ่ม	แอร้มเรื่อง

ดังนั้น การยิ้มด้วยอำนาจขันติธรรม ย่อมยิ้มทั้งเวลาปกติและเวลาเมื่ออัตราย ไม่หลงระเรัง
ในยามสุข ไม่ระทมทุกข์ในยามเศร้า อมอะไรหรือจะสู้ “อมยิ้ม” ได้^๖

๒. หนังสือธรรมะจากสิ่งแวดล้อม

จากที่ว่าการอำเภอแม่ริม รถผ่านหมู่บ้านข้างทุ่งนาข้าง เป็นป่าเขาข้าง พวกเราที่แรกก็
ตื่นตื่น ต่อความสวยงามของธรรมชาติต่างก็มีเรื่องพูด แต่เมื่อรถวิ่งไปๆเสียงพูดก็เบาลงทุกที มีเด็ก
ชายคนหนึ่งอายุประมาณ ๕ ขวบที่แรกเธอก็สนุกสนานรำเรงดี แต่ดูเหมือนจะมีใครคนหนึ่ง บรรดา
ผู้ใหญ่ที่ไปด้วยกันพูดขัดคอเธอ เธอไปหน้าบูดบึ้ง ไม่ยอมพูดไม่ยอมยิ้มกับใครเลย กว่าเธอจะ
เปลี่ยนสีหน้าเข้าสู่ภาวะปกติ รถก็วิ่งเข้าสู่เขตแม่มาลัย ข้าพเจ้าหาเรื่องเทศน์ต่อไปว่า “ดูซิไม่ว่าเด็ก
หรือผู้ใหญ่ ลงได้ใจมันชุ่มแล้วมีสภาพเหมือนกันหมดไม่ยอมรับฟังเหตุผลใดๆทั้งสิ้น บางทีคนอื่น
เขาพูดดีๆ ก็หาว่าเขาพูดขี้ว บโราณท่านจึงสอนว่า ก่อนจะโกรธใครให้นับถึงสิบเสียก่อน ความ
ประสงค์ของท่านก็เพื่อจะยับยั้งชั่งใจไว้บ้าง ไม่มีใครพูดว่าอะไร แต่สังเกตดูใบหน้าแสดงว่าทุกคน
พอใจและรับว่าเป็นความจริง

ถึงตลาดแม่มาลัยข้าพเจ้าขอให้เขาหยุดรถตรงหน้าร้านแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ทางขวามือ ลูก
ชายเจ้าของร้านเคยอุปสมบทอยู่กับข้าพเจ้าที่วัดเจติยंहลวงฯพอเขาเห็นว่าข้าพเจ้ามาเยี่ยมเขาก็วิ่งออกมา
หาด้วยความดีใจและจัดน้ำดื่มมาถวาย ข้าพเจ้าดื่มพร้อมกับนึกให้ศิลาให้พรและอดนึกชมลูกศิษย์
ไม่ได้

บ้านรับรองที่เขาจัดไว้สำหรับฆราวาส เมื่อจะเปลี่ยนเป็นที่นอนของพระ โดยเฉพาะที่
นอนที่ขัดด้วยปูนและสำลี พระนอนไม่ได้ต้องรื้อออกจัดใหม่ คุณสุนทร พูดกับข้าพเจ้าว่า พระนี้
แปลกเขาจะให้นอนสบายก็นอนไม่ได้ ข้าพเจ้าตอบว่า พระจะถือเอาความสะดวกสบายเป็น
ประมาณไม่ได้ เรื่องของพระเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับฆราวาส การตามใจตัวเองในเรื่องนี้เป็นความ
มัวเมาประมาท การรู้จักห้ามใจไม่ยินดียินร้ายต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือความสุขของพระ เมื่อจัดที่พัก

^๖ คณะศิษย์, ธรรมานุภาพ, หน้า ๑๐๘.

ให้เข้ารูปรตามฐานะแล้ว พวกเราถือ โอกาสนอนพักเพื่อซ่อมร่างกายส่วนที่สูญเสียไปในระหว่างการเดินทางให้พื้นกลับมาสู่สภาพเดิม เพื่อความพร้อมในการเดินทางในวันต่อไป^๑

๓. หนังสือมงคลชีวิตประสิทธิ์พร ปี ๒๕๔๓

วิฤตเศรษฐกิจ	ถ้าไม่คิดช่วยกัน
ปล่อยไปนานวัน	จะเคียดรื้อน
*คนขยัน	ผันทรัพย์เข้าบ้าน
คนเกียจคร้าน	คอยล้างผลาญสมบัติ
*ขยัน	ประหยัด
เป็นคุณสมบัติ	ของคนมั่งมี
*ซื่อง่าย	จ่ายสนุก
เป็นความสุข	ของคนยากจน
*ใช้จ่ายแต่พอดี	จะมั่งมีตลอดกาล
ใช้จ่ายเกินประมาณ	สร้างสะพานสู่ความทุกข์
*การปลูกจิตสำนึกที่ดี	ให้แก่เด็ก
ต้องเริ่มตั้งแต่เล็ก	จึงจะได้ผล
*หมั่นดูความผิดของตัวเอง	ดีกว่ามัวแต่มองความผิดของคนอื่น
*คิดและทำแต่สิ่งที่ดี	จะทวีความสุข ^๒

๔. หนังสือ ข้อคิดประจำวัน

เรื่อง รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี

คำโบราณบทนี้ สอนวิธีแสดงความรักอันพอ-แม่จะพึงให้แก่ลูก โดยเปรียบเทียบว่าให้พอ-แม่รักลูกเหมือนเจ้าของวัวรักวัว ธรรมชาติการเลี้ยงวัว เจ้าของจะต้องดูแลเอาใจใส่ไม่ปล่อยปละละเลยให้วัวไปเที่ยวหากินตามลำพัง วัวเป็นสัตว์ไม่อาจจะรู้ว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร ถ้าเจ้าของไม่คอยระวังรักษาวัวอาจจะไปทำความเสียหาย ทำลายพืชพันธุ์ธัญญาหารในนาในสวนของคนอื่นเป็น

^๑ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล), **ธรรมะจากสิ่งแวดล้อม**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๕๐), หน้า ๓ – ๕.

^๒ พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล), **มงคลชีวิตประสิทธิ์พร**, (เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓.

เป็นเหตุที่ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท อาจจะเป็นคดีถึงขั้นขึ้นโรงขึ้นศาลก็ได้ หรือมีฉะนั้นแล้วอาจจะถูกผู้ร้ายขโมยไปได้ ดังนั้นเจ้าของวัวจึงต้องรักษา ขณะใดไม่อาจจะให้การระวังรักษาได้ ขณะนั้นจะต้องผูกวัวไว้ เพื่อกันความเสียหายและอันตรายดังกล่าว การรักษาวัวมีวิธีการจับใจ การรักลูกก็มีวิธีการจับใจ

คำว่าลูกในที่นี้ หมายถึงลูกที่อยู่ในวัยเด็ก คือ เป็นผู้อ่อนทั้งกำลังกาย กำลังใจและกำลังสติปัญญา ในเมื่อลูกยังอ่อนต่อโลก กำลังสติปัญญามีไม่พอที่จะรักษาปกป้องตัวเองและเป็นลูกที่ดี ทำตัวให้เหมาะสมกับความเป็นลูก ว่านอนสอนง่าย ทำตนเป็นไม้อ่อน แล้วแต่พ่อ-แม่จะฝึกหัดคัดสอน เป็นลูกหัวแก้วหัวแหวนของพ่อ-แม่ ส่วนลูกไม่ดีคือลูกที่ทำตัวตรงกันข้ามกับที่กล่าวมา ไม่ยอมปฏิบัติตามคำสอนของพ่อ-แม่ เอาแต่ใจตัว อยากทำอะไรก็ทำไม่ว่าดีหรือชั่ว ทำตัวเหมือนคนขาดสติ จึงเป็นภาระหน้าที่ๆพ่อ-แม่ จะต้องให้การดูแลรักษา จะปล่อยให้กระทำการใดๆตามใจชอบไม่ได้จะอยู่จะไปจะทำการสิ่งใดต้องให้อยู่ในสายตาของพ่อ-แม่อยู่เสมอ อย่าวางแต่สัตว์หรือคนเลย แม้แต่ต้นไม้ที่ปลูกใหม่ๆลำต้นยังอ่อน เจ้าของจะต้องถนอมไม่ให้ถูกแดดถูกลมจนเกินไป จะต้องทำรั้วรอบขอบชิดเพื่อป้องกันมิให้สัตว์มาเหยียบย่ำทำลาย พ่อ-แม่ส่วนมากมักจะตามใจลูกจนเหลือ ยิ่งลูกหัวปีหลานหัวปีด้วยแล้ว พ่อ-แม่ ปู่-ย่า ตา-ยาย รักมาก ทำอะไรก็ตามใจโอ้ออยู่ตลอดเวลา เมื่อได้รับการตามใจจนเคยก็เลยได้ใจ ทำอะไรก็จะให้ได้อย่างใจ เมื่อเจริญเติบโตใหญ่ขึ้นก็กลายเป็นเด็กคือด้าน ว่าไม่นอนสอนไม่ฟัง ชอบไปก่อเรื่องชก ต่อย ชอบกระทำความรุนแรง พ่อ-แม่ ปู่-ย่า ตา-ยาย เอือมระอาปล่อยให้ไปตามยถากรรม เด็กเหล่านี้ไปจับกลุ่มกันขึ้น เลยกกลายเป็นอันธพาลกลายเป็นแก๊ง กลายเป็นจิ๊กโก๋-จิ๊กกิ้ง ก่อความรำคาญให้แก่ผู้ปกครอง และทำความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้าน ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว ดังที่กลอนบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า

ลูกรักของแม่

ลูกเจ็บไข้แม่ก็ให้การรักษา	ลูกโตมาแม่ก็ส่งเรียนหนังสือ
ลูกต้องการตำราแม่หาซื้อ	ลูกปรึกษาหารือแม่ยินดี
ลูกคนใดกระทำความแค้นแม่	สุดแล้วแต่ชั่วช้าสิ้นชาติ
ลูกด่าแม่ลูกตีแม่ลูกกาลี	ลูกไม่ดีทำมารดาน้ำตาริน

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่พ่อ-แม่-ผู้ปกครอง จะต้องเข้มงวดกวดขันสั่งสอนลูกหลานให้เคารพยำเกรงไว้เสียแต่ต้นมือ เมื่อลูกหลานทำผิดหรือไม่อยู่ในโอวาทคำสอน ต้องหาวิธีแก้ไข เมื่อกกล่าวตักเตือนไม่ได้ผล ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำโทษเมื่อยนต์ สิ่งที่ต้องระวังในการทำโทษเมื่อยนต์ คือเจตนาความตั้งใจ เมื่อทำด้วยความเมตตาปราณาดี หาใช่เป็นความเสียหายแต่อย่างใดไม่ คำสอนของคนโบราณที่ว่า รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี ยังเป็นคำสอนที่ควร

ปฏิบัติตาม แม่ในสมัยปัจจุบัน^๕

๕. หนังสือ พระเชียงใหม่ไปญี่ปุ่น

บรรดาชาวไทยที่อยู่ในสถานทูตญี่ปุ่น มีอุบาสกคนหนึ่งสังขารร่างกายเข้าวัยชราแล้ว มีครอบครัวเป็นชาวญี่ปุ่น ชื่อนายฉันท จันทรงาม ไม่ทราบว่าเกี่ยวข้องกับอะไรกับ อาจารย์แสง จันทรงาม ตอนที่อยู่ญี่ปุ่นนี้มีชื่อว่ามาลัย คีรีซัง อยู่เมืองญี่ปุ่นได้ ๔๖ ปี แล้วไม่เคยกลับมาเมืองไทยเลย เขาบอกว่ายังรักเมืองไทย อดคิดถึงเมืองไทยไม่ได้ ตอนหนึ่งนายฉันทพูดว่า ได้ข่าวว่าเมืองไทยข้าวแพง น่าเจ็บใจเมืองไทยเมืองอุ้งข้าวอุ้งน้ำ ทำไมข้าวจึงแพง เป็นปัญหาที่น่าคิดอย่างที่นายฉันทเขาว่า

สถานทูตไทยในญี่ปุ่น นับเป็นอาคารสถานที่โอ้อ่าสวยงามแห่งหนึ่งในเมืองโตเกียว เป็นตึกสองชั้น ศิลปกรรมนำสมัยแบบฝรั่ง มีบริเวณกว้างขวาง บริเวณด้านหลังจัดเป็นสวนญี่ปุ่นอย่างสวยงามมีต้นไม้ใหญ่ทั้งไม้ดอกไม้ใบมีตำราพร้อมทั้งสะพานข้าม มีสนามหญ้า ได้ทราบว่ามีนักถ่ายภาพยนตร์ไปขอยืมสถานที่ถ่ายทำบ่อยๆ มีธงไตรรงค์โบกสะบัดอยู่บนหลังคาตึก มองดูแล้วมีความภาคภูมิใจในความเป็นเอกราชของไทยอย่างบอกไม่ถูก ได้ทราบว่ตึกที่ทำการสถานทูตไทยพร้อมทั้งบริเวณเดิมเป็นของนายห้างใหญ่ร่ำรวยมาก นายว่ารัฐบาลไทยเราซื้อไว้ในราคา ๕ ล้านเยน ประมาณ ๒ หมื่นเหรียญ ตัวเลขนี้อาจจะผิดพลาดก็ได้

ในห้องรับแขกมีสิ่งของหลายอย่างที่เขาดึงไว้ให้ชม ส่วนมากเป็นของเก่าที่มีอายุเป็นร้อยๆปี มีภาพเขียนอยู่ภาพหนึ่งเขียนด้วยสีน้ำ กว้างประมาณวาหนึ่ง ยาววาเศษๆ เป็นภาพคน ๒ คน กำลังเมาสุราอย่างเต็มที่ เสื้อขาด กางเกงขาด มือถือกาน้ำ อยู่ในอิริยาบถที่กำลังเดิน จ้องมองพิจารณาแล้ว เหมือนกับคนมีชีวิตจริงๆ

เห็นภาพหนึ่งซึ่งใจอยู่ในห้อง

เป็นภาพของคนเมาเดินเข้าสั้น

กางเกงขาดเสื้อเก่าเท่าเท่ากัน

ท่าก้งันหันเหไปมา

ในตาปรือถือกาสุราฤทธิ์

น้ำเป็นพิษทำจิตเป็นมิจฉา

^๕ พระราชวินนิยาภรณ์ (จันทร์ กุศลโล), ข้อคิดประจำวัน, หน้า ๓๓ - ๓๖.

ทำคนดีมีศหฺมดราคา
 เพิ่มคัฒหามัวเมาไม้เข้าการ
 ทำผู้ใหญ้ละม้ายคล้ายเด็กน้อย
 พุดพล้อยพล้อยเรื่อยไปไร้แก่นสาร
 คนสุภาพกลับกลายใจเป็นพาล
 เที้ยวระรานดำท้่าไม้ว้าใคร
 คนละอายกลับกลายเป็นใจค้าน
 ทำจู้จ้านท้วหน้าไม้ว้าไหน
 คนมีทรัพย์อัปภาคย์ล้าบากใจ
 คนท้วไปคูดุแคลนให้เค้นเคือง
 ธรรมคาคนเราเมาอยู่แล้ว
 บ้างเมาแก้วเมาทองล้าพองเชื้อง
 เมออานาจวาสนาเมฮาเมือง
 เมออาเรื้องอาละวาทพิฆาตกัน
 บ้างเมาลูกเมฮาหลานเมอบ้านช้อง
 เมอพวกพ้องอยู่ใกล้ในเขตขันฑ์
 บ้างเมอวัดเมอนิกายหมายผูกพัน
 บ้างเมอขันธ์ร่างกายหมายตัวตน
 สารพัดความเมอทักล้าอ้าง
 ล้วนเป็นทางทำใจให้สับสน
 ควรชำระชะล้างห่างกมล
 จะมีผลเป็นสุขไม้ทุกซ์เลย

เมื่อได้ชมอาคารสถานทูตและบริเวณรอบๆ จนกระทั่ง ๑๓.๐๐ น. ท่านก็ปัดนอมฤต จึง
 พาคณะเราขึ้นรถเดินทางต่อไปที่สำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไทยในญี่ปุ่น ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากสถานทูต
 มากนัก ณ ที่นั้น ได้พบกับคนไทยหลายคน ส่วนมากคองเป็นนักเรียน มีป้ายประกาศภาษาไทยติดอยู่
 ที่บอร์ด เมื่อได้เห็นป้ายประกาศเป็นหนังสือไทยติดอยู่เช่นนั้น นึกขึ้นได้ว่ามีบัตรธรรมบรรณาการที่
 พิมพ์แจกแทนส.ค.ส. เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๑๐ ติดไปด้วย จึงมอบให้เขาติดไว้ที่บอร์ด ๒-๓
 แผ่น เพื่อเป็นที่ระลึกในการที่ได้ไปชมสถานที่แห่งนั้น บัตรธรรมบรรณาการมีเนื้อความว่า:-

ถ้าท่านทำตัวแข่งกับสังคม

ทางแห่งความลุ่มจมจะตามมา
 ถ้าท่านทำงานเห็นแก่หน้า
 ท่านจะพบปัญหาเรื่อยไป
 ถ้าท่านทำตัวเห็นแก่ใจได้
 ท่านอย่าหวังน้ำใจจากเพื่อนฝูง
 ถ้าท่านกลัวกินไป
 ท่านจะทำอะไรไม่สำเร็จ
 ถ้าท่านกลัวจนกินงาม
 ท่านจะพบกับความเดือดร้อน
 ถ้าท่านขาดความพอดี
 ท่านจะเป็นหนี้ขาดตลอดกาล
 ถ้าท่านหวังแต่ความสุข
 ท่านจะพบความทุกข์อย่างมหันต์
 ถ้าท่านขาดความยั้งคิด
 ชีวิตทั้งชีวิตจะหมดความหมาย
 ถ้าท่านทำใจให้สงบ
 ท่านจะพบความสุขที่เยือกเย็น^{๑๐}

๖. หนังสือ ทางบุญ (โดย..พระมหาจันทร์ แสงทอง)

การทำบุญหรือการแสวงหาบุญของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายย่อมมีต่าง ๆ กันแล้วแต่กำลัง
 ทรัพย์และกำลังความเชื่อความเลื่อมใสประกอบกัน บางคนนิยมสร้างโบสถ์ สร้างวิหาร โรงเรียน
 โรงพยาบาล บางคนถวายทรัพย์ตั้งเป็นทุนมูลนิธิ หาดอกผลไว้ดำเนินการศาสนาในด้านต่างๆ บาง
 คนนิยมทอดกฐิน ทอดผ้าป่า บางคนนิยมทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา หรือวันมาฆบูชา-วิสาขบูชา
 บางคนนิยมทำบุญตักบาตร-ฟังเทศน์ ในวันพระ บางคนทำเป็นประจำทุกวัน การทำบุญของชาว
 พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย แม้จะมีพิธีการต่างๆออกไปตามถิ่นฐานนั้นๆ เมื่อจะรวมกล่าวให้สั้น ก็ไม่
 พ้นไปจากหลัก ๓ ประการ คือ ทาน ๑ ศีล ๑ ภาวนา ๑ หลักทั้ง ๓ ประการนี้เรียกว่า “ บุญกิริยาวัตถุ”

^{๑๐} พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล), พระเชียงใหม่ไปญี่ปุ่น, (เชียงใหม่ : วัดเจดีย์หลวงฯ, ๒๕๔๔),
 หน้า ๑๗๗-๑๘๑.

แปลว่าที่ตั้งของการทำบุญหรือทางเกิดของบุญ เรียกว่าทว่าท”ทางบุญ” ทางบุญนี้ เป็นกิจที่ พุทธศาสนิกชนทั่วไปนิยมทำอยู่แล้ว แต่ก็ยังมีข้อบกพร่องที่ควรจะได้รับความร่วมมือ ช่วยกัน ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง นั่นคือ “ยังมีพุทธศาสนิกชนส่วนมากขาดความเข้าใจในเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา โดยถูกต้อง มักจะทำตามๆกันไป ไม่คำนึงถึงเหตุและผล อีกประการหนึ่ง พุทธศาสนิกชน ไม่พยายามเลื่อนฐานะหรือระดับการปฏิบัติ คือ ผู้ที่เคยให้ทาน ก็ยืนค้ำอยู่เพียงแค่นั้น ไม่พยายามหา โอกาสรักษาศีล ผู้ที่เคยรักษาศีล ก็ยืนค้ำอยู่เพียงแค่นั้น ไม่พยายามหาโอกาสภาวนา ทั้งนี้เพราะขาด ความสนใจหาเหตุและผลในการปฏิบัติ และขาดผู้แนะนำสั่งสอน” การเรียบเรียงเรื่องนี้ขึ้น ก็เพื่อให้ พุทธศาสนิกชนผู้สนใจหาเหตุและผลในการปฏิบัติ ให้ได้มีโอกาสศึกษาทำความเข้าใจเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา °°

๗. หนังสือ เรื่องอะไรดี โดย.. พระครูวินัยโกศล (จันทร กุศล)

เรื่อง คิดอะไรดี

เมื่อเอ่ยถึงความคิด ก็คือการพูดถึงเรื่องจิตนั่นเอง สภาพจิตนั้นจะอยู่เฉยโดยไม่นึกไม่คิด อะไรเลยไม่ได้ แต่จะนึกจะคิดอะไรดีหรือไม่ดีนั้น ก็แล้วแต่อารมณ์ที่เข้ามาผสมจะปรับปรุงให้ เป็นไป ดังเรื่องที่จะเล่านี้เป็นตัวอย่าง:-

มีกุลบุตรคนหนึ่ง เป็นหลานของพระเถระชื่อว่า สังฆรักขิต จึงได้ชื่อว่า ภาคิเนย- สังฆรักขิต มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เข้าไปขอบรรพชา-อุปสมบทอยู่กับพระเถระผู้เป็น ลุง เมื่ออุปสมบทแล้วได้แยกไปจำพรรษาในอาวาสอีกแห่งหนึ่งอยู่ใกล้ๆกับบ้าน ในพรรษานั้นเอง ได้ผ้าสาฎก ๔ ผืนจากผู้มีจิตศรัทธาถวาย ผืนหนึ่งยาว ๗ ศอก อีกผืนหนึ่งยาว ๘ ศอก คิดอยู่ในใจว่า ผ้าผืน ๗ ศอก เราจะเอาไว้ใช้ ผ้าผืน ๘ ศอกเราจะเอาไปถวายหลวงลุง พอออกพรรษาก็มุ่งหน้าไปหา หลวงลุง เมื่อทำความเคารพแล้ว ก็น้อมผ้าผืนนั้นเข้าไปถวายพร้อมกับกล่าวว่า “กระผมขอถวายผ้า ผืนนี้ เพื่อหลวงลุงจะได้ใช้สอยต่อไป” แล้วนั่งถือพัดใบตาลพัดอยู่ใกล้ๆ

พระเถระรับผ้าผืนนั้นมาพิจารณาแล้วส่งคืนพร้อมกับพูดว่า “สังฆรักขิต จีวรของฉันมี บริบูรณ์แล้วเธอจงเอาไปใช้สอยเถิด”

ด้วยจิตศรัทธาที่ตั้งไว้แต่เดิม สังฆรักขิตหาได้ถึงความพยายามไม่ ยิ่งเพียรอ่อนวอนจะ ให้หลวงลุงรับไว้ให้ได้ แต่ท่านก็ปฏิเสธไม่ยอมรับ พระสังฆรักขิตเมื่อไม่ได้ถวายดังที่ตั้งใจไว้ ก็เกิด

°° พระมหาจันทร แสงทอง (จันทร กุศล), ทางบุญ, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สวนปรุง, ๒๕๕๕),

ความสะเทือนใจเล็กน้อยใจว่า เมื่อเราเป็นคฤหัสถ์เราก็เป็นหลานของท่าน เมื่อบวชเราก็เป็นศิษย์ของท่าน แม้เช่นนั้นท่านยังไม่อนุเคราะห์เรา เราจะบวชอยู่เอาเรื่องอะไร สึกเสียดีกว่า

เมื่อความเสียใจระคนกับความน้อยใจเกิดขึ้นเช่นนั้น พระสังฆรักจิตก็ปล่อยให้จิตเลื่อนลอยไปเหมือนว่าไม่มีสาย ส่วนมือก็ถือพัด โบกพัดเรื่อยไปไม่รู้สึกเสียด้วยซ้ำว่าตัวเองกำลังทำอะไรอยู่ ท่านปล่อยความคิดให้เลื่อนลอยไปว่า “สึกแล้วเราจะเอาผ้าผืนนี้ไปขาย ได้สตางค์มาแล้วเราจะเอาซื้อแพะ ธรรมดาแพะย่อมตกถูกเร็ว เราจะเอาลูกแพะเหล่านั้นไปขาย เมื่อเรารวบรวมทรัพย์ไว้ได้มากแล้ว เราจะหาหญิงมาเป็นศรีภรรยาคู่ยากสักคนหนึ่ง และไม่นานนักเราก็จะได้ลูก เราจะพาภรรยาและลูกมาหาหลวงลุง ในขณะที่เดินมานั้น เราและภรรยาจะผลัดเปลี่ยนกันอุ้มลูก เราจะตีหลังภรรยาด้วยปฏึก”

ขณะที่ท่านคิดว่าจะตีหลังภรรยาด้วยปฏึกนั่นเอง ก็เอาพัดโบกพัดที่พัดอยู่นั้นตีศีรษะหลวงลุงเข้าโปกหนึ่งอย่างแรง ท่านผู้อ่านโปรดคิดดู ตัวเองยังนั่งอยู่ที่เดิม ยังไม่ทันจะข้ามคืนข้ามวัน แต่จิตคิดเลื่อนลอยไปจนได้ลูกได้หลาน นี่คือสภาพความจริงของจิตที่เป็นไปได้

พระเถระเมื่อถูกตีศีรษะ ก็พิจารณาเหตุการ์ณและทราบความคิดของพระสังฆรักจิตโดยตลอด จึงพูดว่า เธอโอรสผู้หญิงทำไมมาตีศีรษะเรา ผู้ไม่มีความผิดเล่า

พระสังฆรักจิตรู้สึกกะดากอายเป็นอย่างยิ่ง ทั้งพัดออกวิ่งเพื่อที่จะไปเสียให้พ้นพระภิกษุสามเณรที่อยู่ใกล้ๆทราบเหตุการ์ณ จึงช่วยกันจับไว้ แล้วพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งให้พระสังฆรักจิตเล่ามาแต่ต้น เมื่อพระองค์ทราบจึงตรัสว่า มาเถิดสังฆรักจิต เธออย่าคิดเสียใจไปเลย ธรรมดาจิตมีหน้าที่คิด มีหน้าที่รับอารมณ์แม้มีอยู่ในที่ไกล เธอควรพยายามเพื่อความหลุดพ้นจากเครื่องผูกติดที่ว่า” แล้วตรัสเป็นพระคาถาว่า:-

**ชนเหล่าใด สรรวมจิตอันเป็นไปในที่ไกล เทียวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ มีถ้ำเป็นที่อาศัย
ชนเหล่านั้น จะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร**

ตามเนื้อเรื่องทั้งหมดนี้ ท่านจะเห็นสภาพความจริงของจิตว่า เป็นสภาพที่ต้องคิด ถ้าคิดดีก็มีผลเป็นความสงบเย็น ถ้าคิดไม่ดีก็มีผลเป็นความเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงตรัสสอนว่า **ชนเหล่าใด สรรวมจิต ชนเหล่านั้นจักพ้นเครื่องผูกแห่งมาร** อย่างไรก็ตามการบังคับจิตหรือฝืนจิตให้นึกคิดแต่อารมณ์ที่ดี ชื่อว่าการสรรวมจิต ท่านกล่าวอุปมาการฝึกจิตไว้ดังนี้ การที่บุคคลจะผูกสัตว์ จะต้องมีการประกอบที่จำเป็นคือ เชือกและหลักสำหรับผูก และถ้าต้องการจะฝึกสอนให้ฉลาดต่อไปจะต้องมีเส้่อีกด้วย **จิตเปรียบเหมือนสัตว์ สติเปรียบเหมือนเชือก อารมณ์เปรียบเหมือนหลัก ปัญญาเปรียบเหมือนเส้** คำว่าอารมณ์ แปลว่าเครื่องยึดเหนี่ยวของจิต มี ๒ อย่างคือ อารมณ์ร้าย เช่น ความหงุดหงิดความหุดหู่ ความฟุ้งซ่าน ความลุ่มหลงมัวเมา เป็นต้น

อารมณ์ดีซึ่งมีลักษณะตรงกันข้าม จิตขอปुरुชนเราย่อมตกอยู่ในอารมณ์ ๒ อย่างนี้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง แต่ส่วนมากมักตกไปอยู่กับอารมณ์

ร้าย พระพุทธองค์จึงสอนให้สำรวมจิต คือสอนให้มีสติ สติแปลว่าความระลึกได้ ความรู้สึกตัวหรือความตื่นตัวอยู่เสมอโดยใจความคือการประคองจิตให้พ้นจากอารมณ์ร้าย ให้ตั้งอยู่กับอารมณ์ดี ชื่อว่าสติ ความรอบรู้ตามความเป็นจริง ชื่อว่าปัญญา

เมื่อเรารู้จักอารมณ์ สติและปัญญาแล้ว เราจะใช้อย่างไร ในขั้นแรกเราต้องยึดอารมณ์ที่ดีอย่างใดอย่างหนึ่งไว้เป็นหลัก จะนึกจะคิดอะไรก็ไม่ทิ้งหลัก มีสติคอยเหนี่ยวรั้งจิตให้อยู่กับหลัก จนจิตนั้นคุ้นไม่คืนรน ย่อมนึกย่อมคิดตามที่เราประสงค์ ยอมสงบอยู่ในอารมณ์ที่เราต้องการ อย่างนี้เรียกว่า จิตเป็นสมาธิ เมื่อจะให้จิตฉลาด มีความรอบรู้มากยิ่งขึ้น ต้องใช้เสีย คือปัญญา พิจารณาให้รู้ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของโลกต่อไป การใช้ความคิดที่กำกับด้วยสติ-ปัญญาอย่างนี้ เรียกว่า วิปัสสนา แปลว่าการเห็นแจ้ง ปัญหาที่ว่า คิดอะไรดี ตอบว่า ความคิดที่มีหลัก มีสติและปัญญากำกับอยู่เสมออันนั้นแล ดี^{๑๒}

๘. หนังสือ ชีวิตกับการรักษาจิต

จิต ของคนเรานี้คืนรนกวัดแกว่ง ป้อนกันยากรักษายาก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าจิตของเรา นี้คุ้นเคยต่ออารมณ์ที่ผ่านเข้ามา โดยไม่ได้ระวัง เมื่อจิตมันเคยต่ออารมณ์ จึงตกอยู่ใต้อำนาจของอารมณ์ฝ่ายต่ำ เป็นเหตุให้ระวางยากรักษายาก

มีพุทธโฆวาทในการรักษาจิต ว่า เตะปัดตั้ง ยะธา ปรีหะเรยยะ เอวัง สะจิตตะ มะโนรักเข แปลว่า พึงรักษาจิตของตน เหมือนคนประคองบาตรที่เต็มด้วยน้ำมัน นี่เป็นการเปรียบเทียบ หรือวิธีการที่เราจะรักษาจิต ท่านให้หนักถึงบาตร ที่เต็มไปด้วยน้ำมันนี้ไม่ให้น้ำมันหก เราจะต้องประคองประคองด้วยการสำรวมกาย ประคองบาตรนั้นด้วยความระมัดระวังไม่ให้น้ำมันกระหกกระเพื่อมหรือให้ล้นออกมาจากบาตรนั้นไม่ว่าเราจะนั่งจะเดินจะยืน เราจะต้องมีสติประคองประคองอยู่ตลอด

ความนิ่งของกาย ความนิ่งของใจ ทำให้สามารถประคองประคองบาตรที่เต็มไปด้วยน้ำมันนั้นให้อยู่ในความปกติไม่ล้นออกมาได้ แต่ถ้าหากว่ากาย-ใจเคลื่อนไหวโดยไม่สำรวมระวัง หรือไม่กระทำให้อยู่ในความปกติ น้ำมันในบาตรนั้นก็หกล้นออกมาฉนใด การที่เราประคองประคองจิตใจต้องมีลักษณะละเอียดอ่อน คอยมีความสำนึก ความรู้สึก ในอาการของจิต อยู่เสมออันนั้น

^{๑๒} พระครูวินัยโกศล (จันทร์ กุศล), เรื่องอะไรดี, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๔๕๕), หน้า ๒๔ - ๓๐.

ปกติของจิตนั้นจะต้องกวัดแกว่งคืนรนสับสน ยิ่งถ้าหากว่าปล่อยให้จิตนั้นเป็นไปตาม สี แสง ภาพต่างๆที่เราเห็น ถ้าเราปล่อยจิตใจของเราไปตามสิ่งที่เราเห็นแล้ว จะเกิดความรัก ความชอบ จะเกิดความซัง อยากได้ ไม่อยากได้ ซึ่งจะสับสน หรือเสียงที่เราได้ยิน ถ้าเราปล่อยให้มัน เป็นไปตามเรื่องของมัน เสียงต่างๆที่ผ่านเข้ามาจะมีอาการ พอใจ ไม่พอใจ คิดใจ เสียใจ อย่างนี้ แปลว่า จิตวิ่งไปตามอารมณ์ อารมณ์พาให้จิตกวัดแกว่ง

การที่เราจะรักษาจิต คือ ระวังประคองจิตให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่มาปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การที่เราต้องสำรวมระวังนั่นเอง คือ การประคับประคอง คือ รู้เรื่องจิต

การรู้เรื่องของจิต ก็คือรู้เรื่องอารมณ์ที่มันเกิดกับจิต เมื่อเราจับอารมณ์ได้ก็เหมือนจับจิต ได้ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกัน เหมือนตัวเรากับเงาของเรา เพราะมีตัวจึงมีเงา

อีกอย่างหนึ่ง ท่านเปรียบ จิต เหมือนกับปลาที่อาศัยอยู่ในน้ำ ชีวิตของปลาโดยธรรมชาติ นั้นอาศัยอยู่ในน้ำเคยชินอยู่ในน้ำ เมื่อเราจับเอาปลาออกมาจากน้ำมาไว้บนบก ปลาก็ต้องคืนรนหา น้ำ เพราะบนบกไม่ใช่ที่อยู่ของมัน

การที่ปลาคืนรนไปสู่ น้ำจืดใจของคนเรา ก็คืนรนกลับไปสู่อารมณ์ที่รักที่ชอบ ฉะนั้น ฉะนั้น การที่เราจะระวังรักษาจิต เพื่อให้ให้อยู่ในอำนาจตามความประสงค์ของเรา จึงจะต้อง ฝึกหัดอบรม ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องจำเป็น ถ้าหากเราไม่ฝึกหัดอบรม เราก็จะตกอยู่ใต้อำนาจจิตฝ่ายต่ำ อันจะนำความเดือดร้อนมาให้เราในภายหลัง การรักษาจิตเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการทำงานทุกอย่าง นั้นจะต้องทำด้วยความรู้สึกรับผิดชอบ การประคับประคองจิตใจของคนนั้น นับว่าเป็นการปฏิบัติ ธรรมทั้งส่วนในเบื้องต้นและส่วรสูงสุด^{๑๑}

๕. หนังสือ อสติสังขจร

เรื่อง รางวัลจากความดี

“อันทรัพย์สิน	ถิ่นฐาน	ทั้งบ้านช่อง
อีกเงินทอง	ไร่นา	มหาศาล
เป็นสมบัติ	ของตัว	ได้ชั่วคราว
จะต้องผัน	จากกัน	เมื่อวันตาย

^{๑๑} พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล), ชีวิตกับการรักษาจิต, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒-๑๓.

ส่วนความดี	มีความสัตย์	สมบัติแท้
ถึงตัวแก่	กายดับ	ไม่ลำบาก
จะสถิต	คิดแน่น	แทนร่างกาย
ถึงตัวตาย	ชื่อยังอยู่	เชิดชูเอ๋ย”

ผลที่ได้จากการทำความดีชื่อว่า “รางวัล” ก็อะไรเล่าเป็นรางวัลของความดี ท่านจะหาคำตอบได้จากเรื่องที่จะเล่าให้ฟังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาลล่วงมานานแล้ว มีมหาบัณฑิตกวีชั้นเยี่ยมผู้หนึ่ง แม้จะมีความรู้ความสามารถเพียงไรก็หาแสดงตนจนให้ปรากฏไม่ เขาเป็นคนชอบเก็บตัวอยู่ในที่เงียบๆ มีนิสัยเป็นคนมักน้อยสันโดษ ในครอบครัวเขาทั้งหมดมีด้วยกัน ๔ คนคือ ตัวของมหาบัณฑิต ภรรยา ลูก และคนมาอาศัยด้วย ๑ คน เพราะท่านมหาบัณฑิตผู้นี้มีนิสัยมักน้อยสันโดษ จึงไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากใดๆที่เกิดขึ้น วันหนึ่งๆก็ขลุกอยู่กับตำรา ประหนึ่งว่าความสุขทั้งปวงนั้นรวมอยู่แต่ในตำรานั้นเอง

อยู่มาสมัยหนึ่ง บ้านเมืองเกิดยุคเข็ญฟ้าฝน ไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวยากหมากแพง ตระกูลของท่านมหาบัณฑิตก็พลอยเดือดร้อนตามเขาไปด้วย คนเราที่เกิดมาร่วมโลกเดียวกันจะถือว่าคนอื่นเขาจะเดือดร้อนก็ช่างขอให้ตัวเราสบายก็แล้วกัน ย่อมอยู่ในโลกนี้ไม่ได้ เพราะทุกคนย่อมมีความสัมพันธ์รับผิดชอบร่วมกันเสมอ

ฝ่ายภรรยาของท่านมหาบัณฑิต เมื่อถูกทุกข์ภัยเข้าครอบงำเช่นนั้น ความจริงตนเองก็พออดพอกิน แต่อดที่จะสงสารลูกน้อยตาดำๆไม่ได้จึงปรารภกับสามีว่า ท่านไม่ทราบดอกหรือ บ้านเมืองกำลังตกอยู่ในความลำบากยากแค้น ประชาชนพลเมืองกำลังประสบกับความหิวโหย แม้ในบ้านเราขณะนี้ข้าวก็กะไม่มีรับประทานอยู่แล้ว ท่านเป็นถึงมหาบัณฑิตมีความรู้ความสามารถ น่าจะคิดแต่งเรื่องอะไรก็ได้ไปถวายพระราชาสักเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะได้รางวัลมาเป็นค่าข้าวปลาอาหารพอประทังชีวิตไปวันๆหนึ่ง ขอให้ท่านได้โปรดให้ความสงสารลูกน้อยตาดำๆบ้างเถิด

มหาบัณฑิตได้ยินภรรยาปรารภเช่นนั้น รู้สึกสลดใจและเห็นเป็นความจำเป็นที่จะต้องทำตามที่ภรรยาแนะนำ จึงได้แต่งเรื่องขึ้นเรื่องหนึ่งแล้วส่งไปถวายพระราช

พระราช

พระราช

พระราช

เมื่อทรงอ่านเรื่องนั้นแล้วรู้สึกพอพระทัยมาก จึงทรงรับสั่งให้มหาบัณฑิตเข้าเฝ้า ทรงยกย่องให้เกียรติอย่างสูง ถึงกับให้นำสิ่งในลำดับต่อจากพระองค์ลงมา

มหาบัณฑิตรู้สึกปราบปลื้มปีติในเกียรติที่ได้รับ เลยลื้มความทุกข์ยากและคำพูดของภรรยาอยู่ยากเสียนี่ พ้อออกจากที่ประชุมแล้ว จึงรีบมุ่งหน้ากลับบ้าน เพื่อที่จะได้บอกภรรยาว่าได้รับรางวัลคือเกียรติยศอย่างสูงจากพระราช

ฝ่ายพระราชทรงปรารภนาที่จะยกย่องให้เกียรติแก่มหาบัณฑิต จึงรับสั่งพระราชทานฉลองพระองค์ที่ปักดิ้นทองอย่างงดงามเป็นรางวัล ขณะที่มหาอำมาตย์กำลังนำของรางวัลมาให้

ท่านมหาบัณฑิต แต่ท่านมหาบัณฑิตได้กลับบ้านเสียก่อนแล้ว มหาอำมาตย์จึงตามเอาไปส่งให้ที่บ้าน ขณะที่ท่านมหาบัณฑิตเดินมาจวนจะถึงบ้าน จึงได้ร้องบอกภรรยาว่าได้รางวัลเกียรติอย่างสูงจากพระราชยา ฝ่ายภรรยาเมื่อได้ยินก็สำคัญว่าสามีได้ของรางวัลจากพระราชยาดีมือมาจึงรีบออกมาต้อนรับและถามว่า ไหนเล่ารางวัล ท่านมหาบัณฑิตเล่าให้ฟังว่ารางวัลที่ได้นั่นคือ

เกียรติยศอย่างสูง พระราชาได้ให้เกียรติ โดยพระราชทานที่นั่งในที่ประชุมถัดจากพระองค์ลงมา ซึ่งแม้อำมาตย์ที่เคยปฏิบัติราชการมาโดยใกล้ชิดก็ไม่มีใครได้รับเช่นนี้

ภรรยาจึงกล่าวว่า เกียรติยศนั้นท่านจะเอามาทำอะไรได้ เรากำลังทุกข์เพราะความหิว ทุกข์เพราะไม่มีอะไรจะกิน ท่านจงไปขอรางวัลที่แก้ความหิวได้จากพระราชยาเถิด

ขณะที่ท่านมหาบัณฑิตกำลังโต้ตอบกับภรรยาอยู่นั้น มหาอำมาตย์ก็นำฉลองพระองค์ที่ปักด้วยด้ายทองมาถึงพอดี ท่านมหาบัณฑิตรับฉลองพระองค์ที่ปักด้วยด้ายทองไว้แล้ว จึงบอกภรรยาว่า นี่แหละรางวัลที่ได้รับพระราชทาน

สรุปแล้ว อย่างไรก็ตามชีวิตครอบครัวของท่านมหาบัณฑิต ก็อยู่อย่างมีความสุขเพราะทรัพย์ที่พระราชยาพระราชทานให้เพราะคุณความดีของท่านมหาบัณฑิต^{๑๔}

๑๐. หนังสือ ๘๑ ปี พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล)

เรื่อง ขยัน ประหยัด

ในสมัยข้าวยากหมากแพง เช่น ในปัจจุบัน(๒๕๔๑)จะปฏิบัติตนอย่างไร จึงเป็นการปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสอนที่ท่านสอนไว้ในเรื่องประโยชน์ปัจจุบัน คือ

๑. ให้ประกอบด้วยความขยัน
๒. ให้รู้จักรักษาทรัพย์สิน เงิน ทอง ที่แสวงหามาได้
๓. ให้คบเพื่อนที่ดี
๔. ให้กินอยู่ตามสมควรแก่ฐานะ

ผู้ที่ปฏิบัติตามทั้ง ๔ ข้อนี้ ย่อมมีความสุขในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

^{๑๔} พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล), อสิตีสังจฺจนฺร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : บริษัท ท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๗ - ๒๐๘.

๑. ลักษณะของคนขยัน

คือ คนที่ทำงานด้วยการทุ่มเทเสียสละ หนักเอาเบาสู้ ไม่อ้างว่าร้อนหรือหนาว ไม่อ้างว่าเช้าหรือเย็น ทำงานไม่ค้างคือ ค้างวัน ค้างคืน ค้างเดือน ค้างปี ทำงานเสร็จเป็นอย่างไร การทำงานไม่เสร็จปล่อยให้ค้างวันค้างคืน ไม่เป็นมงคลแก่ผู้กระทำ แสดงถึงนิสัยที่เกียจคร้าน เป็นที่มาของความเสื่อม คือเสื่อมจากเงินทอง คนเกียจคร้านเป็นคนไม่มีศักดิ์ศรีไม่น่าเคารพนับถือ เป็นคนกาฝาก อาศัยคนอื่นเขาเป็นอยู่ กินๆนอนๆ กินๆเที่ยวๆ มีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ เป็นโมฆะบุรุษ เป็นคนเปล่าประโยชน์ อยู่บ้านหนักบ้าน อยู่วัดหนักวัด คนโบราณสอนไว้ว่า **อยู่บ้านท่านอย่าดูดาย บั้นไว้ บั้นควายให้ลูกท่านเล่น** หมายความว่า อย่าอยู่เฉยๆ ให้รู้จักแบ่งเบาภาระ ช่วยการงาน เท่าที่สามารถจะทำได้ คติธรรมคำคมที่ว่า **ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน** หรือประโยคที่ว่า **ดูคนดีให้ดูที่การกระทำ ดูผู้นำให้ดูที่การเสียสละ**

๒. ขยันแล้วต้องรู้จักรักษา หมายความว่า เมื่อทำมาหาได้แล้ว ต้องรู้จักกินรู้จักเก็บคนโบราณท่านสอนวิธีใช้ทรัพย์ไว้ว่า **ให้ใช้หนี้เก่า ให้กู้หนี้ใหม่ ให้ทิ้งลงเหว ให้ฝังไว้**

-**ให้ใช้หนี้เก่า** คนเราแต่ละคนล้วนมีหนี้ติดตัวตั้งแต่วันเกิด นั่นคือหนี้บุญคุณของคุณพ่อคุณแม่ผู้ที่ให้กำเนิด คนเราถ้าไม่สำนึกถึงพระคุณของคุณพ่อคุณแม่แล้ว จะสำนึกถึงคุณของผู้อื่นนั้นอย่าหมาย ดังนั้นการตอบแทนพระคุณของคุณพ่อคุณแม่ จึงชื่อว่าใช้หนี้เก่า

-**กู้หนี้ใหม่** หมายถึงให้เลี้ยงลูก เลี้ยงหลาน ลูก หลาน จะได้สำนึกถึงบุญคุณที่ทำไว้

-**ให้ทิ้งลงเหว** หมายถึงการกิน เลี้ยงปาก เลี้ยงท้อง ท้องของคนเราลึกยิ่งกว่าเหว ถมเท่าไรก็ไม่เต็ม วันหนึ่งๆรับประทาน ๓ มื้อ ตั้งแต่เกิดจนตาย กินเป็ด กินไก่ -ไว้-ควาย หมดไปแล้วมากมายหลายตัว ท้องของคนเราไม่ต่างอะไรกับป่าช้า จะเรียกได้ว่าป่าช้าผิบบิ ป่าช้าที่เคลื่อนไปมาได้ ข้าวปลาอาหารที่รับประทานเข้าไปวันหนึ่งๆ ก็เท่ากับเอาไปทิ้งลงเหว

-**ให้ฝังไว้** คนโบราณเมื่อมีเงินมีทองมากมาย ไม่มีธนาคารฝากเหมือนคนในปัจจุบัน จะเอาเงินและทองบรรจุใส่ไว้ในโอ่ง แล้วนำโอ่งนั้นไปฝังไว้ใต้ดิน แล้วทำเครื่องหมายไว้

ความหมายในการปฏิบัติธรรม คำว่า **ฝังไว้** หมายถึงการทำบุญ ทำความดี เช่น บริจาค สร้างโบสถ์ สร้างวิหาร สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล เพราะสิ่งที่ทำไว้ มีค่าเท่ากับนำเงินและทองไปฝังไว้ ท่านเรียกว่า **นิธิ** เป็นบ่อเกิดของบุญ

๒.1 **ให้คบเพื่อนที่ดี** เพื่อนฝูง เป็นส่วนสำคัญของชีวิต ความเป็นอยู่ของแต่ละคนจะปราศจากเพื่อนฝูงไม่ได้ มีคำกล่าวที่ชวนให้คิดประโยคหนึ่งว่า **นกไม่มีขน คนไม่มีพวก ขึ้นที่สูงไม่ได้** แสดงว่าคนที่รับประโยชน์ ได้รับความสำเร็จ ล้วนแล้วแต่ได้รับความร่วมมือ ได้รับการสนับสนุนจากเพื่อนฝูงทั้งสิ้น ประการสำคัญเพื่อนต้องเป็นคนดี มีคุณธรรม คนเราจะดีก็เพราะเพื่อน

จะเสียดายเพราะเพื่อน

๔. ให้อินอยู่ตามสมควรแก่ฐานะ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ เป็นคุณสมบัติสำคัญของชีวิต ถ้าปฏิบัติตนไม่สมกับฐานะ ความเดือดร้อนจะตามมา ความสุข ความทุกข์ ขึ้นอยู่กับความเป็นผู้รู้จักประมาณ

บุคคลใดประกอบตนด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการดังกล่าวมาในตอนต้น สามารถจะดำรงตนได้อย่างมีความสุข แม้ในยามข้าวยากหมากแพง ก็สามารถปรับตนให้เหมาะกับกาลเวลา

ขอให้ท่านผู้อ่าน ได้รับความปรารถนาดี มีความสุขทุกประการ ^{๑๕}

๑๑. หนังสือ ธรรมะในปริศนา

เรื่อง ของควรถูกกล่าวถึง

ความกล่าวมี ๒ ชนิด คือ

กล่าวในสิ่งที่ไม่ควรกล่าว ๑

กล่าวในสิ่งที่ควรกล่าว ๑

ความกล่าวข่มเป็นของธรรมดาของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ยิ่งกว่านั้นสัตว์บางจำพวก และคนบางคนกล่าวในสิ่งที่ไม่ควรกล่าว เช่นที่เล่ากันว่า ไล่เดือนทั้งหลายกินดินเป็นอาหาร แต่ไม่กล้ากินมาก เพราะกลัวจะหมด นางนกค้อยดิหวัดนอนหงายทับไข่ของมัน เพราะกลัวฟ้าจะตกทับ นกกระเรียนไม่กล้าเหยียบดินเต็มเท้า เพราะกลัวแผ่นดินจะไหว พวกพราหมณ์เที่ยวหาเมียสาว เพราะกลัววงศ์สกุลจะขาดตอน(ธรรมเนียมพราหมณ์สมัยโบราณ) ทั้งสี่เหล่านี้ ได้ชื่อว่า กล่าวในสิ่งที่ไม่ควรกล่าว บางคนจะทำงานบางอย่างซึ่งเหมาะกับวิถีสถานะของตนแล้ว แต่กลัวจะคำค้อยน้อยหน้า ผลที่สุดกลายเป็นคนว่างงาน บางคนจะทำความดี เช่น ให้ทาน รักษาศีล เจริญกาวนา หรือไปวัดฟังเทศน์ ฟังปาฐกถาก็ไม่กล้าทำ บ่นว่าอายุบ้าง กลัวบ้าง อย่างนี้ได้ชื่อว่ากล่าวในสิ่งที่ไม่ควรกล่าว แต่บางคนกลับตรงกันข้าม กล่าวทำในสิ่งที่มีควรทำ ความชั่วทุจริต ทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เพราะมีผลเป็นความทุกข์-เดือดร้อน พระพุทธองค์ได้ทรงประทานโอวาทไว้ว่า ถ้ากลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่พอใจ ก็อย่าทำบาปกรรมทั้งหลายทั้งในที่ลับตาและในที่แจ้ง สัตบุรุษต่างก็ไม่ทำบาป เพราะกลัวต่อบาปนั้นเทียว

^{๑๕} พระธรรมดิลก (จันทร์ กุศลโล), ๘๑ ปี พระธรรมดิลก, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔-๔๖.

ด้วยเหตุนี้ ความชั่วทุจริตเป็นสิ่งที่ควรกลัว คนที่ทำความชั่วชื่อว่า **ของควรกลัวกลับ**
กล้า^{๑๖}

๓.๑.๒ วิธีการสอนโดยการใช้ปฏิบัติเป็นแบบอย่าง

๓.๑.๒.๑ สอนให้มีระเบียบวินัยในการฝึกฝนตนเอง

- ในทางโลกได้แก่การมีวินัย คือ มี อุ อา ก ส ในการทำงานประกอบสัมมาอาชีพ
อุ คือ อุภูฐานสัมปทา อา คือ อารักขสัมปทา ก คือ กัลป์ยามมิตตตา ส คือ สมชีวิตา

อุภูฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ หมั่นในการศึกษาเล่าเรียน หมั่นใน
การแสวงหาทรัพย์ หมั่นในการทำธุระหน้าที่

อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ การเอาใจใส่ท่องบ่นความรู้ที่เล่าเรียน
มาแล้ว รักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ ไม่ให้เป็นอันตราย รักษาหน้าที่การงานของตนไม่ให้เสื่อมเสีย

กัลป์ยามมิตตตา มีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว

สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก

- ในทางธรรมสอนให้มีวินัยด้านการปฏิบัติตามสมณะวัตร เช่น ทำวัตรเช้า-เย็น ท่อง
บ่นสวดมนต์ ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยตามฐานานุกรม ชี ศีล ๘ สามเณร ศีล ๑๐ พระ ศีล ๒๒๗

๓.๑.๒.๒ การพัฒนาจิตใจ และการเห็นแจ้ง

การสอนด้าน**วิปัสสนากรรมฐาน** ปกติหลังจากทำวัตรเช้า-เย็นแล้ว ท่านจะสอนการ
บำเพ็ญเพียรทางจิต ตามวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา หลักการที่
ท่านนำมาสอน และพิมพ์ลงในหนังสือ คู่มือปฏิบัติธรรม ท่านนำมาจากการเรียบเรียงของพระเทพ
วิสุทธิกวี (วิจิตร ฐิตานุโณ) วัดโสมมณีสถูปาราม กรุงเทพมหานคร เพื่อใช้ประกอบการสอนของท่าน
มี ๒ ประการ คือ :

๑. **สมถกรรมฐาน** คือ การทำจิตให้มั่นคงและเป็นสมาธิ อันเป็นแนวทางเบื้องต้นที่จะ
ก้าวไปสู่การเจริญทางปัญญา

๒. **วิปัสสนากรรมฐาน** คือ วิธีการเจริญปัญญา เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในพระธรรมคำ
สอนมี ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ เป็นต้น เป็นการบรรลุเพื่อความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง และวิปัสสนา

^{๑๖} พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล), **ธรรมะในปริศนา**, (เชียงใหม่ : วัดเจดีย์หลวงฯ,
๒๕๔๖), หน้า ๗๘.

กรรมฐานนี้ มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

อานาปานสติสมาธิ

อานาปานสติสมาธินี้เป็นวิธีการเดียวที่ท่านได้นำมาสอน ผู้วิจัยได้ข้อมูลนี้มาจากหนังสือ คู่มือปฏิบัติธรรม ของวัดป่าดาราภิรมย์ ซึ่งท่านเคยเป็นเจ้าของาวาสวัดแห่งนี้ในอดีต หนังสือนี้ถูกตีพิมพ์มาแล้วหลายครั้งเมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๗ พิมพ์เป็นครั้งที่ ๗ ส่วนเล่มที่ได้ข้อมูลนี้พิมพ์เมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๕ น่าจะพิมพ์เป็นครั้งที่ ๘ ในที่นี้จะแสดงวิธีฝึกจิตประเภทแรก คือการทำสมาธิโดยใช้หลักสมถกรรมฐาน วิธีการทำสมาธิในพระพุทธศาสนามีถึง ๔๐ วิธี ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะกับนิสัยของแต่ละบุคคลซึ่งไม่เหมือนกัน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติจะได้เอาไปใช้ให้เหมาะกับนิสัยของตน เหมือนยาที่มีหลายขนานเพื่อให้เหมาะกับโรคของคนไข้แต่ละคนฉนั้น แต่ในที่นี้จะได้อธิบายถึงการฝึกจิตโดยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออกที่เรียกว่า อานาปานสติภาวนา หรือ อานาปานสติสมาธิ อันเป็นการฝึกจิตอย่างหนึ่งในจำนวนหลักการฝึกสมาธิ ๔๐ วิธี ในพระพุทธศาสนา เพราะการฝึกจิตโดยการกำหนดลมหายใจนี้เหมาะสำหรับนักเรียนนักศึกษาและคนทั่วไปมาก ทั้งเป็นกรรมฐานที่ทำได้ด้วยกันทุกคนและทำได้ไม่ยากด้วย เพราะทุกคนมีลมหายใจอยู่แล้ว และในประเทศไทยเราก็นิยมฝึกจิตด้วยวิธีนี้มากที่สุด^๓

วิธีฝึก

ในที่นี้จะนำวิธีอานาปานสติ มากกล่าวไว้แต่โดยย่อ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับนักเรียน นักศึกษาทั้งภุคฤหัสถ์และบรรพชิตจะได้นำไปใช้โดยสะดวก

ทั้งนี้ การปฏิบัติธรรม ตามวัด ตามสำนักสงฆ์ สถานที่ปฏิบัติธรรมต่างๆ จะมีวิธีที่ยาก ซึ่งนักเรียน-นักศึกษา ไม่สามารถทำได้หรือไม่สะดวกในสถานศึกษาที่ตนศึกษาอยู่ โดยเฉพาะในห้องเรียนซึ่งมีโต๊ะและเก้าอี้อยู่มาก

ขั้นเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ

ผู้ฝึกจิตตามหลักพระพุทธศาสนา ในเบื้องต้นจะต้องทำสิ่งดังต่อไปนี้ :-

๑.สมาทานศีล การสมาทานศีลนี้อย่างน้อยให้สมาทานศีล ๕ โดยขอรับศีลจากพระภิกษุ-สามเณรก็ได้ (พระภิกษุ-สามเณร ไม่ต้องสมาทานศีลเพราะมีอยู่แล้ว) หรือตั้งวิริตคือ งดเว้นเอาด้วยตนเองก็ได้ ถ้าหากข้อใดขาดก็อธิษฐานงดเว้นเอาเองใหม่ก็จะเป็นผู้มีศีลขึ้นตามเดิม เพราะศีลนี้เป็นเครื่องขัดเกลากิเลส ที่ฝังลึกอยู่ในจิตของมนุษย์ทุกคนเป็นเบื้องต้น เหมือนกระดากขาวที่พร้อมใน

การเขียนหรือการวาด ศิลปะเป็นรากฐานสำคัญมากในการทำสมาธิ

๒. **ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย** ให้ประนมมือขึ้นแล้วตั้งจิตน้อมระลึกถึงคุณ พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ ยึดถือเป็นที่พึ่งที่ระลึก ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและสร้างความผ่อนคลายให้แกใจ

๓. **แผ่เมตตา** คือการแผ่ความปรารถนาดีไปยังมนุษย์และสัตว์ทุกจำพวก โดยปราณีให้มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงปราศจากทุกข์และให้เป็นสุขโดยทั่วกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ปลอดภัยจากศัตรูและจากการพยาบาทของเวร

๔. **ตัดกังวล** คือเมื่อเริ่มจะทำสมาธินั้น ให้ตัดความกังวลต่างๆออกเสีย เช่น กังวลเรื่องงาน เรื่องการเรียน เรื่องญาติพี่น้อง อื่นๆ ให้ตัดออกไปจากใจเสียชั่วคราวในเวลาที่เรากำลังทำสมาธิ ไม่คิดถึงเรื่องในอดีตที่ผ่านมา ไม่คิดถึงเรื่องอนาคตที่ยังมาไม่ถึง แต่ให้คิดถึงปัจจุบัน คือ อารมณ์ของกรรมฐานเท่านั้น ซึ่งในที่นี้ก็คือ **ลมหายใจเข้า-ออก** จะกำหนดนั่งสักกี่นาทิต่างกัน เช่น ๑๐ นาที ๑๕ นาที หรือ ๓๐ นาที ก็ขอให้ตัดความกังวลใจต่างๆออกไปตามกำหนดเวลานั้น โดยตั้งจิตอธิษฐานว่า จะคิดถึงแต่อารมณ์ในปัจจุบันเท่านั้นคือ ลมหายใจเข้า-ออก ทั้งนี้ก็เพื่อไม่ให้ใจลอย ไม่ให้ฟุ้งซ่านไปในขณะทำสมาธิ

๕. **กำหนดเวลาในการฝึก** เวลาในการฝึกสมาธิที่ดีที่สุดก็คือ เวลาก่อนนอน หลังไหว้พระสวดมนต์แล้ว หรือเวลาตื่นนอน โดยใช้เวลาในการทำสมาธิแต่ละครั้ง ๑๕-๒๐ นาที ถ้าทำได้วันละ ๒ ครั้งจะดีมาก แต่ถ้าทำในห้องเรียนหรือในห้องฝึกสมาธิสำหรับนักเรียนแล้ว ควรใช้เวลาอย่างน้อย ๑๐-๑๕ นาที ในการฝึกแต่ละครั้ง

ขั้นลงมือฝึก

ก. **การนั่ง** การนั่งทำสมาธินั้น จะนั่งบนพื้นหรือบนเก้าอี้ก็ได้แล้วแต่ความสะดวกขึ้นอยู่กับสถานที่นั้นๆ หรือความถนัดของแต่ละคน แต่สำหรับนักเรียนที่ฝึกในห้องเรียนก็ควรนั่งเก้าอี้เพราะห้องเรียนอเนกประสงค์ และการนั่งเก้าอี้ก็สะดวกกว่าการนั่งกับพื้นสำหรับผู้ฝึกใหม่ แต่อย่าพิงพนักเก้าอี้เพราะจะทำให้ห้วงว่างได้ง่าย

ถ้านั่งกับพื้น ผู้ชายนั่งขัดสมาธิ ผู้หญิงนั่งพับเพียบก็ได้หรือจะนั่งขัดสมาธิก็ได้ตามแต่ถนัด โดยให้นั่งเหมือนพระพุทธรูปปางสมาธิ คือ นั่งเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย เอามือขวาทับมือซ้าย นั่งตัวตรงเพื่อให้ลมหายใจเดินสะดวก กำหนดสติไว้ให้มั่นคง เพราะสติเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำสมาธิควบคุมใจไม่ให้ฟุ้งซ่านไปภายนอก พร้อมกับมีคำบริกรรมกำกับเพื่อให้ใจมีเครื่องยึด คือ ภาวนาว่า “พุท” เมื่อหายใจเข้าและภาวนาว่า “โธ” เมื่อหายใจออก

การนั่ง ควรนั่งหลับตา เพื่อไม่ให้จิตพุ่งชานออกไปทางตา แต่ถ้าผู้ใดนั่งหลับต้ามักจะง่วง ก็ให้ลืมตามองเฉพาะที่ปลายจมูกของตนจนไม่เห็นสิ่งอื่น จะเห็นหรือไม่เห็นอะไรก็ตามขอให้จ้องมองเท่านั้น พอชินเข้าจะได้ผลยิ่งกว่าหลับตา ทำไปเรื่อยๆจนตาหลับไปเอง

ข. กำหนดลมหายใจ การกำหนดลมหายใจนั้น ให้ทำตามลำดับขั้น ดังนี้ :-

๑. ขั้นวิ้งตามลม คือ เมื่อเริ่มกำหนดลมหายใจ ก็สูดลมหายใจเข้าแรงจนเต็มปอดประมาณ ๓ ครั้ง เพื่อจะกำหนดการเข้า-ออกได้สะดวก ต่อจากนั้นก็ปล่อยลมหายใจเข้า-ออกตามสบาย เข้าก็ให้รู้ว่าเข้า-ออกก็ให้รู้ว่าออก ยาวก็ให้รู้ว่ายาว สั้นก็ให้รู้ว่าสั้น ดิ่งไปดิ่งมาเหมือนคนเลื้อยไม้ หายใจเข้าพร้อมกับภาวนาว่า “พุท” หายใจออกพร้อมกับภาวนาว่า “โธ” โดยส่งใจกำหนดวิ้งตามลมไปตามจุดกำหนดทั้ง ๓ จุดคือ **ปลายจมูก ๑-ท่ามกลางอก ๑-ที่ท้อง ๑**

ปลายจมูก เป็นต้นลมของลมหายใจเข้า กลางอกเป็นท่ามกลางท้องเป็นที่สุดของลม และเมื่อลมออก ท้องเป็นต้นของลมหายใจออก กลางอกเป็นท่ามกลาง ปลายจมูกก็เป็นที่สุดของลมหายใจออก หรือจะกำหนดเพียง ๒ จุดก็ได้ คือ ปลายจมูกกับที่ท้องแล้วติดจามลมไปจนสุดปลายทั้ง ๒ คอยระวังใจ(สติ) ให้จับอยู่ที่ลมหายใจเท่านั้น ให้เหมือนคนไกวเปลเฝ้าลูกเด็ก ต้องคอยจ้องตามเปลที่แกว่งไปสุดข้างทั้ง ๒ แต่ละข้าง เพื่อคอยดูไม่ให้เด็กดิ้นหลุดตกลงมาจากเปล และเพื่อให้หลับในที่สุด ผู้ฝึกจิตเช่นเดียวกัน ต้องคอยควบคุมจิตไม่ให้ดิ้นไปข้างนอก และคอยควบคุมให้มันสงบลง ในที่สุดด้วย โดยใช้เปลคือลมหายใจเป็นเครื่องกล่อม เมื่อสามารถตามลมได้ตลอดเวลา จนจิตไม่พุ่งชานออกไปข้างนอกแล้ว ก็ชื่อว่าทำสำเร็จในขั้นที่หนึ่ง

๒. ขั้นกำหนดอยู่ที่จุดหนึ่ง เมื่อกำหนดลมหายใจเข้า-ออก โดยคอยตามลมไปจนจิตไม่พุ่งชานไปภายนอก แล้วก็ให้เปลี่ยนมากำหนดจิตไว้เฉพาะจุดใดจุดหนึ่ง ในจุดทั้ง ๓ คือ ที่ปลายจมูก ท่ามกลางอกและที่ท้อง ตามที่จะกำหนดได้นัด ไม่ต้องวิ้งตามลมเหมือนในขั้นแรกและที่นิยมกันส่วนมาก ให้กำหนดอยู่ที่ปลายจมูก อันเป็นทางเข้า-ออกของลม ซึ่งง่ายกว่าการกำหนดที่จุดอื่นคือ คอยจับอยู่เฉพาะที่ปลายจมูกเท่านั้น เหมือนกับนายโคบาล(คนเลี้ยงวัว)ที่ฉลาด เมื่อปล่อยวัวออกจากคอกแต่เช้าแล้วก็ไม่ต้องตามหลังมันอยู่ตลอดเวลา แต่ไปนั่งรออยู่ที่ท่าน้ำ หรือแหล่งน้ำที่วัวจะต้องลงกินในเวลาเย็นทุกวัน แล้วก็จับค้อนเข้าคอกได้โดยสะดวก ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยเสียเวลาที่จะต้องคอยตามหลังวัวอยู่ตลอด ฝึกจิตก็เช่นเดียวกัน กำหนดอยู่ที่ปลายจมูกไม่ไปไหน คอยจับอยู่ที่ปลายจมูกเพียงแห่งเดียว เพราะเมื่อลมหายใจเข้าแล้วก็ต้องออกทางนี้แน่นอน ทำอยู่อย่างนี้เรื่อยไป หรือผู้ใดเห็นว่าในขั้นตามลมนั้นตนชำนาญแล้วก็เข้ามาขั้นสองนี้เลย

เมื่อจิตกำหนดอยู่เฉพาะปลายจมูก ไม่พุ่งชานไปข้างนอกแล้ว ชื่อว่าสำเร็จในขั้นที่สอง ขั้นตามลมในขั้นที่หนึ่งนั้น ลมหายใจยังหยาบอยู่แต่ในขั้นที่สองนี้ ลมหายใจจะละเอียดมาก จน

บางครั้งไม่รู้ว่ามีลมกระทบส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายเลยเหมือนกับไม่มีลมหายใจ อันแสดงว่าจิตเริ่มสงบมากแล้ว แต่ต้องพยายามกำหนดในขณะที่หายใจเข้า-ออกให้ได้ตลอดเวลาที่จะเพิ่มความสงบสุขและพลังแก่จิตได้มากที่สุด

ถ้าทำได้ถึงขั้นนี้ก็นับว่าได้สมาธิพอสมควร ส่วนขั้นสูงขึ้นไปกว่านี้ ผู้ฝึกจะศึกษาได้จากอาจารย์กรรมฐานหรือหนังสือกรรมฐานทั่วไป

การเจริญอานาปานสติ นับว่าเป็นการเจริญกรรมฐานที่นิยมปฏิบัติกันมากที่สุด ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในประเทศไทยเรา เพราะว่าถือเป็นกรรมฐานที่สามารถนำไปใช้ได้ทั้งในขั้นสมถะและในขั้นวิปัสสนา ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวสรรเสริญการเจริญอานาปานสติไว้อย่างสูง โดยกล่าวว่า อานาปานสติกรรมฐานนี้เป็นยอดในประเภทกรรมฐาน เป็นปัทมฐาน คือ เป็นเหตุ ในการบรรลุคุณวิเศษและการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ก็แสดงให้เห็นว่า อานาปานสตินั้นถือว่าเป็นยอดประเภทของกรรมฐาน ซึ่งมีอยู่ทั้งขั้นสมถะและวิปัสสนา ทั้งเป็นเหตุให้บรรลุคุณวิเศษมีฌาน เป็นต้น ทั้งเป็นเหตุให้เราใช้ชีวิตอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ด้วยการเจริญอานาปานสติ แม้หวังความสุขในภพหน้าและหวังความสุขในปัจจุบันนี้เองก็สามารถทำได้

อานาปานสติ ในที่บางแห่งท่านเรียกว่า “อานาปานสติภาวนา” และบางที่ท่านเรียกว่า “อานาปานสติกรรมฐาน” อานาปาน แปลว่า ลมหายใจเข้าออก ถ้าสติต่อเข้ามาข้างท้ายเรียกว่า อานาปานสติ แปลว่า สติซึ่งกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ถ้าเอากรรมฐานเข้ามาต่อข้างท้ายก็แปลว่า กรรมฐานซึ่งมีการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก

การเจริญอานาปานสติ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรหลายสูตร และที่ได้ตรัสไว้อย่างบริบูรณ์ที่สุดคือใน อานาปานสติสูตร แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีเจริญไว้อย่างสมบูรณ์ แต่จะนำมาแสดงไว้ในที่นี้เพียงบางส่วนเท่านั้น โดยพระองค์ทรงเริ่มข้อความใน อานาปานสติในพระสูตรนี้ว่า

ก็อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก บุคคลที่เจริญอานาปานสติแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัญญาทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ได้ บุคคลที่ทำสติปัญญาทั้ง ๔ ได้แล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ได้ บุคคลที่เจริญโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ได้แล้ว ย่อมทำวิชชาและวิมุตติบริบูรณ์ได้

ก็ อานาปานสติ อันบุคคลทำให้เจริญแล้วอย่างไร? ทำให้มากแล้วอย่างไร? จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ตาม ไปสู่โคนไม้ก็ตาม ไปสู่เรือนว่าง(คือที่เสียบสังค)ก็ตาม นั่งขัดสมาธิตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น มีสติกำหนดลมหายใจเข้าอยู่ มีสติกำหนดลมหายใจออกอยู่ คือ :

๑. เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ว่าเราหายใจออกยาว

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ว่าเราหายใจออกสั้น

๓. ข่อมศึกษาว่า เราจะกำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า เราจะกำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก

๔. ข่อมศึกษาว่า เราจะระงับกองลมทั้งปวง หายใจเข้า เราจะระงับกองลมทั้งปวง หายใจออก”ในการเจริญอานาปานสติในเบื้องต้น ซึ่งเป็นขั้นสมถะนั้น มีสิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจอยู่หลายข้อ คือ

๑. เสียงเป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิ อานาปานสติกรรมฐานนี้ ถ้าหากว่าผู้ปฏิบัติไม่เว้นจากสถานที่วุ่นวาย ซึ่งระงมไปด้วยเสียงต่างๆ มี เสียงบุรุษ-สตรี เสียงเรื่อ เสียงรถ เสียงวิทยุ เป็นต้น ก็จะทำให้สงบได้ยาก เพราะสมาธินี้มีเสียงเป็นปฏิปักษ์ แต่ถ้าเราฝึกหัดในสถานที่อันสงบ ไม่มีเสียงรบกวน ก็ย่อมทำได้ง่าย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงชี้สถานที่ทำสมาธิโดยให้เลือก เอรารวป่าบ้าง โคนต้นไม้บ้าง เรือนว่างบ้าง ว่าเป็นสถานที่ๆเหมาะกับการบำเพ็ญเพียร แต่ในปัจจุบันนี้เราจะหาป่า และโคนต้นไม้ เหมือนในสมัยก่อนนั้นไม่ได้ง่าย เพราะป่าและต้นไม้ถูกทำลายเสียมาก ฉะนั้น ท่านที่ไม่สามารถหาหากรวป่าหรือต้นไม้ได้สะดวก จะใช้สถานที่อันเงียบสงบ ปราศจากเสียงรบกวนก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม บางครั้งในขณะที่นั่งทำสมาธิ ผู้ปฏิบัติอาจจะได้ยินเสียงบางอย่างแทรกเข้ามา อาจทำให้จิตประหวัดไปจับอยู่ที่เสียงนั้น ทำให้จิตไม่สงบลงได้ ในกรณีเช่นนี้ ท่านสอนให้ทำจิตโดยถือว่า “เสียงก็สักว่าเสียงไม่เกี่ยวข้องอะไรกับเรา” แล้วดึงจิตเข้ามาสู่อารมณ์กรรมฐานใหม่ กำหนดลมหายใจของเราโดยมีบทภาวนากำกับเรื่อยไป ในที่สุดจิตก็จะสงบลงได้ด้วยกำลังแห่งการภาวนา แต่ถ้าหากว่าจิตสงบดีมาแล้ว แม้ได้ยินเสียงก็ไม่สนใจ เพราะจิตเริ่มติดความสุขและความสงบมากกว่า หรือบางคนไม่ได้ยินเสียงเอาเสียเลย แม้ว่าเสียงจะดังก็ตาม เพราะจิตไปสู่ความสงบมากกว่านั่นเอง แต่โดยทั่วไปหรือเมื่อเรำเริ่มต้นปฏิบัติก็ควรเลือกสถานที่ที่ไม่มีเสียงรบกวน

๒. การทำกรรมฐานทุกประเภท จะต้องมืองค์ธรรม ๓ ประการ คือ :

๑. อาตภาพี มีความเพียรตั้งใจทำจริงๆ

๒. สัมปชานโน มีสัมปชัญญะรับรู้ในขณะที่ทำอยู่

๓. สติมา มีตัวสติ อันเป็นตัวจักรอันสำคัญที่สุด

ในการปฏิบัติกรรมฐาน ใครจะทำสมาธิแบบไหนก็ตาม ถ้าไม่ทั้งองค์ธรรมทั้ง ๓ นี้คือ มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ แล้ว ผู้นั้นถือว่าปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

๓. อารมณปัจจุบัน ความสำคัญของการเจริญอานาปานสติกรรมฐานทุกชนิด ก็คือ อารมณปัจจุบัน ในหลักการฝึกจิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้น อารมณปัจจุบันมีความสำคัญมากที่สุด คือ สิ่งที่จิตเข้าไปยึดเหนี่ยวหรือเกี่ยวเกาะเราเรียกว่า “อารมณ” สมถกรรมฐาน ๔๐ แต่ละอย่างล้วนเป็นอารมณให้จิตยึดทั้งสิ้น ถ้าฝึกอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ลมหายใจเข้า-

ออกก็เป็นอารมณ์ปัจจุบัน ส่วนอารมณ์นอกจากนี้เป็นอารมณ์ในอดีตบ้าง ในอนาคตบ้าง ถ้าจิตไป หน่วงเอาอารมณ์ข้างนอก หรือไปยึดถืออารมณ์ที่เป็นอดีตล่วงมาแล้ว หรืออนาคตอันยังมาไม่ถึง จิต จะไม่สงบเป็นสมาธิได้ ฉะนั้น อารมณ์ในปัจจุบันจึงมีความสำคัญมากที่สุดในการฝึกจิต เราจะ พบว่าบางท่านขณะนั่งทำสมาธิ ใจลอย คือไปคิดถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วบ้าง สิ่งที่ยังมาไม่ถึงบ้าง ถ้าเป็น อย่างนี้ แม้จะฝึกอยู่นานสักเท่าใดก็ไม่ได้ผลเลย เพราะมีแต่จะทำให้จิตฟุ้งซ่าน ทำให้ใจลอย ไม่ได้ อารมณ์ในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้เอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงความสำคัญของอารมณ์ในปัจจุบันไว้ใน ภัทเทรตตสูตร ว่าอย่าคำนึงถึงอดีต อย่าหวังอนาคต เพราะว่าอารมณ์อันเป็นอดีตก็ล่วงไปแล้ว อารมณ์อันเป็นอนาคตก็ยังไม่ถึง ผู้ใดเห็นแจ้งในอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนั้น ในขณะที่ เห็นอารมณ์ในปัจจุบันนั้นแล้วไม่หวั่นไหว ไม่กำเริบ เพิ่มพูนความเห็นอันถูกต้องให้มากขึ้น บุคคล ควรทำความเพียร เพื่อเผาบาปเสียในวันนี้เสียทีเดียว ใครเล่าจะรู้ได้ว่า ความตายจักมาถึงเราในวัน พรุ่งนี้เพราะเราทั้งหลาย ไม่อาจจะขอร้องผัดผ่อนต่อพญามัจจุราช คือความตาย ผู้มีอำนาจมากนั้น ได้เลยมุนีผู้สงบเรียกบุคคลนั้น ผู้มีความเพียรอยู่อย่างนี้ ผู้ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนนั้น แลละว่า เป็นผู้มึราตรีเดียวเจริญ(แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงราตรีเดียวก็เจริญ)

นี่คือข้อความใน ภัทเทรตตสูตร ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในอารมณ์ปัจจุบัน เพราะ อารมณ์ในปัจจุบันมีความสำคัญมากนั่นเอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบเทพบุตรองค์หนึ่งที่มาถามใน ราตรีหนึ่งว่า เพราะเหตุใด ภิกษุที่อยู่ป่า มีความสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ ฉันทนเดียว จึงมีผิวพรรณ อันผ่องใส พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เพราะท่านเหล่านั้นไม่เศร้าโศกละห้อยหาสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ เพื่อหวังในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เป็นอยู่ด้วยปัจจุบันธรรม เพราะเหตุนี้ ผิวพรรณของท่านจึงผ่องใส ส่วนพวกคนโง่ทั้งหลายชอบบ่นเพื่อถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ละห้อยหาสิ่งที่ล่วงไปแล้ว จึงซุบซิดไป เหมือนต้นอ้อที่เขียวสด ซึ่งถูกตัดแล้วเหี่ยวแห้งไป นี่คือความสำคัญของอารมณ์ในปัจจุบัน

ในการเจริญอานาปานสตินี้ เราจะต้องเห็นความสำคัญของลมหายใจ ลมหายใจมี ความสำคัญจริงๆดังที่ทุกคนทราบอยู่แล้ว เพราะถ้าไม่มีลมหายใจ คนเราก็มีชีวิตอยู่ไม่ได้ หรือเมื่อ ลมหายใจเข้าแล้วไม่ออก หรือออกแล้วไม่เข้า คนเราก็ต้องตายเท่านั้นเอง จึงพูดได้ว่า “ลมหายใจก็คือ ชีวิต” แต่ถ้ามีความสำคัญแบบนี้ก็เป็นธรรมดาเท่านั้น เพราะยังไม่เกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจ ยังไม่ เกี่ยวกับการฝึกจิตเลย เพราะปกติคนเราก็มีลมหายใจกันอยู่ทุกคน ไม่ว่าคนๆนั้นจะทำสมาธิหรือไม่ ก็ตาม แต่ความสำคัญของลมหายใจในที่นี้ หมายถึงความสำคัญในแง่การพัฒนาจิต ที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงค้นพบและทรงเห็นความสำคัญของลมหายใจนี้ จึงได้นำมาเป็นเครื่องมือในการฝึกจิต ที่ เรียกว่า อานาปานสติ

น้ำฝนที่ตกลงมาพื้น โลกตามธรรมชาติ เมื่อตกลงมาแล้ว ก็ไหลลงไปรวมกันเป็นแม่น้ำ แล้วไหลลงสู่ทะเลหรือมหาสมุทรตามธรรมชาติของมัน และแล้วมนุษย์ที่ฉลาดในการพัฒนา

ประเทศทั่วโลก ก็พากันทำเขื่อนกั้นน้ำแล้วนำพลังของน้ำไปใช้ในด้านต่างๆได้เป็นอันมาก เช่น การบริโภค การเกษตร การเดินเรือ การก่อให้เกิดพลังงานไฟฟ้า ด้านอุตสาหกรรม เป็นต้น ไม่ปล่อยให้ น้ำไหลลงสู่ทะเลหรือมหาสมุทรโดยเปล่าประโยชน์ ข้อนี้นั้นใด ผู้ที่ฉลาดในการฝึกจิตก็ เช่นเดียวกัน ย่อมใช้สติกำหนดลมหายใจ ซึ่งเข้า-ออกตามธรรมชาติ นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการฝึกจิต ในการพัฒนาจิต เพื่อประโยชน์เป็นอันมากที่ตนมุ่งหมาย ไม่ปล่อยให้ลมหายใจผ่านไปเฉยๆโดยไม่นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ในอานาปานสติ ๔ ขั้นแรก โดยย่อคือ :

ขั้นที่ ๑ กำหนดลมหายใจยาวก็ให้รู้ ปกติลมหายใจของเรานั้น จะหายใจออกหรือเข้าไม่เท่ากันในช่วงทั้งสองข้าง บางทีข้างขวาแรง พยายามสังเกตดูก็จะรู้ได้ที่ตัวเราเอง ข้างใดแรง ให้กำหนดข้างนั้นเป็นประมาณ ธรรมดาคนเราจะหายใจยาวพอสมควร ท่านจึงให้กำหนดหายใจยาวไว้ก่อน แล้วจึงหัดให้รู้จักลมหายใจสั้นที่หลัง เพราะลมหายใจสั้นจะมีที่ต่อเมื่อร่างกายผิดปกติ ถ้าร่างกายเป็นไปตามปกติ คนเราจะหายใจเข้ายาว

การกำหนดในขั้นนี้ก็คือ เมื่อหายใจออกยาวก็ให้รู้ เมื่อหายใจเข้ายาวก็ให้รู้ แต่เมื่อหายใจแล้วไม่ทราบว่สั้นหรือยาว หรือกำหนดสั้น-ยาวได้แล้ว แต่ก็ไม่รู้ว่ขณะนี้ลมหายใจออกหรือหายใจเข้า อย่างนี้ชื่อว่ายังกำหนดไม่ได้ ต่อเมื่อใดเราหายใจออกยาว ก็รู้ว่าหายใจออกยาว หายใจเข้ายาว ก็รู้ว่าหายใจเข้ายาว ถ้าอย่างนี้ชื่อว่าทำได้สำเร็จในขั้นที่ ๑ คือกำหนดลมหายใจเข้า-ออกยาวได้

ขั้นที่ ๒ กำหนดลมหายใจสั้น คือว่าเข้า-ออกสั้นมากสั้นน้อยเท่าใดก็ให้รู้ แต่การที่จะรู้ว่าลมสั้นได้นี้ หรือการที่ลมหายใจเกิดขึ้นขึ้นมานี้ก็ต่อเมื่อร่างกายผิดปกติ เช่น เวลาเราโกรธ กลัว เหนื่อย ตกใจมาก คือเมื่อมีอะไรมาทำให้อารมณ์เสีย จะทำให้ลมหายใจสั้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะกำหนดรู้ได้ชัดว่า ขณะนี้เราหายใจเข้า-ออกสั้นได้อย่างถูกต้องตลอดเวลา ตามความเป็นจริงของลมหายใจ ไม่ใช่ว่าจะกำหนดได้ง่ายนัก เพราะจิตนี้ควบคุมได้ยาก บางทีลมหายใจของเราสั้น แต่เรากำหนดได้ไม่ชัด ด้วยเหตุนี้เอง ท่านจึงให้กำหนดโดยให้มีคำภาวนากำกับด้วย เพราะบางครั้งลมหายใจของเรา เข้า-ออกสั้นหรือยาว เราไม่มีตัวภาวนากำกับอยู่ จิตใจก็ล่องลอยไปจับเอาอารมณ์ข้างนอกกาย ด้วยเหตุนี้ อาจารย์กรรมฐานในประเทศไทยของเราจึงมีบทภาวนากำกับสำหรับฝึกจิต โดยให้กำหนดลมหายใจมีบทภาวนาหรือมนต์กำกับ คือ เมื่อหายใจเข้าก็ให้ภาวนา พุท หายใจออกให้ภาวนา โธ ดังที่เราทราบกันอยู่แล้ว นี่เป็นเพียงขั้นที่ ๒

ขั้นที่ ๓ คือให้กำหนดศึกษาว่า เราจะกำหนดกองลมทั้งปวง คือเราจะกำหนดช่วงหายใจเข้า-ออก คำว่า ช่วง นี้คือลมหายใจของเราที่มากกระทบส่วนทั้งสามในร่างกายของเราคือ ที่จมูก ท่ามกลาง และที่ท้อง ให้เรากำหนดได้ทุกกระยะ อย่างนี้เรียกว่า สำเร็จในขั้นที่ ๓

ขั้นที่ ๔ การทำลมให้สงบให้ละเอียด ซึ่งในขั้นนี้ ไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าหากว่าผู้ใด ฝึกจนลมหายใจละเอียดแล้ว จะเกิดความสุข เกิดปีติ เกิดสิ่งต่างๆขึ้นมา แต่บางครั้ง เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว บางท่านลมหายใจหายไปเลย ก็ไม่อาจกำหนดได้หรือไม่รู้จะทำอะไรต่อไป มีสตรี คนหนึ่งเดิมเคยเป็นชาวคริสต์มาศึกษากรรมฐาน แล้วฝึกด้วยตนเอง เมื่อฝึกไปได้ดี จมลมหายใจหายไป ไม่อาจจะกำหนดลมหายใจต่อไปได้

แท้ที่จริงแล้ว การเจริญอานาปานสติ นี้ มีข้อที่แปลกกว่ากรรมฐานทุกชนิดอยู่อย่างหนึ่ง คือ กรรมฐานประเภทอื่น เช่น กสิณ สัมมาอรหัง ยุกหนอ พงหนอ เป็นต้น เมื่อเจริญไปมากๆ อารมณ์จะชัดขึ้น ส่วนวิธี อานาปานสตินี้ เมื่อเจริญมากเข้า อารมณ์จะจางไป ไม่ชัด เพราะเหตุนี้เอง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จึงกล่าวว่า “กรรมฐานอื่นๆย่อมปรากฏชัดยิ่งขึ้น แต่อานาปานสตินี้ ไม่เป็นอย่างนั้น ก็เมื่อผู้ปฏิบัติกรรมฐานนี้ยิ่งขึ้นๆ กรรมฐานย่อมถึงความละเอียด ย่อมไม่ปรากฏ” ในขณะที่ลมหายใจไม่ปรากฏนี้บางคนกลัวว่าตัวเองจะตายไปหรืออย่างไร ทำไมลมหายใจจึงไม่ปรากฏ ด้วยเหตุนี้เอง ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านจึงสอนให้เตือนตนเองว่า “อย่าได้ตกใจไปเลย เรานั้นไม่ใช่คนตาย ไม่ใช่คนอย่างนั้น เพราะคนที่ไม่มีลมหายใจ ได้แก่คน ๗ ประเภท ได้แก่ :

๑. เด็กอยู่ในท้องมารดา	๒. คนดำน้ำ
๓. พวกอัสติญุตสัตว์	๔. ท่านผู้เข้าฌานที่ ๔
๕. คนตาย	๖. คนอยู่ในรูปภพและอรูปรภพ
๗. ท่านผู้เข้านิโรธ	

แต่ตัวเรานั้น ไม่ใช่คนเหล่านั้น ลมหายใจเราต้องมีแน่ เป็นเพียงแต่ว่าปัญญาเรายังอ่อน สติยังอ่อน เรายังกำหนดไม่ได้ เมื่อกำหนดไปๆ ลมหายใจจะปรากฏขึ้นได้เอง

เหมือนกับบุคคลที่เลี้ยงโค ปล่อยโคออกจากคอกเวลาเช้าไปแล้ว ไปรออยู่ที่หน้าน้ำ ไม่จำเป็นต้องตามฝูงโคอยู่ตลอดเวลา เมื่อโคไปที่น้ำก็ด้อนเข้าคอกหรือจับไปไถนา หรือใช้การงานอื่นๆได้ คนเราที่เจริญอานาปานสติก็เช่นเดียวกัน ย่อมคอยจ้องกำหนดจิตอยู่ที่ปลายจมูกแห่งเดียว แม้ลมจะไม่ปรากฏชัด แต่ในที่สุดเมื่อลมเข้าทางจมูกก็ต้องออกทางจมูกนี้แน่นอน ไม่มีทางอื่นที่ลมจะออกได้เลย

ถ้าผู้ใดกำหนดอยู่อย่างนี้บ่อยๆ ในที่สุด จิตจะเกิดความสงบขึ้น จะได้เห็นคุณค่าของความสุขในปัจจุบัน ซึ่งปรากฏจากการฝึกจิต จะมีความสุข ความชุ่มชื้น ไม่รคน้ำก็เย็น ด้วยอำนาจของการปฏิบัตินี้

ประโยชน์ของการฝึกจิต

การฝึกจิตนั้นมีคุณค่าต่อชีวิตมาก เพราะทำคนให้เป็นผู้ประเสริฐขึ้น ในที่นี้ จะได้นำประโยชน์ของสมาธิมากว่าเพียงบางอย่างเท่านั้น คือ :-

๑. สามารถเรียนหนังสือได้ผลดี ได้คะแนนสูง เพราะมีความจำแม่นยำ และจำดีขึ้นกว่าแต่ก่อน
 ๒. ทำสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น ไม่ค่อยผิดพลาด เพราะมีสติสมบูรณ์ขึ้น
 ๓. สามารถทำงานได้มากและมีประสิทธิภาพมากขึ้น
 ๔. ทำให้โรคร้ายบางอย่างหายไป
 ๕. ทำให้เป็นคนมีอารมณ์เยือกเย็น มีความสุขใจได้มากและมีผิวพรรณผ่องใส
 ๖. ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เช่น ถ้าอยู่ในโรงเรียนก็ทำให้เพื่อนๆ และครูพลอยได้รับความสุข ถ้าอยู่ในบ้านก็ทำให้พ่อ-แม่-พี่-น้อง มีความสุข เป็นต้น
 ๗. สามารถแก้ไขความยุ่งยากและความเดือดร้อนวุ่นวายในชีวิตได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง
- ทั้ง ๗ ข้อ ตามที่กล่าวมานี้ เป็นผลเบื้องต้นของการฝึกจิตเท่านั้น ถ้าฝึกสูงขึ้นไปก็จะได้รับผลมากกว่านี้ คือ ได้รับผลตามขั้นของการปฏิบัติ เช่น ถึงขั้นได้ฌานได้ฤทธิ์ต่างๆ หรือขั้นตัดกิเลสได้ เป็นต้น^{๑๖}

พระราชปริยัติกวี (วิเชียร อนุโมคุณ) พุทธสังฆกรรมฐานไว้ในหนังสือ **บทอบรมกรรมฐาน** ซึ่งเรียบเรียงโดย พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) พอสรุปได้ว่า :-

สมถกรรมฐาน หมายความว่า ที่ตั้งของการงานทางใจ ให้เกิดความสงบ หรือ ธรรมที่เป็นเครื่องสงบระงับสติ หรือ ข้อปฏิบัติในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ จนตั้งมั่นเป็นสมาธิที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า การทำสมาธิ สมถกรรมฐานนี้ เบื้องต้นต้องยึดหลักทฤษฎีคือปริยัติ ศึกษาให้เข้าใจชัดแจ้งเสียก่อน ต่อจากนั้นจึงเริ่มลงมือปฏิบัติแล้วจะเกิดเป็นปฏิเวธ ได้รับผลของการปฏิบัติเปรียบเสมือนการที่จะปรุงน้ำพริกซั๊กหนึ่งถ้วย เพื่อจะทานให้มีรสอร่อย ต้องรู้จักสูตรในการปรุงว่า ต้องใช้พริกเท่าไร กะปิเท่าไร มะนาวเท่าไร เกลือหรือน้ำปลาเท่าไร โขลกให้ละเอียดหรือไม่อย่างไร แล้วลองชิมดูจึงจะรู้ว่าอร่อยถูกปากเราหรือไม่ฉันใด ในการฝึกสมถกรรมฐานนี้ เราต้องเรียนรู้แนวทางของการปฏิบัติ คือศึกษาปริยัติเสียก่อนว่าเราจะดำเนินการโดยวิธีใด

ในขั้นต้น ต้องศึกษาอรรถาธิบายคือจรรยาของเราว่ามีจริตหรือความประพฤติ นิสัยไปในทางใด เช่น ถ้าเป็นคนมีราคะจริต คือคนมีนิสัยที่รักสวยรักงามรักความสะอาดเป็นพิเศษ เป็นต้น ถ้าเป็นคนมีโทสะจริต คือเป็นคนที่มีนิสัยดุร้าย หยาบคาย หุนหันพลันแล่น เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนจะมี

^{๑๖} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **บทอบรมกรรมฐาน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏ - ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๕.

จริต(จริตมีหลายประเภท)เหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง เมื่อจะปฏิบัติกรรมฐาน ต้องหาอารมณ์ของการทำกรรมฐานที่เป็นคู่ปรับกันกับจริตของตน เช่น คนมีราคะจริต ต้องใช้อารมณ์กรรมฐานอสุภะ ๑๐ หรือกายคตาสติ เป็นต้น แล้วหากัลยาณมิตรผู้บอกกรรมฐาน ตัดความห่วงใยในใจของเราเสียแล้วลงมือปฏิบัติ พระพุทธพจนวราภรณ์ เน้นในการปฏิบัติอานาปานสติ ส่วนความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติเองว่ามีเวลาและความเพียรมากน้อยแค่ไหน

วิปัสสนากรรมฐาน คือ การทำจิตให้สว่างพิเศษ เห็นแจ้งชัดในอารมณ์ทั้งที่เป็นโลกียะทั้งที่เป็นโลกุตตระ ด้วยการปรารภสภาวะธรรมและสามัญคุณลักษณะ จนกระทั่งสามารถเพิกถอนอุปาทานคือความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอำนาจค้นหา มานะ ทิฏฐิ เสียได้

ผู้ที่จะเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิปัสสนาเสียก่อน โดยการศึกษาล่าเรียนอุเทศ คือหัวข้อบาลีหรืออรรถกถาที่เป็นหลักแล้ว ใต้อตามให้รู้เนื้อความ จำทรงท่องบ่นสาธยาย ขบคิดพิจารณาให้รอบคอบ ในสำนักอาจารย์ผู้ฉลาดชำนาญในเรื่องวิปัสสนา เว้นมิจกาทิฏฐิโดยประการทั้งปวงแล้ว ฟังเจริญวิปัสสนาทางพระพุทธศาสนา คืออุทฺทพฺพคามีนี้ปัญญาได้แก่ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดและความดับแห่งสังขารทั้งปวงเป็นอารมณ์ หมั่นสะสมความรู้เรื่องวิปัสสนา โดยศึกษาให้รู้จักธรรมอันเป็นอุเทศแห่งวิปัสสนา ๓ ประการ

อุเทศแห่งวิปัสสนา

๑. ธรรมเป็นภูมิ เป็นอารมณ์ ของวิปัสสนา
๒. ธรรมเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิดขึ้นและตั้งอยู่ ของวิปัสสนา
๓. ธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา

บรรดาธรรมทั้ง ๓ ประการนั้น ท่านได้อธิบายขยายความตามพระบาลีและอรรถกถาตามอย่างที่มาในพระไตรปิฎกที่วิปัสสนาจารย์ทั้งหลายนำมาสอนสืบทอดกันมา ดังนี้ :

๑. ธรรมเป็นภูมิ เป็นอารมณ์ ของวิปัสสนา ได้แก่ ธรรมที่ปัจจุปัจปรุงแต่งขึ้น ซึ่งเรียกรวมกันว่า “สังขาร” มี ๒ ประการ คือ

๑) อุปาทินนสังขาร ได้แก่สังขารที่มีนาม ใจ ครอง สมมติเรียกกันว่า เทวดา มนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉานมีประเภทต่างๆ เช่น นก ลิง หนอน สัตว์เกิดในครรภ์ เกิดในไข่ เกิดในถ้ำ ไคลฯ

๒) อนุปาทินนสังขาร ได้แก่สังขารที่ไม่มีนามครอง สมมติเรียกกันว่า ต้นไม้ ภูเขา ธารเรือ เป็นต้น สองอย่างข้างต้นธรรมชาติปรุงแต่งขึ้น สองอย่างหลังมนุษย์ปรุงแต่งขึ้น

อีกอย่างหนึ่ง สังขารธรรม คือธรรมที่ปัจจุปัจปรุงแต่งขึ้นนั้น แยกออกเป็น ๒ คือ

- ๑) รูปธรรม คือสังขารธรรมที่เป็นรูป ได้แก่ มหาภูตรูป(รูปใหญ่) มี ดิน น้ำ ไฟ ลม

ผสมปรุงแต่งเป็นรูปร่าง ซึ่งมองเห็นด้วยตานอก คือตาเนื้อหรือนัยน์ตา และได้แก่ อุปาทายรูป(รูปอาศัย) เช่น ประสาท ๕ มีจักขุประสาท สิ่งที่ทำให้สำเร็จการเห็นเป็นต้น มีกายประสาท สิ่งที่ทำให้สำเร็จการรู้สึกสัมผัสเป็นที่สุด และ โภจร คืออารมณ์ ๕ อันได้แก่ รูปที่มองเห็นด้วยตานอก เสียงที่เราได้ยินด้วยหู, กลิ่นที่สูดได้ด้วยจมูก, รสที่ลิ้มด้วยลิ้น โภจภูตัพพะคือสิ่งที่ถูกต้องด้วยกายเป็นต้น จัดเป็นรูป ๒) นามธรรม คือสังขารธรรมที่เป็นนาม ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร(ความคิดปรุงแต่ง) วิญญาณ

อีกอย่างหนึ่ง สังขารทั้งปวง คือขันธ์ ๕ มีรูปขันธ์เป็นต้น อายุตนะ ๑๒ มีจักขุอายุตนะ ที่ต่อคือจักขุประสาทเป็นต้น ธาตุ ๑๘ มีจักขุธาตุ คือธรรมชาติที่ทรงสิ่งที่ทำให้สำเร็จการเห็นเป็นต้น อินทรีย์๒๒ มีสัทอินทรีย์ คือธรรมชาติที่เป็นใหญ่ในความเชื่อต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นต้น อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นิโรธเป็นวิสังขาร

ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ซึ่งมีประการต่างๆ อย่างที่แสดงมานี้ จัดเป็นภูมิ คือพื้นฐานที่ตั้งของวิปัสสนา จัดเป็นอารมณ์ คือที่ห่วงเหนี่ยวของวิปัสสนาจิต แม้นิโรธ ความดับสิ้นเชิงคือ พระนิพพาน ก็จัดเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาจิตเช่นเดียวกัน ธรรมทั้งหมดเหล่านี้ เป็นธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง อันผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานควรเจริญ คือควรพากเพียรเล่าเรียน ใต้ตาม ท่องจำ ฟังด้วยใจ ขบคิดด้วยความเห็นที่ถูกต้อง

ธรรมเป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิดขึ้นและตั้งอยู่ ของวิปัสสนา ได้แก่ สติวิสุทธิ คือความหมจดจดแห่งสติ และ จิตวิสุทธิ คือความหมจดจดแห่งจิต

สติวิสุทธิ คือการรักษาสติให้บริสุทธิ์ตามภาวะของตน กฤหัสถ์ต้องรักษาสติ ๕ สติ ๘ สามเณรต้องรักษาสติ ๑๐ พระภิกษุต้องรักษาสติ ๒๒๗ หรือ จาคูปาริสุทธิศีล ให้บริสุทธิ์ ศีลที่กรรมฐานิกสาธุชนรักษาคือ มิให้ขาด มิให้ทะลุ มิให้ต่างพร้อย ดังนี้จัดเป็น สติวิสุทธิ

จิตวิสุทธิ คือการทำจิตให้สงบจากนิวรณ์ธรรม ๕ และทำองค์ ๕ แห่งปฐมฌานให้เกิดขึ้นเป็นอัปนาสมาธิ หรือแม้เพียงขณิกสมาธิ คือทำจิตให้สงบชั่วขณะจิตหนึ่ง ก็จัดเป็นจิตวิสุทธิ ได้

ผู้จะเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ต้องชำระศีลให้บริสุทธิ์ก่อนแล้วสมาธิจึงจะเกิดขึ้นและมีคุณานิสงส์ใหญ่ สมด้วยนัยแห่งพระบาลีว่า สติปริภาวิโต สมาธิ มหปผลโล โหติ มหานิสัสโส แปลว่าสมาธิอันศีลก่อให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

เมื่อสมาธิอันเป็นตัวจิตวิสุทธิเกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมเป็นบาทแห่งวิปัสสนาปัญญา ตัวผู้รู้เห็นแจ่มแจ้งเป็นอันคิมีผลานิสงส์อันยิ่งใหญ่อีก

๓. **ธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา** ได้แก่ วิสุทธิ ๕ อย่างคือ ๑. ทิณฐวิสุทธิ ๒. กังขาวิตรณวิสุทธิ ๓. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ๔. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ๕. ญาณทัสสนวิสุทธิ

๑) **ทิณฐวิสุทธิ** คือ ความหมจดแห่งความเห็น คือการกำหนดรู้เห็นธรรมอันเป็นภูมิเป็นอารมณ์ ของวิปัสสนา หมายความว่า เห็นสังขารรูป นาม ตามความเป็นจริงละ สัตตูปลักัทธิ คือ ความเข้าไปถือว่าสัตว์ และละสัตว์ตัญญา คือละความสำคัญว่าสัตว์เสียได้ กล่าวคือไม่หลงยึดติดในสมมติบัญญัติว่า สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา โดยรู้จักแยก रूपแยกนามออกเป็นส่วนๆ ตามปัจเจกตลักษณะ ลักษณะเฉพาะตนของแต่ละส่วน เช่น ผม มีลักษณะอย่างนั้น ขน มีลักษณะอย่างนี้ เป็นต้น ซึ่งแต่ละส่วนจะมีลักษณะเฉพาะตนเป็นเอกลักษณ์ แม้นามธรรม(เวทนา-สัญญา)ก็เช่นเดียวกัน เมื่อได้แยกออกเป็นส่วนๆตามปัจเจกตลักษณะแล้วก็ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์(อนิจจัง-ทุกขัง-อนุตตา) จนกระทั่งไม่หลงในสมมติ

๒) **กังขาวิตรณวิสุทธิ** คือ ความหมจดแห่งญาณ เป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย คือเมื่อเห็นนาม-รูป ตามความเป็นจริงแล้ว ก็แสวงหาเหตุปัจจัยแห่งนาม-รูป นั้น เหมือนแพทย์เห็นโรคแล้ว แสวงหาสมุฐานของโรคนั้น จนกระทั่งกำหนดจับปัจจัยแห่งนาม-รูป นั้นได้ว่า :

อวิชา ตัณหา อุปาทาน ประคุมารคา กรรม ประคุมบิดา อาหาร ประคุมพี่เลี้ยง รวมทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นปัจจัยแห่งรูป

อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม **ผัสสะ** เป็นปัจจัยแห่งนาม๓คือ เวทนา สัญญา สังขาร

อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม **นามรูป** เป็นปัจจัยแห่งนาม๑ คือ วิญญาณ รูปที่เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณนั้นคือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ นามที่เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณนั้นคือ มานะ

เมื่อกำหนดจับปัจจัยแห่งนาม-รูป รู้เห็นแจ้งชัดละนี้แล้ว ย่อมก้าวล่วงความสงสัย ๑๖ อย่างในกาลทั้งสาม(อดีตกาล-อนาคตกาล-ปัจจุบันกาล)เสียได้

ความสงสัย ๑๖ อย่างใน ๓ กาล คือ :

อดีตกาล ๕ ได้แก่ ๑, ในชาติก่อนเรามีแล้วหรือ? ๒, ในชาติก่อนเราไม่มีแล้วหรือ? ๓, ในชาติก่อนเราได้เป็นอะไรหนอ? ๔, ในชาติก่อนเราได้มีแล้วเป็นผู้มีสุข-ทุกข์อย่างไร ๕, ในชาติหน้าเราจักเป็นอะไรและจักเป็นอะไรต่อไปอีกเล่าหนอ?

ปัจจุบัน ๖ ได้แก่ ๑, เดียวนี้เรามีอะไรหรือหนอ? ๒, เดียวนี้เราไม่มีหรือหนอ? ๓, เดียวนี้เรามีอยู่ เราเป็นอะไรหนอ? ๔, เดียวนี้เรามีอยู่ เราเป็นอย่างไรหนอ มีกิริยาอาการดีหรือไม่ดี ๕, เดียวนี้ เราเป็นสัตว์มาแต่ไหน? ๖, เราจักเกิดในที่ไหนอีกเล่าหนอ? จึงเป็นอันว่า ความสงสัยในอดีต

๕ ปัจจุบัน ๖ อันผู้บำเพ็ญเพียรกล้า มากำหนดเห็นเหตุปัจจัยของนามและรูปแจ้งชัดแล้ว ย่อมข้ามล่วงเสียได้

๓) **ตัววิปัสสนาที่ ๓** ซึ่งมีชื่อว่า “ มัคคัมคกญาณทัสสนวิสุทธิ ” แปลว่า ความหมดจดแห่งญาณเครื่องเห็นว่าทางหรือมิใช่ทาง คือพิจารณานามรูปที่เป็นไปใน ๓ กาล ให้เห็นชัดเจนว่าไม่เที่ยง เพราะเกิดขึ้นแล้ว ดับไป ในกาลนั้นๆ ไม่ล่วงกาลนั้นๆ ไปได้ ฉะนั้นนามและรูปทั้งสิ้นนั้น จึงเป็นของไม่เที่ยงจริงๆ ยทนิจุจํ ตํ ทุกขํ แปลว่า นาม-รูปใดไม่เที่ยง นาม-รูปนั้นเป็นทุกข์ ทนยากจริงๆ เพราะถูกความเกิดขึ้นแล้วดับไปเบียดเบียนบีบคั้นอยู่เป็นนิตย์ ยํ ทุกขํ ตทนต์ตา นาม-รูปใดเป็นทุกข์ทนยากจริง นาม-รูปนั้นเป็นอนัตตา มิใช่ตัว มิใช่ตน ตัว ตน ไม่มีจริง

เมื่อผู้บำเพ็ญเพียร มาปรารภวิปัสสนาอยู่ด้วยดีดังนี้ มักจะมีวิปัสสนูปกิเลส ๑๐ อย่างมีอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น คือ ๑, **โอภาส** แสงสว่างเกิดแต่ตัววิปัสสนาจิต ๒, **ปีติ** แผ่ซ่านไปทั่วร่างกายและจิตให้อิ่ม ๓, **ญาณ** คือวิปัสสนาญาณอันแก่กล้านัก รู้เห็นนาม-รูปชัดเจน ๔, **ปัสสัทธิ** ความสงบกายและจิต ระวังความกระวนกระวายเสียได้ ๕, **สุข** คือความรู้สึกละบายในกายและจิตอันประณีต ๖, **อิโมกข์** ความน้อมใจเชื่อมั่น ๗, **ปัสสาคะ** ความเพียรไม่ยิ่งไม่หย่อน ๘, **อุปฏฐาน** คือสติตั้งมั่นรักษาอารมณ์ไว้ ทำให้ปรากฏด้วยดี ๙, **อุเบกขา** ความวางจิตเป็นกลางในสังขารทั้งสิ้น ๑๐, **นิกันติ** ความรักใคร่ พอใจ อาลัยในวิปัสสนา มีอาการสุขุมละเอียด ธรรมทั้ง ๑๐ มีโอภาสเป็นต้นเหล่านี้ ที่เกิดแต่วิปัสสนาจิต เป็นธรรมที่ประณีตกว่าในเวลาปกติ จึงชวนให้ติดใจและเข้าใจผิด จึงจัดเป็นวิปัสสนูปกิเลส เป็นเครื่องเศร้าหมองของวิปัสสนา

เมื่อวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้น มักจะทำให้ผู้เจริญวิปัสสนา ทึกทักเอาว่า มรรค ผล เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เราได้สำเร็จมรรคผลแล้ว ก็หยุดทำความเพียรเสีย ที่นั่น ตัณหว่า เอตํ มม มานะว่า เอโสหัมสสมิ ทิฏฐิวํ เอโส เม อตฺตา ก็ะพากันเกิดผุดขึ้นในจิตของผู้เจริญวิปัสสนาแล้วเข้าใจผิดนั่นเอง ฉะนั้น ญาณทัสสนะ ญาณเป็นเครื่องเห็น ของผู้บำเพ็ญเพียรมีกำลังแก่กล้า มารู้อัจฉริยว่า “ ปัญญาที่เห็นนาม-รูป ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นี่เป็นทางแห่งมรรคผล ส่วนธรรม ๑๐ อย่างมี โอภาส เป็นต้น นี้มิใช่ทางแห่งมรรคผล ดังนี้ จึงชื่อว่า มัคคัมคกญาณทัสสนวิสุทธิ

๔) **ตัววิปัสสนาที่ ๔** ซึ่งมีชื่อว่า “ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ” แปลว่า ความหมดจดแห่งญาณ เป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ คือ เมื่อผู้บำเพ็ญเพียร เจริญวิปัสสนาแก่กล้า สามารถวินิจฉัยได้ว่า นี่ทางแห่งมรรคผลควรปฏิบัติ นี้มิใช่ทาง ไม่ควรปฏิบัติ จึงควรเจริญวิปัสสนาญาณ ๕ ประการ อันเป็นทางที่ควรปฏิบัติต่อไป วิปัสสนาญาณ ๕ ประการนั้น ได้แก่ :

(๑) **อุท্থัพพญาณ** คือความปรีชาที่ค้ำเนินเห็นทั้งความเกิด ทั้งความดับ แห่งสังขาร คือเมื่อพระโยคาวจรปรารถนาคความเพียรทั้งกลางวันและกลางคืนติดต่อกัน จนปรากฏความเกิด-ดับขึ้น

ด้วยการพิจารณาขั้น ๕ โดย นิพัตติลักษณะและปริมาณลักษณะ ๕๐ ลักษณะ ดังนี้ :

นิพัตติลักษณะ เครื่องหมายฝ่ายเกิด แห่งรูปขั้น ๕ คือ รูปเกิดเพราะ ๑, อวิชชาเกิด ๒, ตัณหาเกิด ๓, กรรมเกิด ๔, อาหารเกิด ๕, รูปเกิดอย่างเดียว ไม่ต้องกำหนดเหตุปัจจัย

ปริมาณลักษณะ เครื่องหมายฝ่ายดับ แห่งรูปขั้น ๕ คือ ๑, อวิชชาดับ ๒, ตัณหาดับ ๓, กรรมดับ ๔, อาหารดับ ๕, รูปดับอย่างเดียว ไม่ต้องกำหนดเหตุปัจจัย

แม้นิพัตติลักษณะและปริมาณลักษณะ แห่งเวทนาขั้น สัญญาขั้น สังขารขั้น และวิญญาณขั้น ก็พึงพิจารณาโดยนัยแห่งรูปขั้น แต่มีที่ต่างกันคือ เปลี่ยนอาหารเป็นผัสสะ ในลักษณะแห่งเวทนาสัญญา สังขาร เปลี่ยนอาหาร เป็นนามและรูป ในลักษณะแห่งวิญญาณขั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ลักษณะขั้นละ ๑๐ เมื่อรวมทั้ง ๕ ขั้น จึงได้ลักษณะ ๕๐ ถ้วน การเจริญอุท্থัพพญาณโดยลักษณะ ๕๐ ก็เพื่อจะให้เห็นชัดว่าสังขาร นาม รูป ไม่เที่ยงจริง

(๒) **ภังคานุปัสสนาญาณ** ปรัชชาคานึงเห็นความดับแห่งสังขาร คือปล่อยวางความเกิดขึ้นเสียไม่พิจารณา แต่พิจารณาเฉพาะความดับของสังขารเพียงอย่างเดียวว่า สังขารทั้งสิ้นย่อมแตกดับไป ความไม่แตกดับของสังขารนี้ไม่มีเลย มีอุปมาเหมือนฟองน้ำน้อยใหญ่ มีอันแตกดับไปเป็นธรรมดาฉะนั้น แม้จิตอันใด ที่มีรูป หรือเวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร หรือวิญญาณเป็นอารมณ์เกิดขึ้นแล้วแตกดับไป ก็พิจารณาเห็นความแตกดับของจิตอันนั้นเป็นอารมณ์เพียงอย่างเดียว

(๓) **ภยตูปัญฐานญาณ** ปรัชชาคานึงเห็นสังขารปรากฏน่ากลัวคือปัญญาที่เห็นความดับแห่งสังขารแก่กล้าขึ้น จนเห็นสังขารเหล่านั้นปรากฏเป็นของน่ากลัว ประดุจสัตว์ร้ายมีราชสีห์ เสือ โคร่ง เป็นต้น

(๔) **อาทีนวานุปัสสนาญาณ** ปรัชชาคานึงเห็นโทษแห่งสังขาร คือปัญญาญาณที่เห็นโทษแห่งสังขารอันปรากฏเป็นของน่ากลัวนั้น อันไม่น่าอภิมัน เพราะไม่มีคุณ เห็นมีแต่โทษ เหมือนโทษอันเจ็บด้วยยาพิษ ผู้รักชีวิตไม่พึงบริโภค หรือ เหมือนแม่น้ำที่โสโครกและมีจระเข้ร้ายอันเป็นภัยใหญ่ที่ใครๆไม่พึงลงอาบ

(๕) **นิพพิทานุปัสสนาญาณ** ปรัชชาคานึงด้วยความเบื่อหน่าย คือปัญญาที่เห็นโทษแห่งสังขารแก่กล้าขึ้น จนเกิดความเบื่อหน่ายชิงชัง ในสังขารทั้งสิ้นนั้น อันไม่น่าอภิมันยินดี เหมือนสามีเห็นโทษแห่งภรรยาที่โหดร้าย จึงเบื่อหน่ายชิงชัง

(๖) **มูญจิตกัมมตาญาณ** ปรัชชาคานึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย คือปัญญาที่คานึงเบื่อหน่ายในสังขารแก่กล้ามากขึ้น ก็ไม่ยอมพัวพันกับสังขารเหล่านั้น อยากที่จะปลดปล่อยตนให้พ้นไปจากสังขารนั้น เปรียบด้วยมัจฉานานาชนิด ที่ติดอยู่ในร่างแห อยากจะหลุดพ้นออกจากร่างแห และเหมือนนกอยู่ในปากงู อยากพ้นออกจากปากงู ฉะนั้น

(๗) **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** ปรัชชาค้ำนึ่งด้วยพิจารณาหาทาง คือปัญญาที่ค้ำนึ่งด้วยใคร่ที่จะพ้นไปจากสังขารนั้น ครั้นแก่กล้าขึ้น ก็เพ่งพิจารณาหาทางคืออุบายให้พ้นจากสังขารบริบูรณ์และปลอดภัย จึงยกสังขารคือเบญจขันธ์ขึ้นสู่ไตรลักษณ์ พิจารณาเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซ้ำๆ ทำให้ทพพลาภาพไม่อาจตั้งปรากฏอยู่ด้วยเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน เป็นของงาม ได้แล้ว ก็ได้อุบายปล่อยวางเบญจขันธ์นี้เสียได้ด้วยดี มีอุปมาดังบุรุษจับคอกอสรพิษในใต้น้ำ โดยสำคัญว่าปลา ครั้นยกขึ้นมาก็รู้ว่าเป็นอสรพิษ จึงคิดที่จะปล่อยให้พ้นไปโดยมิให้ตนถูกอสรพิษกัด จึงคลายขนคที่แขนออก แล้วแกว่งอสรพิษบนศรีษะตนหลายๆรอบ ทำให้มันอ่อนกำลังจนกรอบไม่อาจกัดได้ แล้ว ก็สละปล่อยมันให้พ้นด้วยดี ฉะนั้น

(๘) **สังขารเบกขาญาณ** ปรัชชาค้ำนึ่งด้วยความวางเฉยเสีย คือเมื่อพิจารณาหาทางคืออุบายที่จะให้พ้นจากสังขารได้แล้ว ก็ดำเนินตามทางนั้น กล่าวคือ พิจารณาว่าสังขารคือเบญจขันธ์ เป็นของสูญจากตัวตน จากบุคคล จากสาระคือความเที่ยงสุข ตัวตน และความงาม ดูกดองพองน้ำ พยับแดดและมายา หาแก่นสารมิได้ฉะนั้น ต่อจากนั้นจึงกำหนดสังขารเป็นของสูญมี ๒ เดือน คือ ๑, สูญจากตัว ๒, สูญจากของของตัว ต่อจากนั้นกำหนดสังขารเป็นของสูญมี ๔ เดือน คือ ๑, ตัวไม่มี ๒, ของของตัวก็ไม่มี ๓, ผู้อื่นก็ไม่มี ๔, ของของผู้อื่นก็ไม่มี มีแต่สังขารทั่วไปหมด จึงกำหนดไตรลักษณ์ซ้ำอีก จนกระทั่งสิ้นกลัว สิ้นสอด้ง สิ้นรักใคร่ กลายเป็นอุเบกขา วางเฉยในสังขารเหล่านั้น ไม่ถือว่าเราว่าของเรา เหมือนสามีภรรยาผู้หย่าขาดกันแล้ว เมื่อพบกัน ก็รู้ทันว่ามีใช้ภรรยาของเรา มีใช้สามีของเรา จึงเฉยอยู่ฉะนั้น ญาณที่ ๖-๗-๘ นี้ มีเนื้อความเดียวกัน ต่างแต่พยัญชนะที่ ๘ จัดเป็นยอด

(๙) **สัจจานุโลมิกญาณ** ปรัชชาเป็นไปโดยสมควรแก่การกำหนดรู้หรือริยสัง คือผู้บำเพ็ญเพียร เมื่อเจริญสังขารเบกขาญาณ จึงเกิดศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และสังขารเบกขาญาณแก่กล้า แล้วพิจารณาสังขารโดยไตรลักษณ์อันใดอันหนึ่งเป็นอารมณ์แล้ว จิตก็ตกทวงค์ คือกลับเข้าสู่สภาพ่องใสเดิม ต่อจากนั้นมโนทวาราวชชนจิต คือจิตที่นึกในมโนทวาร เกิดขึ้นทำไตรลักษณ์อันใดอันหนึ่งเป็นอารมณ์แล้วตกทวงค์ ชวนจิต คือจิตที่เล่นไป ครั้งที่๑ ทำไตรลักษณ์อันใดอันหนึ่งเป็นอารมณ์ ชื่อ “บริกรรม” ชวนจิตที่๒ ชื่อ “อุปจาร” ชวนจิตที่๓ ชื่อ “อนุโลม” ก็อนุโลมชวนจิตนี้ คืออนุโลมญาณนั่นเอง เพราะอนุโลมเล่นไปตามวิปัสสนาญาณ ๘ เบื้องต้นด้วย อนุโลมตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการเบื้องบนด้วย เพราะเหตุฉนั้น จึงกล่าวว่ “สัจจานุโลมิกญาณ”

วิปัสสนาญาณทั้ง ๙ มี อุทกขณญาณ เป็นต้น ชื่อว่า ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิติ ยังเป็นโลกียจิต ถัดจากนั้น โคตรภูจิต จิตครอบโคตรทั้ง ๒ เหนี่ยวเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ ก้าวล่วง

โคตรปุถุชน หยั่งลงสู่โคตรพระอริยเจ้า ไม่จัดเข้าในปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และไม่จัดเข้าใน ญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะตั้งอยู่ในอวัชชนะของมรรคญาณ ระหว่างกลางหัวเลี้ยวหัวต่อ ไม่เป็นทั้ง ปุถุชนและอริยะ ควรนับว่าเป็นวิปัสสนาชั้นกามาวจรกุศลได้

ตัววิปัสสนาที่ ๕ ซึ่งมีชื่อว่า “ญาณทัสสนวิสุทธิ” แปลว่า ความหมดจดแห่ง ญาณทัสสนะ คือ ในลำดับถัดจากโคตรภูจิตนั้น **มรรคจิต** เกิดขึ้นเหนี่ยวพระนิพพานเป็นอารมณ์ทำ กิจในสังขะทั้ง ๔ ทำลายกองกิเลสอกุศลมูล และทำลายสังโยชน์ ๓ ในเบื้องต้นขาดเป็น สมุจเฉทปหาน เพียงขณะจิตเดียวแล้วดับไป ถัดจากนั้น **ผลจิต** หน่วงเอาพระนิพพานเป็นอารมณ์ เกิดขึ้น

ชวนจิต คือจิตที่แล่นได้ ๗ ขณะ ดังนี้ :-

ถ้ากุศลบุตรมีปรีชาเป็นทันธาภิญญา ตรัสรู้ได้ช้า ชวนะที่ ๑ ชื่อปริกรรม ที่ ๒ ชื่อ อุปจาร ที่ ๓ ชื่อ อนุโลม ที่ ๔ ชื่อ โคตรภู ที่ ๕ เป็นตัวมรรค ที่ ๖-๗ เป็นตัวผล

ถ้ากุศลบุตรมีปรีชาเป็นจิปปาภิญญา ตรัสรู้ได้เร็วพลัน ชวนะที่ ๑ ชื่อ อุปจาร ที่ ๒ ชื่อ อนุโลม ที่ ๓ ชื่อ โคตรภู ที่ ๔ เป็นตัวมรรค ที่ ๕-๖-๗ เป็นตัวผล

จึงเป็นอันว่า **ผลจิต** เกิดขึ้นในลำดับถัดจากมรรคจิต ๒ ขณะบ้าง ๓ ขณะบ้าง แล้วตก ภาวังค์ ถัดจากภาวังค์จิตนั้น **มโนทวาราวชชนจิต** ตัดกระแสภาวังค์เกิดขึ้น

ถัดจากมโนทวาราวชชนจิตนั้น **ปัจจเวกขณญาณ** เกิดขึ้น ปัจจเวกขณญาณ คือ ญาณ เครื่องพิจารณา ๕ ประการ คือ ๑, ญาณพิจารณามรรค ๒, ญาณพิจารณาผล ๓, ญาณพิจารณาภิเลส ที่ละแล้ว ๔, ญาณพิจารณาภิเลสที่ยังเหลือ ๕, ญาณพิจารณานิพพาน ย่อมมีแก่พระเสขะ ๓ จำพวก มีพระโสดาบัน เป็นต้น ปัจจเวกขณญาณ ๔ ประการ โดยยกเว้นญาณพิจารณาภิเลสที่ยังเหลือย่อม มีแก่พระอเสขะ คือพระอรหันต์

ญาณอันสัมปยุตด้วยอริยมรรคทั้ง ๘ มีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น ที่เกิดในลำดับถัดจาก โคตรภูจิต เป็นต้น ชื่อว่า “ญาณทัสสนวิสุทธิ” จัดเป็นยอดของวิปัสสนา

อนึ่ง การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าจะไม่เพ่งเอาวิสุทธิ ๕ มีทิฏฐิวิสุทธิ เป็นต้น ว่าเป็นตัววิปัสสนา ก็ให้พิจารณาสภาวะธรรม คือความจริงของสังขาร อันประกอบด้วยความเกิด-ดับ พร้อมทั้งยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ให้เห็นแจ้งชัดว่า สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นแล้วย่อมไม่เที่ยง มีความ แปรปรวนเป็นธรรมดา ในที่สุดก็ดับไป เป็นทุกขทัทน ได้ยากจริง เป็นอนัตตามีใช่ตัวตนจริง ไม่มียึดถือ สิ่งนั้นว่าของเราด้วยตัณหา ไม่ถือว่าเราด้วยมานะ ไม่ถือว่าตัวตนของเราด้วยทิฏฐิ พิจารณาให้เห็น แจ้งชัดเช่นนี้จนเกิดนิพพิทาเบื่อหน่าย ไม่เพติดเพลินยินดีคิดอยู่ในสังขารอันเป็นส่วนสมมติ ถึงซึ่ง วิจารณ์คลายกำหนด จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสโดยประการทั้งปวง เช่นนี้ก็เชื่อว่าเป็นวิปัสสนาได้

วิปัสสนากรรมฐานนี้มีผลานิสงส์มากกว่าทาน-ศีลและพรหมวิหารภาวนา ย่อมทำให้ผู้เจริญมีสติมั่น ไม่หลงทำกาละ มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า และย่อมจะมีอุปนิสัยมรรคผลนิพพานติดสันดานต่อไปในภพหน้า แต่ถ้าอุปนิสัยมรรคผลนิพพานมีมาแต่ชาติก่อน ก็อาจจะได้บรรลุมรรคผล ทำให้แจ้งพระนิพพาน ดับทุกข์ดับร้อนให้สิ้นไป ในปัจจุบันชาตินี้

เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายอย่าได้ประมาท ควรหาโอกาสศึกษาให้รู้จักรักรมอันเป็นภูมิเป็นอารมณ์ เป็นรากเหง้า เป็นเหตุเกิดขึ้นและตั้งอยู่ และตัวของวิปัสสนา แล้วอุทิศทำเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามนัยที่ได้แสดงมาโดยลำดับ จักได้รับความสงบและสว่างทางจิตใจโดยสมควรแก่การปฏิบัติ^{๑๔}

๓.๑.๓ วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อพัฒนา

๓.๑.๓.๑ การสร้างวัดและการคณะสงฆ์ผู้บริหารวัด

ก. สร้างวัดล้านนาญาณสังวราราม

วัดล้านนาญาณสังวราราม เลขที่ ๓๓ บ้านห้วยตองสัก ถนนสายจอมทอง-อินทนนท์ หมู่ ๔ ตำบลข่วงเปา อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ ๕๗ ไร่ ๑๕ ตารางวา ได้รับการอนุญาตให้สร้างวัดเมื่อ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๑ พระพุทธนิสาโรภค (บุญส่ง สุขบุปผิต) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน (ธ) - เจ้าอาวาสปัจจุบัน

ข. สร้างวัดป่าพุทธพจน์หรือภูโยชย

วัดป่าพุทธพจน์หรือภูโยชย บ้านสันตันธง ตำบลสันตันธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เนื้อที่ ๒๒ ไร่ ๒ งาน ๗๐ ตารางวา

ค. การพัฒนาวัดป่าดาราภิรมย์

วัดป่าดาราภิรมย์ ตั้งอยู่ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ด้านหน้าวัดมีคลองชลประทานแม่แตงไหลผ่าน ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่ริม และค่ายดาราภิรมย์ ประมาณ ๑ กิโลเมตร มีเนื้อที่อาณาเขตของวัด ๒๖ ไร่ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการตั้งเป็นวัด เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๒ เนื้อที่กว้าง ๑๗ เมตร ยาว ๓๐ เมตร และได้ประกอบพิธีผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ยกเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม

^{๑๔} พระราชพิธีดึกวิ (วิเชียน อโนมคุโณ), บทธอบรมกรรมฐาน, หน้า ๒๕๑ - ๒๕๘.

พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นปีฉลอง พระชนมายุครบ ๖ รอบ แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

พระราชวินยาภรณ์ (จันทร์ กุลโล) ได้เริ่มต้นด้วยการพัฒนาแบ่งฝั่งวัด สร้างถนน จัดเขตวัดออกเป็น ๔ เขต คือ

เขตพุทธาวาส เป็นเขตประทับของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมีพระอุโบสถ ซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ในเวลาต่อมา

เขตสังฆาวาส เป็นเขตที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ-สามเณร โดยจัดทำกุฏิเป็นหลังเล็กๆ เรียบง่าย ตามสภาพของวัดป่ากรรมฐานทั่วไป

เขตอบาสิกา เป็นเขตที่พำนักของอุบาสิกา ผู้ปรารถนาจะมาอยู่ประพฤติปฏิบัติรักษาอุโบสถศีล และศีล ๘ อบรมกรรมฐาน ภาวนา เป็นต้น

เขตศาสนสงเคราะห์ เป็นที่ตั้งของอาคารมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือประชาชนในทางวิชาชีพ ในการพัฒนาวัด

ท่านได้สร้าง พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ศาลา พระบรมธาตุเจดีย์ กำแพงล้อมรอบวัดทั้งหมด ปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่น จัดให้มีการอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนและกลุ่มหนุ่มสาว ครอบคลุมหลักองค์กรในทางศาสนา คือ การปกครอง การศึกษา การเผยแพร่ การสาธารณูปการ และศาสนสงเคราะห์ บรรลุ สมประสงค์ทุกประการ จนสามารถอำนวยความสะดวกอันเป็นประโยชน์ต่อชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ ชื่อเสียงของวัดปรากฏไปในที่ต่างๆ และได้รับการยกย่อง ให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๕๒๕

ง. การพัฒนาวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร

๑. ๑ กรกฎาคม ๒๕๓๖ ทำการบูรณะเจดีย์รายหรือเจดีย์เล็กทั้งสององค์
๒. พ.ศ. ๒๕๓๖ ทำถนนคอนกรีตขนาดกว้าง ๔ เมตร ภายในบริเวณวัด
๓. พ.ศ. ๒๕๓๖ ทำการบูรณะวิหารเสาดินทิล
๔. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๘ ย้ายพระมหากัจจายนะหน้าวัดไปไว้หน้าวิหารพระนอน
๕. ปลายปี ๒๕๓๗-๒๕๓๘ บูรณะกุฏิแก้วนารัฐ
๖. ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๓๗ สร้างห้องสมุดมхамกุฎราชวิทยาลัย
๗. ๕ ธันวาคม ๒๕๓๗ สร้างพระแก้วหยก “พระพุทธเฉลิมสิริราช”
๘. พ.ศ. ๒๕๓๘ สร้างศาลาบุญประสงค์ ศาลาราย ๒ หลัง และลานจอดรถ
๙. ๒ เมษายน ๒๕๓๘ สร้างพระเจ้าทันใจ สูง ๑.๕๔ เมตร หน้าตัก ๑.๐๕ เมตร
๑๐. พ.ศ. ๒๕๓๘ สร้างอาคาร ๒ ชั้น “อาคารกาญจนาภิเษก”

๑๑. พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๔๑ สร้างกำแพงวัดใหม่ทั้ง ๔ ด้าน
๑๒. พ.ศ. ๒๕๔๐ บูรณะพระอุโบสถหลังเก่า
๑๓. พ.ศ. ๒๕๓๕ ตั้งกองทุนศาสนสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติ
๑๔. พ.ศ. ๒๕๔๐ สร้างอาคารเรียน “ญุสส. ศาสนทายาท” ซึ่งเป็นอาคาร ๓ ชั้น ถือบูณ อยู่ใกล้กับอาคาร พุทธพจนวราภรณ์
๑๕. พ.ศ. ๒๕๔๑ ฟื้นฟูงานประเพณีไหว้พระธาตุเจดีย์หลวงฯ
๑๖. พ.ศ. ๒๕๔๑ ปรับปรุงภูมิทัศน์ลานทักษิณพระธาตุเจดีย์หลวง ด้านทิศใต้
๑๗. พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๓ บูรณะพระวิหารหลวง
๑๘. พ.ศ. ๒๕๔๑ สร้างกุฏิ “จันทร์ กุสโล”
๑๙. พ.ศ. ๒๕๔๔ สร้างกุฏิรับรอง “วัชรเสถียร”

-บูรณะกุฏิ แก้วนารัฐ

๒๐. ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ สร้างวิหารบูรพาจารย์และบุษบก
๒๑. พ.ศ. ๒๕๔๕-๕๐ บูรณะอาคารเรียน โรงเรียนเมตตาศึกษา
๒๒. พ.ศ. ๒๕๔๖ บูรณะประตูหน้าวัด
๒๓. พ.ศ. ๒๕๔๑ สร้างที่พักสงฆ์ ๒ หลัง สร้างหอธรรม ปรับปรุงวิหารพระนอน
- ๓.๑.๓.๒ การก่อตั้งมูลนิธิพัฒนาชนบท

- การพัฒนาวิชาชีพ ด้านการเกษตร งานหัตถกรรม ควบคู่กับคุณธรรมในโครงการต่างๆ ด้วยการก่อตั้ง มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.)

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.) THE FOUNDATION FOR EDUCATION AND DEVELOPMENT OF RURAL AREAS (FEDRA) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท โดยมี พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล) เจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธ) เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานดำเนินการก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗

วัตถุประสงค์ของมูลนิธิฯ

๑. เพื่อส่งเสริมความสามารถทางการเกษตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น
๒. เพื่อส่งเสริมความสามารถทางการค้า การสหกรณ์ การเศรษฐกิจ การอนามัย ประชากรศึกษา และอื่นๆที่ช่วยให้อาชีพการเกษตรได้รับผลดียิ่งขึ้น
๓. เพื่อส่งเสริมความสามารถในการเป็นผู้นำ ในการที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หมู่บ้านของตนเองให้เจริญก้าวหน้า

๔. เพื่อส่งเสริมความรู้สึกรับผิดชอบ ที่จะรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของท้องถิ่น
 ๕. เพื่อส่งเสริมคุณค่าแห่งการครองชีพในทางซื่อสัตย์ อุดมคติ ขยัน กตัญญู ประหยัด

และเป็นธรรม

๖. เพื่อส่งเสริมการรู้จักใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล
 ๗. เพื่อส่งเสริมความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคม โดยไม่เกี่ยวข้องการเมือง
 สถานที่ตั้ง

ปัจจุบัน มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ วัดป่าคาราภิรมย์ เลขที่ ๕๑๔

หมู่ ๑ ตำบลลิ่มใต้ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โทร. ๐๕๓ ๒๕๖๐๕๖

หลักการดำเนินงาน ๑. ส่งเสริมกสิกร มุ่งเสริมสร้าง สนับสนุนในการรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กร
 ชาวบ้านให้เข้มแข็ง ก่อตั้งกองทุนหรือสถาบันเศรษฐกิจของชุมชน โดยวิธีการสหกรณ์ด้านกิจกรรม
 ทางเกษตรกรรมในฝ่ายเกษตรพัฒนาด้านกิจกรรม ทางงานหัตถกรรมงานฝีมือในฝ่ายเมตตาอนารี
 ๒. มุ่งสอนวิทยา มุ่งให้การศึกษา เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญา ความรู้ ทักษะ ความสามารถในการผลิต
 และการบริหารจัดการ ในรูปแบบการอบรม สัมมนา ทัศนศึกษาดูงาน การสาธิต โดยมีเจ้าหน้าที่
 ของมูลนิธิฯ เป็นคู่มือ ประสานงาน และให้การศึกษา ๓. การดำรงศาสนา การนำหลักธรรมคำสอน
 ในทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาทางด้านจิตใจ ในรูปแบบ
 ของการอบรม สอดแทรกธรรมะ ข้อคิด ตามโอกาสต่างๆ โดยประธานมูลนิธิฯ(หลวงพ่อดวงพ่อดวง
 ดิลก) ตัวแทนพระสงฆ์ที่อยู่ในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ พร้อมกับคณาจารย์มาเป็นคุณสมบัติของสมาชิก
 รวม ๔ ข้อ คือ

- ๓.๑ เพิ่มพูนความขยัน (ขยัน)
- ๓.๒ แข่งขันกันประหยัด (ประหยัด)
- ๓.๓ ฝึกหัดทำความดี (ซื่อสัตย์)
- ๓.๔ สามัคคีร่วมชาติ (สามัคคี)

สนับสนุนให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ด้านการจัดให้มีการศึกษาอบรม
 เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและสนับสนุนกิจกรรมที่พระสงฆ์คิดขึ้น หรือดำเนินการอยู่ และสอดคล้อง
 กับนโยบายของมูลนิธิฯ

๔. พัฒนาท้องถิ่น มุ่งสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ
 สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น ให้รักท้องถิ่น ไม่คิดละทิ้งท้องถิ่น

เป้าหมายและทิศทางการดำเนินงาน

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท มีความมุ่งหมาย ที่จะส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต อาชีพ การศึกษา และสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรที่ยากจนในชนบท ให้อยู่ดีกินดี มีความรู้ ความสามารถในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน มีการรวมกลุ่มกันทำงาน ช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีจิตสำนึกในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรและผลประโยชน์ของคนในชุมชนร่วมกันอย่างเข้มแข็ง รวมทั้งรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ตามหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

วิธีการดำเนินงานของ มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (ศพช.)

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท แบ่งการดำเนินงานออกเป็น ๓ หน่วยงาน คือ

๑. หน่วยงานเกษตรพัฒนา
๒. หน่วยเมตตาณารี
๓. สำนักงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

ใน ๒ หน่วยงานแรก เป็นหน่วยปฏิบัติงานภาคสนาม ในพื้นที่เป้าหมาย โดย “หน่วยเกษตรพัฒนา” จะเน้นพนักงานพัฒนาทางด้านงานเกษตรกรรม แก่กลุ่มเป้าหมาย ทั้งเยาวชน หญิงชาย และพ่อบ้านแม่บ้าน ส่วนหน่วยงานที่ ๓ คือ สำนักงานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท มีบทบาทในการดูแล แผนการดำเนินงานและอำนวยความสะดวก แก่หน่วยปฏิบัติงานภาคสนามทั้ง ๒ หน่วย ให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๑.๓.๓ การก่อตั้งสถาบันการศึกษาเพื่อเยาวชนและระดับอุดมศึกษา

โรงเรียนเมตตาศึกษา

สถานที่ตั้ง โรงเรียนเมตตาศึกษา เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยการดำเนินงานของคณะกรรมการมูลนิธิเมตตาศึกษา ตั้งอยู่ ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เลขที่ ๑๐๓ ถนนพระปกเกล้า ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เปิดให้การศึกษาตั้งแต่ ม. ๑ - ม. ๖

หลักการและการทำงานของโรงเรียนเมตตาศึกษา

๑. เพื่อช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนดี แต่มีฐานะยากจน ให้มีโอกาสเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
๒. เป็นการศึกษาแบบให้เปล่า
๓. ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในด้านการศึกษาและการปฏิบัติ
๔. ส่งเสริมการประกอบกุศลวิทายาทาน
๕. ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

การคัดเลือกนักเรียน

๑. สอบข้อเขียน เพื่อเลือกนักเรียนที่เรียนดี
๒. ออกไปดูสภาพถึงบ้าน เพื่อดูสภาพครอบครัว ฐานะ และสภาพแวดล้อม
๓. สอบสัมภาษณ์ เพื่อดูบุคลิกภาพ สอบหาข้อมูลเพิ่มเติม จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมด

มาพิจารณาตัดสินให้เหลือ ๕๐ – ๑๐๐ คน

การดำเนินงาน

โรงเรียนเมตตาศึกษา ดำเนินงานโดย มูลนิธิเมตตาศึกษา ซึ่งมี พระธรรมดิลก เป็นประธาน คณะผู้บริหาร และครูทุกคน ต่างก็เป็นศิษย์เก่าของโรงเรียนทั้งสิ้น มีการอบรมและช่วยเหลือนักเรียน ตามคุณสมบัติ ดังนี้

๑. เรียนดี นักเรียนที่เรียนดีนั้นต้องได้คะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐ ขึ้นไป
๒. ไม่มีทุน มาจากครอบครัวที่ยากจน แต่เรียนดี
๓. ร่างกายสมบูรณ์ ทางโรงเรียนส่งเสริมด้านการกีฬา
๔. ความประพฤติดี ด้วยทางโรงเรียนเน้นส่งเสริมกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน

โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ใช้หลักสูตรของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เปิดสอนมัธยมต้นและมัธยมปลาย (ศิลป์ – ภาษา) เปิดรับเฉพาะพระภิกษุ-สามเณร

สถานที่ตั้ง

ตั้งอยู่ที่ อาคาร ๓ ชั้น “ญุสส.” ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

สถานที่ตั้ง

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ตั้งอยู่ ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เลขที่ ๑๐๓ ถนนพระปกเกล้า ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

เริ่มดำเนินการรับพระภิกษุ-สามเณร ตั้งแต่วันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

คณะผู้ดำเนินการในระยะก่อตั้ง

กุมภาพันธ์-พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

๑. พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล) รองอธิการบดี

๒. อ. อุทัย บุญเย็น หัวหน้าสำนักงาน
๓. อ. กมล บุตรชารี กิจการมัธยม
๔. อ. เมินรัตน์ นวะบุศย์ วิชาการและวางแผน
๕. อ.วาสนา นวะบุศย์ ทะเบียนและวัสดุ
๖. น.ส. นิภาวรรณ ยาวีคำ ชุรการและพิมพ์ดีด

นโยบาย

ด้านจัดการศึกษา

๑. เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีมาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน และขาดโอกาสทางการศึกษา ได้มีโอกาสศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือ

๒. มุ่งความเป็นเลิศทางวิชาการ เน้นการผลิตบัณฑิตผู้มีคุณธรรมนำความรู้

ด้านการสนับสนุนการศึกษา – บริการสังคม

๓. ส่งเสริมการให้บริการความรู้ทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป ทั้งในลักษณะเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่และเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ

ด้านการบริหาร

๔. พัฒนาบุคลากร และระบบงานให้มีประสิทธิภาพ และเป็นระบบแบบสากลนิยม เพื่อเป็นส่วนสนับสนุน และเอื้ออำนวยให้การจัดการศึกษาเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

การดำเนินงานของวิทยาเขต

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา เป็นสถาบันการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา มีเป้าหมายหลัก คือ การผลิตศาสนศาสตรบัณฑิตผู้ทรงภูมิธรรม และมีความรอบรู้ในวิชาการทั้งทางธรรมและวิชาการร่วมสมัย เพื่อออกมารับใช้พระศาสนา และสังคมประเทศชาติอย่างมีคุณภาพ และประสิทธิภาพ โดยเก็บค่าเล่าเรียนต่ำกว่าปกติ เพื่อเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาสู่ผู้ด้อยโอกาสอีกด้วย

ปัจจุบัน วิทยาเขตล้านนา จัดการศึกษาตามหลักสูตร ศาสนศาสตรบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๓๔ ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เปิดสอน ๕ คณะ ๘ วิชาเอก ได้แก่ สาขาพุทธศาสนศึกษา สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาสังคมวิทยา สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง สาขาวิชาจัดการศึกษา บริหารการศึกษาโดยคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง

สรุปวิธีการสอน

๑. วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ปริยัติ) วจนะภาษากับอวจนะภาษา การแสดงพระธรรมเทศนา, การบรรยายธรรมะ, การปาฐกถาธรรมะ, การให้โอวาท, การเขียนร้อย

แก้ว และร้อยกรอง ท่านได้ดำเนินตามหลักการของพระพุทธองค์ที่ทรงยึดหลักพระธรรมกถึก คือ สิ่งที่พระนักเผยแผ่ควรตั้งไว้ในใจ ๕ ประการ คือ

- ๑.๑ เราจักแสดงธรรมไปตามลำดับ
- ๑.๒ เราจักแสดงอ้างเหตุ-ผล แนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ
- ๑.๓ เราจักแสดงธรรมด้วยอาศัยจิตที่มีเมตตา
- ๑.๔ เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม
- ๑.๕ เราจักไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น

๒. วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง

๒.๑ สอนให้มีระเบียบวินัยในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง ในทางโลก ท่านสอนให้ดำเนินชีวิตตามหลักการ อุ, อา, ก, ส ซึ่งสอนให้เป็นคนประหยัด ขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ สุจริต รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ คบเพื่อนที่ดี และใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ก็จะให้มีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ในทางธรรม สอนให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและรู้จักหน้าที่ของตน ก็จะอยู่เย็นเป็นสุขในเพศของตนและข่อมเจริญในธรรมยิ่งขึ้นไป

๒.๒ สอนการพัฒนาจิตใจและการเห็นแจ้ง ท่านสอนให้ปฏิบัติ สมถและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เห็นแจ้งรู้จริงในพระธรรมคำสอนอย่างถ่องแท้ จิตก็จะพบกับทางอันเกษม ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่ง สอนให้รู้ถึงโทษของความโลภ ความโกรธ ความหลง สอนให้ละในสิ่งที่ควรละ สอนให้เจริญในสิ่งที่ควรเจริญ เมื่อพิจารณาด้วยจิตที่ฝึกแล้วจากการปฏิบัติ สมถ-วิปัสสนา ก็ย่อมรู้แจ้งในคำสอนเหล่านั้น ดำเนินตาม อริยสัจ ๔ ก็จะสามารถยกระดับจิตใจสูงขึ้นจนถึงแดนอันเกษม คือ นิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

๓. วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนา

ในทางธรรม ด้วยการผลิตบุคลากรในทางพระพุทธศาสนา โดยการสร้างวัด พัฒนาวัด และสถานศึกษาให้แก่พระสงฆ์ ในทางโลก ตั้งสถานศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษา เพื่ออุปถัมภ์โรงเรียนเมตตาศึกษา ตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท เพื่อส่งเสริมอาชีพและการศึกษาแก่ผู้ยากไร้ในชนบท

๓.๒ ผลการสอน

๓.๒.๑ ผู้ที่ได้ฟังคำสอนจากท่านแล้วต่างก็เกิดความสุข ใจสบาย ในตัวท่าน และพระพุทธศาสนาเป็นอันมากและเมื่อปฏิบัติตามคำสอนของท่านต่างก็ประสบความสำเร็จ ในการดำเนินชีวิต ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

- ๓.๒.๒ ทำให้ผู้ที่ไม่มีความรู้มีความรู้ ทำให้ผู้ที่ไม่มีอาชีพมีอาชีพ
- ๓.๒.๓ ทำให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย รู้หน้าที่ รู้จักรับผิดชอบ
- ๓.๒.๔ ทำให้เป็นผู้มีจิตแจ่มใสไกลจากกิเลสและร่ำเรียงในธรรม
- ๓.๒.๕ ทำให้เป็นผู้ที่มีจริยวัตรที่งดงาม มีกิริยาวาจาที่สุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน
- ๓.๒.๖ ผลผลิตบุคลากรทางการศึกษาทั้ง มัธยมและอุดมศึกษา ทำให้เป็นผู้มีความรู้มี

ปัญญา สามารถเอาตัวรอดได้ในสังคม และพัฒนาตนให้ดีขึ้นๆได้ในโลกต่อไปอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ

บทที่ ๔

วิเคราะห์วิธีการสอน ของ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล)

วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล) ตามเนื้อหาสาระมี ๓ วิธี คือ วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ปริยัติ) ,วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง และ วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนา

๑. วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ปริยัติ) ได้แก่ การแสดงพระธรรม เทศนา การปาฐกถาธรรม การบรรยายธรรม การสอนตามปกติที่ต่างๆไปเท่าที่โอกาสอำนวยทั้งในวัด และนอกสถานที่ ทั้งทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ การเขียน เช่น งานนิพนธ์ร้อยแก้ว-ร้อยกรองและ กวีนิพนธ์ บทความ วิชาการ ต่างๆมากมาย, การบันทึกเทปและCD.,ทำให้รู้และเข้าใจใน พระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เมื่อปฏิบัติตามก็จะเป็นคนดีมีคุณธรรม และประสบความสำเร็จ ในการดำเนินชีวิต เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในสังคม

๒. วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง

ในทางโลก การสอนให้ปฏิบัติตามหลัก อุ-อา-ก-ส ทำให้ได้รับความสุขในการดำเนิน ชีวิตอย่างแท้จริง ในทางธรรมสอนให้ปฏิบัติตามสมณวัตรและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อันเป็น กฎระเบียบที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ผู้ล่วงละเมิดย่อมได้รับการลงโทษหนัก-เบาตามเหตุแห่งการ ละเมิดนั้น ผู้ปฏิบัติตามย่อมเจริญในวิถีทางแห่งธรรมจนถึงพระนิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา สอนให้พัฒนาจิตใจเพื่อความเห็นแจ้ง ด้วยการปฏิบัติสมถ-วิปัสสนา กรรมฐาน โดยท่านสอนในแนวที่เป็นทั้งสมถและวิปัสสนา คือ อานาปานสติ

๓. วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนา โดยการก่อตั้ง-ร่วมก่อตั้ง-อุปถัมภ์ สถานศึกษาและศาสนสถานหลายแห่ง เช่น สร้างวัดล้านนาญาณสังวราราม สร้างวัดป่าพุทธพจนหรือ ภูงูไชย พัฒนาวัดป่าดาราภิรมย์ พัฒนาวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ตั้งโรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน, ตั้ง โรงเรียนเมตตาศึกษา, ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ตั้ง ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ ธนาคารเมียง ตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ซึ่งส่งเสริมทั้งทางการศึกษาและวิชาชีพแก่ผู้ยากไร้ ในแต่ละปีท่านได้ผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพและ ประสิทธิภาพ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ออกสู่สังคมอย่างมากมาย เป็นที่รู้จักกันดีทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ ทำให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธาปสาทะ ผู้คนต่างก็ยกย่องว่าท่านเป็นผู้ที่มีโลกทัศน์ที่

กว้างไกลและมีผลงานโดดเด่นในการช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติทำให้มูลนิธิฯ ในต่างประเทศ เข้ามาร่วม โครงการและสนับสนุนในด้านทุนทรัพย์ส่วนหนึ่ง

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ มีความโดดเด่น ชัดเจนในการที่จะดำรงและเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการสอนของท่าน ซึ่งครอบคลุมปัญหาใน สังคมทั้งหมด เพราะคนในสังคมมีการศึกษาและมีอาชีพ, มีคุณธรรม สังคมนั้นก็จะมีแต่ความสุข และเจริญในอาชีพการงานทุกสาขา อันเป็นแรงผลักดันแรงหนึ่งให้ประเทศชาติเจริญรุดหน้าต่อไป ด้วยผลงานที่สร้างคุณประโยชน์นี้ ท่านจึงได้รับการยกย่องจากบุคคลและสถาบันต่างๆ เช่น

พระราชพิศาลมุนีและศศ.วิมลสรรค์ ไสหลวงษ์ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า “ด้วยเหตุที่ **พระพุทธพจนวราภรณ์** เป็นพระเถระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและเป็นนักสังคัมสงเคราะห์ตลอดจน เป็นผู้นำชุมชนทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นผู้มิ่ววิสัยทัศน์เยี่ยมนำไปปฏิบัติได้ โดยยึดมั่นในทาง สายกลาง เปี่ยมด้วยเมตตาคุณ เป็นห่วงเป็นใยในมนุษย์สัตว์เพื่อนร่วมโลกทั้งหลาย โดยการสอน ด้วยวิธีการสอนของท่าน ด้วยการส่งเสริมการศึกษาและอาชีพแก่เขาเหล่านั้น โดยการก่อตั้ง โรงเรียนมัธยมสามัคคีวิทยาทาน โรงเรียนเมตตาศึกษา และตั้งกองทุนมูลนิธิเพื่อการศึกษา ตั้งศูนย์ ฝึกและพัฒนาอาชีพแก่ชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาและเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตที่ดีกว่า เป็นผู้มีส่วนในการแก้ปัญหาสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน โรงเรียนเมตตาศึกษา โรงเรียนพุทธิโสภณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ตลอดจนถึงส่งเสริมแนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนา เช่น โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญา ล้านนา วิธีการสอนของท่านนี้ก่อให้เกิดการเรียนรู้หลายด้านคือ ทำให้สังคมได้เรียนรู้ด้วยการ ปฏิบัติจริงตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า สังคมได้แนวทางในการประกอบอาชีพอย่าง ยั่งยืนและมั่นคง จนเกิดความรักในการศึกษาแสวงหาความรู้ ทำให้เกิดการถ่ายทอดเป็นรุ่นๆ ไปและ ทำให้เกิดความหวงแหนรักษาประเพณีและวัฒนธรรม ของตนให้ดำรงอยู่ สำหรับผู้ที่ได้รับการ ฝึกอบรมจากศูนย์หัตถกรรมแล้ว สามารถออกไปประกอบอาชีพอิสระของตนเองได้ โดยเน้นการ ดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยธรรมในรูปเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อไปตามกระแสโลกตะวันตก^๑

รศ.สมหมาย เปรมจิตต์ กล่าวว่า “ในบรรดางานบริการสังคมที่ถือว่าเป็นประโยชน์แก่

^๑ พระราชพิศาลมุนีและศศ. วิมลสรรค์ ไสหลวงษ์, อ้างใน พระมหาวิเศษ ปญญาวัชรโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวความคิดสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

สังคมมากที่สุด คือ การจัดตั้งศูนย์ฝึกหัดกรรมที่วัดป่าคาราภิรมย์ เพราะเป็นการสร้างอาชีพให้แก่คนจนได้หลายอาชีพ จนประเทศเพื่อนบ้านมาดูแลและอบรม ฝึกงาน ด้วยหลายครั้ง เมื่อเขาได้รับการฝึกอบรมและสามารถประกอบอาชีพได้เองแล้ว สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น มีเงินมีทองใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น เช่น สามารถส่งลูกหลานให้ได้เรียนสูงขึ้นไปด้วยบารมีของ **พระพุทธพจนวราภรณ์** ทำให้พุทธบริษัทในจังหวัดเชียงใหม่และต่างถิ่นจำนวนมากไม่น้อยพากันหลั่งมาบวชอยู่กับท่านเพื่อเรียนรู้ธรรมะ และวิถีชีวิตของท่าน เมื่อก่อนนั้นในเทศกาลเข้าพรรษามีข้าราชการระดับสูง มาบวชเป็นศิษย์ของท่านก็หลายคนเช่น ในปีพ.ศ.๒๕๑๕ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดแพร่มาบวชอยู่กับท่าน เป็นต้น วัดที่มีญาติโยมมามากส่วนใหญ่เป็นเพราะบุญญาบารมีของพระเถระผู้ใหญ่ในวัดทั้งสิ้น ด้วยเหตุที่ท่านมีวิธีการสอนที่ดี เช่น เทศนาโวหาร แสดงคติธรรมด้วยภาษาร้อยกรอง ความสามารถในการเขียนสูง เวลาไปไหนๆไม่ว่าในหรือนอกประเทศ ท่านจะเขียนกลอนบรรยายการเดินทางและภูมิทัศน์ตามระยะทางอิงธรรมะได้อย่างละเอียดและไพเราะน่าอ่าน รวมทั้งคำคม-คติพจน์มากมาย นอกจากนี้ที่ท่านได้ให้ประโยชน์เหล่านี้แล้ว ท่านยังได้ก่อตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่เด็กที่ยากจนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนและจัดตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษาเพื่อการนี้ ท่านพูดสรุปว่า สอนให้ญาติโยมเป็นคนดีเพียงอย่างเดียวไม่พอถ้าเขายังจนอยู่ ดังนั้น ท่านจึงเริ่มโครงการสังคมสงเคราะห์ โดยตั้งธนาคารควาย ธนาคารข้าวและศูนย์ฝึกฝนอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน จนเป็นที่รู้จักทั้งภายในและนอกประเทศ” สมด้วยเหตุผลที่ถวายปริญญาคุณภักดิ์บัณฑิตศึกษิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏที่ว่า “ ตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาและตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษา ณ วัดเจดีย์หลวงฯ เพื่อช่วยเหลือเด็กในชนบทที่เรียนดีแต่ยากจน โดยท่านเน้นคิดว่า “ เรียนดี ไม่มีทุนร่างกายสมบูรณ์ ความประพฤติดี” ให้ได้มีโอกาสเรียนต่อมัธยมตอนต้นแบบให้เปล่า ตั้งกองทุนศาสนสงเคราะห์ ตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ด้วยวัตถุประสงค์หลัก ที่จะให้โอกาสแก่เยาวชนชายหญิงในชนบทที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาตลอดจนส่งเสริมแนวทางการอนุรักษ์ศิลปและวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่นไปพร้อมๆกัน”^๒

ศ.(เกียรติคุณ)แสง จันทร์งาม กล่าวไว้ว่า “ การตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทนับว่าเป็นประโยชน์แก่สังคมหลายประการอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านเศรษฐกิจ และการปลูกฝังศีลธรรม

^๒ รศ. สมหมาย เปรมจิตต์, อ่างใน พระมหาวิเศษ ปญญาวิโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

คุณธรรม จริยธรรมไปพร้อมๆกัน โดยมีความคิดริเริ่มในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนเป็นต้นว่า การพัฒนาชนบทเพื่อยกคุณภาพชีวิต ผ่านโครงการต่างๆเช่น ธนาคารข้าว การตั้งสหกรณ์ชุมชน การพัฒนาชนบทเพื่อยกคุณภาพชีวิต ผ่านโครงการต่างๆเช่น ธนาคารข้าว การตั้งสหกรณ์ชุมชน รวมทั้งสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาให้มีโอกาส เป็นต้น และได้ผลักดันให้ผู้มีฐานะยากจนมีโอกาสได้เล่าเรียนศึกษาสูงขึ้นไป โดยก่อตั้งสถานศึกษา เช่น โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน โรงเรียนเมตตาศึกษา ร่วมก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา รวมทั้งเป็นองค์อุปถัมภ์ โรงเรียนพุทธนิโสภณ โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา พัฒนาด้านจิตวิญญาณ ปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม ให้เกิดแก่ประชาชน โดยการใช้วัดเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาทั้งหมด”^๓

ดร.เรืองวิทย์ นนทภา กล่าวถึงหลักการในการพิจารณา ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ไว้ว่า “ การเชิดชูนักปราชญ์ในท้องถิ่น เป็นพันธกิจสถาบันราชภัฏ เชียงใหม่ ในฐานะเป็นสถาบันอุดมศึกษา เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ในปี พุทธศักราช ๒๕๓๐ สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ได้ถวาย ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาชุมชน แต่ **พระพุทธพจนวราภรณ์** ทั้งนี้เนื่องจากผลงานของท่านสอดคล้องกับหลักการพันธกิจของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ และเกี่ยวข้องกับความเป็นนักปราชญ์ที่สำคัญคือ ท่านเป็น “ผู้เรียนรู้ตลอดเวลา”และ “ผู้ตระหนักในคุณค่าของการศึกษาต่อการพัฒนาคน” กล่าวคือ ท่านเป็นพระเถระที่เรียนรู้ตลอดเวลา สมกับพุทธพจน์ที่ว่า ชาวพุทธต้องเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ท่านเป็นผู้คงแก่เรียนที่น่าสรรเสริญยิ่ง ผู้ตระหนักในคุณค่าของการศึกษาต่อการพัฒนาคน ลูกศิษย์ลูกหาที่ไปกราบคารวะพระคุณท่านจะได้รับแจกหนังสือเล่มเล็กๆเป็นธรรมะบรรณาการจากท่านเสมอ ท่านจะกระตุ้นเตือนให้เราทั้งหลาย มีธรรมะในการนำชีวิต ดิดอาวุธประจำกายด้วยการศึกษา ท่านตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษาขึ้น อุปถัมภ์โรงเรียนเมตตาศึกษา ช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนดี แต่ขาดโอกาสทางการศึกษาให้เรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ ตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๕๐๒ มาจนถึงปัจจุบัน ความเป็นนักปราชญ์ของท่านถึงพร้อมด้วยเมตตาธรรม ทำจริง มุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (วัด – โรงเรียน) ให้เป็นมรดกที่ยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับเหตุผล ที่ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์

^๓ ศ. (เกียรติคุณ) แสง จันทร์งาม, อ่างใน พระมหาวีเศษ ปญญาวัชรโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์”,

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

ของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ “โดยที่ พระธรรมคิลก (จันท์ กุสโล) ได้บำเพ็ญกรณียกิจด้วยความริเริ่มจนเกิดประโยชน์ แก่สังคมเป็นอเนกประการ อุทิศตนเพื่อส่งเสริมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำธรรมะพสกนกับการพัฒนาช่วยเหลือสังคม ด้วยความวิริยะอุตสาหะมาโดยตลอดจนเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยกย่องสรรเสริญโดยทั่วไป จึงสมควรได้รับการถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบต่อไป”

เช่นเดียวกับเหตุผลที่ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของ “สถาบันราชภัฏเชียงใหม่” ที่ว่า “ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้านสังคมสงเคราะห์และเผยแผ่ธรรมะไปพร้อมๆกัน เช่น ริเริ่มและก่อตั้งบริหารโรงเรียนเมตตาศึกษา ก่อตั้งและบริหารมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท เผยแผ่ธรรมะ ทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ เทศนาธรรมะ บรรยายธรรมะ ตอบปัญหาธรรมะ เขียนหนังสือธรรมะ และตำนาน ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและพระพุทธศาสนา ผลงานและกิจกรรมในด้านต่างๆที่ดำเนินงานมาอย่างสม่ำเสมอด้วยความอุตสาหะพยายามมุ่งสู่ความสำเร็จเป็นที่ตั้งด้วยปณิธานที่มั่นคง ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง”^๔

พระพุทธิสารโสภณ กล่าวถึงวิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ พอสรุปได้ดังนี้ :

“ได้อยู่กับหลวงปู่จันท์ ท่านมีวิธีการสอน เช่น การเทศน์ การปาฐกถา ท่านเป็นนักเทศน์ นักสอน ที่เก่งมาก มีการยกนิทาน ยกตัวอย่าง แทรกคำกลอน คำคม หลวงปู่จันท์ เป็นพระนักพัฒนา เมื่ออยู่วัดป่าดาราภิรมย์ ท่านเป็นประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ประกอบด้วยโครงการต่างๆมากมาย เช่น โครงการธนาคารข้าว ธนาคาร โค-กระบือ ธนาคารเมี่ยง มีการสอนการทอผ้า การตัด-เย็บ ผ้าสบง-จีวร เป็นต้น แก่สมาชิกและให้ห้องอุดมการณ์คือ ส่งเสริมกลกิกร มุ่งสอนวิชา คำรงศาสนา พัฒนาท้องถิ่น เพิ่มพูนความขยัน แข่งขันกันประหยัด ผักหัดทำความดี สามัคคี ร่วมใจ ทำให้สมาชิกมีความรู้ ความรับผิดชอบ และมีเงินรายได้เลี้ยงครอบครัว ตัวท่านเองได้ปฏิบัติจากหลวงปู่มา ตั้งแต่ท่านอยู่วัดเจดีย์หลวงฯ อยู่วัดป่าดาราภิรมย์ แล้วกลับมาอยู่วัดเจดีย์หลวงฯอีก ได้ข้อปฏิบัติทางพระวินัย ข้อวัตรปฏิบัติ ด้านกัจจวัตร ให้อ้วพระ-สวดมนต์ สอนให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร รับผิดชอบหน้าที่การทำงานที่ท่านได้มอบให้ อยู่วัดป่าดาราภิรมย์ ท่านมอบหน้าที่สอนธรรมนวกะ สอนบาลี การก่อสร้างเสนาสนะ หน้าที่การเงิน และได้แต่งตั้งเป็นรองเจ้าอาวาส –เจ้า

^๔ ดร. เรืองวิทย์ นนทกา, อ่างใน พระมหาวิเศษ ปญญาวัชรโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์”,

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๗.

คณะตำบล-เจ้าคณะอำเภอ-เจ้าคณะจังหวัด ให้ไปอยู่ที่วัดล้านนาญาณสังวราราม อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พัฒนาวัดนี้จนได้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาดีเด่น ท่านเองได้ความรู้จากหลวงปู่จันทร์เป็นอย่างมาก นับว่าเป็นโชควาสนาของท่านที่ได้พบพระมหาเถระ ผู้เป็นปราชญ์ผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล^๕

รศ.อาคม กาญจนโชติและผศ.จินตนา มัชฌมบุรุษ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า “ถ้าพูดถึงความเป็นปราชญ์ของท่าน ไม่เฉพาะด้านศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ท่านเป็นผู้รู้รอบ เข้าถึงเข้าใจในแก่นความจริงของชีวิตทั้งของพระสงฆ์ที่มีพรรษาแก่ทั้งผู้มีพรรษาน้อยและฆราวาสในทุกระดับชั้นในสังคม โดยเห็นได้จากท่านเป็นที่ปรึกษาของประชาชนในด้านต่างๆ รวมถึงความรู้ภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะภาษา/วรรณกรรม ท่านสามารถใช้ภาษาในการแต่งกาศพย์ กลอนสอนใจที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์”^๖

พระโสภณธรรมสาร กล่าวถึง คุณลักษณะวิธีการสอนของพระพุทฺทพจนวราภรณ์ ว่า

๑. ทำสิ่งที่ยากให้เป็นสิ่งง่าย ๒. ทันสมัยทันเหตุการณ์ ๓. ฟังแล้วสบายใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อสังคม คือ ๑. แก้ปัญหาให้แก่ผู้ฟัง ๒. แก้ปัญหาสังคมและประเทศชาติ ๓. ทำให้มีผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมมากขึ้น ตัวท่านเองได้รับประโยชน์ดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยตรงคือได้รับการแต่งตั้งจากท่าน ให้เป็นพระฐานานุกรม เป็นปฐม จากนั้นก็ได้รับสูงขึ้นจนถึงปัจจุบัน ทางอ้อมคือ ได้ปฏิบัติทา-จริยวัตรและได้ประโยชน์ที่ท่านสอนคือ ๑. ทำให้เข้าใจในคำสอนในทางพระพุทธศาสนามากขึ้น ๒. ได้แนวคิดในการเผยแผ่ธรรม ๓. ได้ตัวอย่างในการเผยแผ่ธรรม”

ผศ.ปฐม ปฐมชนพงศ์ กล่าวถึงหลักการในการพิจารณา ถวายปริญญาคุณกวีบัณฑิต-กิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไว้ว่า “จากความเป็นนักปราชญ์ที่หมายถึง ผู้ที่มีปัญญาเป็นผู้

^๕ สัมภาษณ์ พระพุทธิสาร โสภณ, เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ – ลำพูน – แม่ฮ่องสอน (ธ),

๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๑.

^๖ รศ. อาคม กาญจนโชติและผศ. จินตนา มัชฌมบุรุษ, อ้างใน พระมหาวิเศษ ปญญาวัชรโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างงานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทฺทพจนวราภรณ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^๗ สัมภาษณ์ พระโสภณธรรมสาร, เจ้าคณะอำเภอแม่ริม – แม่แตง จังหวัดเชียงใหม่,

๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๑.

รอบรู้ และหลักการในการพิจารณา มอบหรือถวายปริญญาคุณวุฒิตดกิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัย ต่างๆจะมอบหรือถวาย แก่ผู้ที่ประสบความสำเร็จยอดเยี่ยมใน วิชาชีพหรืองานแห่งตนจนเป็นที่ ปรากฏเป็นที่ยอมรับ เป็นประโยชน์สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไป และผู้บำเพ็ญตนด้วย ความริเริ่มและได้อุทิศตน จนเกิดประโยชน์แก่สังคมเป็นอเนกประการ พระพุทธพจนวราภรณ์เป็นผู้ เป็นผู้มีคุณสมบัติครบทุกประการ โดยเป็นผู้แสดงให้เห็นถึงความขอมรับความเป็นนักปราชญ์และเป็นผู้ อุทิศตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมจนมีสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่ง ได้ถวาย ปริญญาคุณวุฒิตด กิตติมศักดิ์แก่ท่าน”^๔

พระครูปลัดจิตติชัย จิตฺติชโย ดร. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา สังกัด วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ตั้งแต่เป็นสามเณร กล่าวถึงคุณลักษณะวิธีการสอน ของพระพุทธพจนวราภรณ์ ไว้ว่า : เป็นการนำเสนอโดยมี หนังสือมงคลชีวิตประสิทธิ์พร ให้ ประชาชนและนักเรียน-นักศึกษา ได้อ่านและศึกษา ส่วนพระภิกษุ-สามเณร ท่านให้ข้อคิด ๕ นาที หลังทำวัตรเช้า-เย็น-ปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นข้อคิดสั้นๆที่เข้าใจง่าย ก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่สังคมคือ พระภิกษุ-สามเณร สามารถจดจำและนำไปประยุกต์ปฏิบัติได้โดยตรง ศรัทธาประชาชน ได้เข้าใจ ในข้อคิดประสิทธิ์พรได้ดีมาก อาทิ “ขับริดขับริดจะวิ่งไปตาย ขับริดขับริดจะตายฟรีๆ”และหนังสือ ข้อคิดธรรมะอีกมากมายให้เลือกอ่านได้ ตนเองเคยได้รับประโยชน์ดังกล่าวนี้คือ เป็นบุคคลหนึ่ง ที่ได้รับการอบรมธรรมะโดยตรง จากพระเดชพระคุณ พระพุทธพจนวราภรณ์ โดยเฉพาะได้นำเอา หลักการ มงคลชีวิตที่ว่า “อย่าลืมของเก่า อย่าเมาของใหม่” มาใช้ในการบริหารงาน ในมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ในปัจจุบัน^๕

พระครูปลัดกิตติคุณวัฒน์ สมตฺถิโก เลขานุการ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร และ**พระครูปลัด สุวัฒน์คุณ** ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร พระอุปัฏฐากหลวงปู่ ตั้งแต่เป็นสามเณรเป็นต้น มา กล่าวถึง คุณลักษณะวิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ไว้ว่า หลวงปู่ใช้หลักธรรมง่ายๆ เข้าใจง่าย สอนให้ใช้ชีวิตตามธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีอุปายในการสอนตามจรตินิสัย คือ

^๔ ผศ. ปฐม ปฐมชนพงศ์, อังใน พระมหาวิเศษ ปญญาวิโรและคณะ, “วิเคราะห์แนวความคิดการสร้าง งานของนักปราชญ์ในจังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธพจนวราภรณ์”,

วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูปลัดจิตติชัย จิตฺติชโย, ดร. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๓.

อารมณ์ของผู้ฟังนั้นๆ หรือสถานการณ์ใดๆ ที่อยู่ ณ ปัจจุบันนั้น ก่อให้เกิดประโยชน์ แก่ประชาชนใช้ธรรมะของหลวงปู่ ไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้ อยู่ในกรอบของธรรมะและตามทำนองคลองธรรม ก่อให้เกิด ความสงบสุขแก่สังคม และบ้านเมือง ตนเอง เคยได้รับประโยชน์ดังกล่าวคือ ทุกวันนี้ก็ใช้วิธีการสอนและตัวอย่างที่พระเดชพระคุณหลวงปู่ฯเคยสอนและปฏิบัติให้ดู ในการดำเนินชีวิต ทำให้ชีวิตอยู่เป็นปกติสุขได้ มาจนทุกวันนี้ โดยมีหลวงปู่ฯเป็นกำลังใจและเป็นที่ยึดมั่น ทำให้งานสำเร็จประโยชน์ทุกอย่าง^{๑๑}

พระมหามรเทพ อมรเทโว เลขานุการ จต.สันกำแพง(ช) วัดสันติธรรม ศิษย์เก่า ร.ร. สามัคคีวิทยาทานและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา กล่าวถึงคุณลักษณะวิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ ไว้ว่า ท่านมีวิธีการสอนที่ใช้ภาษาที่ประชาชนทุกระดับชั้นสามารถเข้าใจได้ง่าย ใช้คำกลอน บทกวี อ่านคล่องจอง จำง่าย มีความลึกซึ้งในตัว ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อสังคม คือ ทำให้สังคมได้ถูกคิด ได้ข้อคิดในคตินิยมต่างๆ ซึ่งหลวงปู่ฯจะมีธรรมะเป็นคำขวัญ ประจำทุกปี ในแต่ละปีก็จะมีคำตอบคล้อยกับสถานการณ์ปัจจุบัน **ตนเองเคยได้รับประโยชน์ดังกล่าว** คือ เพราะเป็นศิษย์ในสำนักเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร หลวงปู่ฯจะมาให้อาพาทีในวาระสำคัญต่างๆเสมอๆ ข้อคิดที่จำได้ไม่เคยลืม คือ เรื่องการครองตน ครองคน ครองงาน นับว่ามีประโยชน์ต่อการทำงานของกระผมเป็นอย่างมาก^{๑๒}

ม.ร.ว.อัครวิชัย รุจวิชัย กล่าวถึงมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท และ พระพุทธพจนวราภรณ์ ไว้ว่า :-

มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ริเริ่มก่อตั้งและทำงานในปี ๒๕๑๗ จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลในปี ๒๕๑๘ มาบัดนี้เดินทางมาครบ ๓๐ ปีบริบูรณ์แล้ว ผ่านพ้นช่วงวัยเด็ก วัยรุ่น เก็บเกี่ยวประสบการณ์มากมาย มีความก้าวหน้า ความสำเร็จ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคนานาชนิด แต่ด้วยความมุ่งมั่น ความตั้งใจจริง ความซื่อตรง โปร่งใส ตลอดจนความเป็นธรรมในการทำงาน จึงทำให้มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทสามารถก้าวล่วงในงานและพัฒนาเติบโตได้อย่างสมบูรณ์ในปัจจุบัน

เมื่อมองดูในหลักการ ครองตน ครองคน ครองงาน ที่มูลนิธิฯได้ทำงานมาอย่าง

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูปลัดกิตติคุณวัฒน์ สมตฺธิโก, เลขานุการ วัดเจดีย์หลวงฯ, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๓.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระมหามรเทพ อมรเทโว, เลขานุการ เจ้าคณะตำบลสันกำแพง (ช) จังหวัดเชียงใหม่, ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๓.

ต่อเนืองนั้น จะเห็นจุดเล็กๆซึ่งกระจายอยู่ เป็นโครงสร้างพื้นฐาน ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นให้มูลนิธิฯ อย่างไม่น่าเชื่อ ซึ่งเมื่อมองในเชิงวิเคราะห์ก็จะมองเห็นได้อย่างชัดเจนแจ่มใสขึ้น

ในทางธรรมะนั้น การครองคนมีหลักปฏิบัติ คือ

สัจจะ	ความจริงใจ
ทมะ	ความข่มใจ
ขันติ	ความอดทน
จาคะ	ความเสียสละ

หลวงปู่(พระพุทฺธพจนวราภรณ์) เป็นแบบอย่างในการครองคนอย่างยอดเยี่ยม ท่านมองเห็นปัญหาของชนบทมาตั้งแต่เป็น พระวินัยโกศล ก่อตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษาขึ้น ในปี ๒๕๐๒ เป็น พระราชวินยาภรณ์ ก่อตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทขึ้น ในปี ๒๕๑๘ ท่านทำงานอย่างจริงจัง และต่อเนื่องมาโดยตลอด เป็นพระเทพกวี เป็นพระธรรมดิลก จนถึงเป็นพระพุทฺธพจนวราภรณ์ พระราชาคณะชั้นรองสมเด็จ ท่านก็ยังทำงานอยู่ด้วยความอดทน ด้วยความเสียสละ ท่านมีเรื่องต้องข่มใจในข้อวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานา ท่านทำงานอย่างเปี่ยมกลางและเปิดกว้างต่อองค์กรพัฒนาต่าง ๆ ศาสนา ท่านให้ความร่วมมือและร่วมงานอย่างจริงจัง ปัจจุบันท่านมีอายุ ๘๘ ปีแล้วยังไม่หยุดทำงาน เจ้าหน้าที่ของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท หลายคนทำงานกับท่านมาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ท่านอบรมพวกเราเสมอว่า เจ้าหน้าที่เงินเดือนน้อยขอให้กินอยู่อย่างประหยัด มีที่หลับที่นอนให้ มียานพาหนะให้ใช้ ขอให้ทำงานด้วยความเสียสละ เจ้าหน้าที่บางคน บางรุ่นก็หมั่นเวียนผลัดเปลี่ยนกันออกไปบ้างตามกฎแห่งกรรม เปลี่ยนแปลงรูปแบบแห่งการดำรงชีวิตไปบ้าง แต่ก็ติดต่อและระลึกถึงกันอยู่เสมอ

ในส่วนของ การ ครองคน ทางด้านธรรมะมีหลักปฏิบัติ คือ

ทาน	คือการให้
ปิยวาจา	คือวาจาอ่อนหวาน
อติถจริยา	คือทำตนให้เป็นประโยชน์
สมานัตตา	คือเป็นคนสม่ำเสมอ

การทำงานร่วมกับคนอื่นหรือองค์กรอื่นๆของมูลนิธิฯนั้น ได้ทำอย่างต่อเนื่องเสมอมา มูลนิธิฯ เป็นองค์กร ในเครือข่ายอื่นๆมากมาย อาทิ คณะกรรมการประสานงานพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเกษตรยั่งยืนภาคเหนือ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรพัฒนาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ไปดูงานยังสถานที่ต่างๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้แล้ว ยังได้มีการประสานงานในเรื่องการรับอาสาสมัครเข้ามาทำงาน การรับนักศึกษาจาก

สถาบันศึกษาต่างๆ เพื่อเข้ามาฝึกหาประสบการณ์ ซึ่งมีทั้งสถาบันของรัฐและเอกชน และยังได้มีการประสานงานร่วมกับส่วนราชการ เช่น สำนักงานปลัดกระทรวง สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ องค์การบริหารส่วนตำบลและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ที่เข้าร่วมงานอย่างเหนียวแน่น ในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ร่วมงานกันมาอย่างยาวนาน เช่น สมาคม YMCA.เชียงใหม่ สถาบันMACCANE.เพื่อการฟื้นฟูสภาพ มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม โครงการองค์กรพัฒนาภาคประชาชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ โครงการสิ่งแวดล้อมโลก กรีนเนท ตลอดจนหน่วยงานพัฒนาในสถานทูตต่างประเทศ เช่น สถานทูตแคนาดา สถานทูตออสเตรเลีย เป็นต้น

ในส่วนสุดท้าย การครองงาน มีหลักปฏิบัติ คือ

ฉันทะ	ความพอใจ
วิริยะ	ความเพียร/ ขยัน
จิตตะ	ความเอาใจใส่
วิมังสา	การทบทวนพิจารณา

ในส่วนงานของมูลนิธิฯ เจ้าหน้าที่ที่มีความพอใจและขยันขันแข็งในการทำงานกันอย่างเต็มที่ นโยบายในเชิงปรัชญาของท่านคือ “เศรษฐกิจ-จิตใจ ต้องแก้ไขพร้อมกัน” เป็นหลักการที่ยิ่งใหญ่ ครอบคลุมทุกอย่างที่แยกย่อยออกมาในรูปแบบ ส่งเสริมกลไก มุ่งสอนวิทยา คำรณศาสตร์ พัฒนาท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นที่การพัฒนาคนยากจนในชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนา ให้มีความฉลาดทันคน พัฒนาความเป็นผู้นำ ให้มีความรู้เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้ โดยใช้กระบวนการพัฒนาเดินสายกลาง คือ ไม่หลงของเก่า ไม่เมาของใหม่ เป็นหัวใจการพัฒนา รวมทั้งการปฏิบัติตัวตนในทางธรรม เพิ่มพูนความขยัน แข่งขันกันประหยัด ฝึกหัดทำความดี ตามัคคีร่วมชาติ

มูลนิธิฯ เริ่มงานง่ายๆ ด้วยการแบ่งการทำงานในเบื้องต้นเป็น ๒ หน่วย คือ หน่วยเกษตรพัฒนาและหน่วยเมตตานารี หน่วยเกษตรพัฒนาจะทำงานด้านผู้ชาย ให้ความรู้ในด้านการเพาะปลูก สร้างอาชีพที่เหมาะสมให้กับท้องถิ่น หน่วยเมตตานารีจะทำงานด้านสตรีแม่บ้าน ให้ความรู้ด้านงานหัตถกรรมต่างๆ เช่น การเย็บปักถักร้อย การดูแลครอบครัว ทั้งอาหาร โภชนาการ และการสาธารณสุข ทั้งสองหน่วยงานสร้างความเป็นผู้นำ มีรายได้ รู้จักถนอม พัฒนาจนพึ่งตนเองได้ในรูปของสหกรณ์ คือในหน่วยเกษตรพัฒนา มีสหกรณ์การเกษตรพัฒนา จำกัด ในหน่วยเมตตานารี คือศูนย์หัตถกรรมเมตตานารี นอกจากนี้แล้วยังมีการพัฒนาให้เกิดการรวมตัวของทั้งสองฝ่าย

โดยมีกิจกรรมชุมชนออมทรัพย์คาราภิรมย์ เป็นตัวเชื่อมร้อยอีกด้ว ในส่วนของการบริหารจัดการองค์กรให้เกิดความเข้มแข็ง และเพื่อพัฒนาผู้นำให้เกิดการเรียนรู้และสามารถแก้ปัญหาต่างๆภายในกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้แบ่งพื้นที่การทำงานออกเป็นเขตเครือข่าย โดยมีคณะกรรมการสมาชิก มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท(คคม.) ทำหน้าที่เป็นผู้นำและเป็นตัวแทนในการบริหารจัดการกลุ่ม ร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในแต่ละเขตพื้นที่

และโครงการอีกโครงการหนึ่งของมูลนิธิฯ ที่ดำเนินงานด้านการให้การศึกษาแก่เยาวชนสตรี โดยใช้ชื่อว่า สถาบันพัฒนาเยาวชนสตรี เป็นกิจกรรมที่รับเยาวชนสตรีในชนบทที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาเข้ามาอบรมทางด้านความเป็นผู้นำด้านคุณธรรม และให้ความรู้ด้านการอาชีพตามหลักสูตรของมูลนิธิฯ และการเรียนการสอนสายสามัญ โดยใช้หลักสูตรของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

จากแนวคิดของ พระพุทธพจนวราภรณ์ ที่ว่า ไม่ขยายงาน แต่ให้งานขยายตัวมันเอง เริ่มต้นเพียง ๑ หมู่บ้าน บัดนี้ ๓๐ ปีแล้ว หมู่บ้านในโครงการของมูลนิธิฯ ได้ขยายออกเป็น ๘๒ หมู่บ้าน งานพัฒนายังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์กรต่างๆทั้งในประเทศและต่างประเทศให้การสนับสนุน เช่น มูลนิธิเอเชีย เบรคฟอร์เดอะเวิลด์ มูลนิธิฟริดริชเนา-มัน มูลนิธิยหังโรงปูนผู้หนึ่ง สถานทูตออสเตรเลีย มูลนิธิน้ำทอง คุณวิศาล โดยแพทย์หญิงอรพรรณ คุณวิศาล มูลนิธิต้นตรานนท์ องค์กรพัฒนาภาคประชาชน(พอช.)และสำนักงานสนับสนุนกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่มีส่วนช่วยให้มูลนิธิฯสามารถทำงานได้อย่างก้าวหน้าและประสบผลสำเร็จได้ระดับหนึ่ง^{๑๒}

ลาวัณย์ จรรย์สืบศรี

ลูกศิษย์อีกคนหนึ่งของ พระพุทธพจนวราภรณ์ กล่าวว่า :

ไม่น่าเชื่อว่ากาลเวลาผ่านไปแล้วถึง ๓๐ ปี ข้าพเจ้ายังจำได้ เมื่อหลวงพ่อดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชวินยาภรณ์ ท่านได้ตั้งปณิธานว่าจะต้องตั้งมูลนิธิอีกมูลนิธิหนึ่ง เพื่อนำครูไปหานักเรียน เนื่องจากมูลนิธิเมตตาศึกษาที่ท่านได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ ด้วยความหวังว่าเด็กชนบทที่เข้ามาเรียนที่โรงเรียนเมตตาศึกษา เมื่อเรียนจบแล้วจะกลับไปอยู่บ้านในชนบท และไปเป็นผู้นำในหมู่บ้านของตนเอง แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ผลก็คือเด็กที่มีโอกาสเช่นนั้น มิไม่มีคนที่กลับไปอยู่บ้าน

^{๑๒} พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุศลโกล), ที่ระลึก ๓๐ ปี มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท, (เชียงใหม่ : วัดป่าคาราภิรมย์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗ – ๓๕.

เนื่องจากทุกคนคิดนรชนชายที่จะศึกษาต่อในชั้นสูงๆต่อไป

เมื่อท่านเห็นว่าสิ่งที่ท่านคาดหวังเอาไว้ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของท่าน ประกอบกับ ขณะนั้นต่างประเทศได้เข้ามาให้ทุนในการดำเนินการพัฒนาบ้านเมืองมากมาย ท่านจึงได้รวบรวมผู้ที่สนใจและผู้รู้ทั้งหลาย จัดตั้ง มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ขึ้นเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๗

นั้นต่างประเทศได้เข้ามาให้ทุน ในการดำเนินการพัฒนาบ้านเมืองมากมาย ท่านจึงได้รวบรวมความคิดของผู้สนใจและผู้รู้ทั้งหลาย จัดตั้ง มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ขึ้น เมื่อปลายปี ๒๕๑๗

ท่านเริ่มท่านเริ่มโครงการครั้งแรก ที่บ้านป่าไม้แดง บ้านป่ายางงาม และบ้านห้วยบง ตำบลป่าป้อง อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้นำครูเกษตรไปสอนให้กับชาวบ้านที่มีที่ทำกินของตนเอง โดยให้ครูเข้าไปให้ความรู้เพิ่มเติมจากเดิม ครูผู้สอนวิชาเกษตรคือ คุณยุทธ กำแหง สงคราม พอหมดฤดูทำนาทำสวน ก็จัดอบรมผู้หญิงเรื่องงานของแม่บ้าน มีการเย็บ ปัก ถัก ร้อยและ ทำอาหาร ครูผู้สอนคือ คุณจันทร์ดี ชัยรัตน์

สมาชิกคนใดมีลูกที่จะรบกวนการฝึกอบรมของแม่ ก็จัดตั้งสถานรับเลี้ยงอบรมเด็กก่อนวัยเรียน รับเลี้ยงลูก เพื่อให้โอกาสพ่อ-แม่ ได้เพิ่มเติมวิชาความรู้

สามปีที่อำเภอคอยสะเก็ด การประเมินผลก็นับว่าอยู่ในเกณฑ์พอใช้ เพราะเป็นงานใหม่ แม้สำหรับครูซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิ แต่ก็พอจะเห็นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา

ต่อมาหลวงพ่อก็ท่านต้องย้ายไปจำพรรษาเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ ตำบลริมใต้ อำเภอแม่ริม มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท จึงย้ายไปตั้งสำนักงานมูลนิธิที่นั่นและขยายงานพัฒนาไปที่อำเภอแม่ริม เมื่อพ.ศ.๒๕๒๐

มูลนิธิต้องรับเจ้าหน้าที่เพิ่มขึ้นตามจำนวนพื้นที่และโครงการที่เพิ่มขึ้น งานของมูลนิธิฯดำเนินไปด้วยดีและขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ท่านบอกว่าท่านไม่ได้ขยายงาน แต่งานมันขยายตัวของมันเอง นักพัฒนาจากที่ต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศไม่เว้นแม้แต่เจ้าหน้าที่ทางราชการ จะพากันมาดูงานของมูลนิธิอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีผู้สังเกตเห็นการทำงานของมูลนิธิประสบผลดี ก็มีผู้เสนอยื่นทุนให้มาดำเนินงานหลายทุน

วิธีการทำงานของท่านคือ ส่งเจ้าหน้าที่เข้าหาข้อมูล สอบถามถึงปัญหาและความสนใจของชาวบ้านที่จะเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกของมูลนิธิ และในแต่ละเดือนท่านจะให้มีการประชุม รายงานการเข้าไปพบชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ทุกคนจะมารายงาน ปัญหาของแต่ละบ้านมีอะไรบ้าง ท่านจะให้เสนอคำขอและให้เจ้าหน้าที่ทุกคนออกเสียง และให้ลงมติว่าจะให้แก้ไขโดยวิธีใด ฝ่ายการเงิน ก็จะต้องรู้ว่าเรามีทุนที่จะดำเนินการได้แค่ไหน

ในแต่ละปีก็จะมีการสัมมนาระหว่างหลวงพ่อกับเจ้าหน้าที่ เพื่อประเมินผลของปีที่ผ่านมาแล้วและเสนอแผนงานที่จะทำในปีต่อไป

ไม่น่าเชื่อว่าเวลาได้ผ่านมาจนจะครบ ๓๐ ปีแล้ว เพราะพวกเราทำงานกันอย่างสนุกสนาน งานพัฒนาเป็นงานที่ทำทายเป็นงาน และก็ต้องระวังที่จะต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้านในทางที่ดี มีบ้างที่เจ้าหน้าที่บางคนเฉไฉออกนอกคอกนอกทาง แต่ก็มีเป็นส่วนน้อย ส่วนใหญ่จะทำงานกันอย่างเสียสละ เหมือนเป็นการปิดทองหลังองค์พระปฏิมา แต่ทุกคนก็มีความสุข อิ่มใจในการทำงานของเราเชื่อแน่ว่าคงไม่มีใครที่ได้เข้ามาสัมผัสกับชาวบ้านแล้ว ต่อการที่จะหยิบยื่นความรู้เพื่อให้เขานำไปช่วยเหลือตนเอง จนสามารถลุกขึ้นมายืนเคียงบ่าเคียงไหล่กับคนอื่น ทั้งนี้เป็นเพราะนโยบาย “เศรษฐกิจ-จิตใจ ต้องแก้ไขพร้อมกัน” ของหลวงพ่อ พระพุทธพจนวราภรณ์นั่นเอง^{๑๑}

ตัวอย่างลูกศิษย์ฝ่ายภุคฆ์ที่ประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน

ทำให้การดำเนินชีวิตราบรื่นเป็นสุข เป็นบุคคลที่มีคุณภาพในสังคม อันจะส่งผลให้ประเทศชาติมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง
เทียบเท่าอารยะประเทศทั้งหลาย ตัวอย่างเช่น :-

นายภานุพันธ์ ชัยรัต (ตุลาการศาลปกครอง) ลูกศิษย์คนหนึ่งของพระพุทธพจนวราภรณ์ ในปีพ.ศ.๒๕๕๐ เนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา และพระพุทธพจนวราภรณ์ หรือ หลวงปู่จันทร์ กุสโล ได้เจริญมงคลอายุครบ ๕๐ ปี ลูกศิษย์ของหลวงปู่ฯ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนาคหลวงในพระราชพิธีอุปสมบทประจำปี ๒๕๕๐

นาคหลวง หมายถึง ผู้ที่จะได้รับการอุปสมบทโดยพระมหากษัตริย์ โดยทรงเป็นเจ้าภาพในการบำเพ็ญพระราชกุศลอุปสมบท ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง หรือที่ประชาชนทั่วไปเรียกว่า วัดพระแก้ว กรุงเทพมหานคร

การบรรพชา-อุปสมบท ในพระพุทธศาสนาเพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย นั้น เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ.๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรง

^{๑๑} พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล), ทัศนะ ๓๐ ปี มุสณิธิศึกษาพัฒนาชนบท, หน้า ๒๗-๒๘.

พระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒) ทรงผนวชที่ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งนับว่าเป็น นาคหลวงองค์แรก ดังปรากฏตามพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในหนังสือ “การโสกันต์แต่ก่อน” ว่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชศรัทธาให้ทรงผนวชถวายเป็นพระราชกุศล โดยทรงผนวชในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเรียกกันในเวลานั้นว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม ตั้งแต่นั้นมาจึงเป็นราชประเพณีที่ พระบรมราชวงศ์หากจะทรงผนวชจะต้องทรงผนวชในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยโปรดเกล้าฯให้เป็นนาคหลวง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในพระราชพิธี ๑๒ เดือนว่า “การทรงผนวชเจ้านายในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระองค์แรกนั้นคือ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และภายหลังบรรดาเจ้านายที่เป็นเจ้าฟ้า พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ทั้งในวังหลวง-วังหน้า ไม่มีพระองค์ใดทรงผนวชที่อื่น นอกจากในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ในปัจจุบัน นาคหลวง มี ๒ ประเภท ประเภทที่ ๑ คือ พระราชวงศ์ ราชสกุล และข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ประเภทที่ ๒ คือ สามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค หรือที่เรียกกันว่า นาคหลวงสายเปรียญธรรม นาคหลวงประเภทนี้ซึ่งเป็นที่รู้จัก ได้แก่ สามเณรสา ปุสุสทเวะ หรือ สมเด็จพระสังฆราช(สา ปุสุสทเวะ) สามเณรประยูพร อารยางค์กุล หรือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สามเณรเสถียรพงษ์ วรรณปก ฯลฯ

ในปีพ.ศ.๒๕๕๐ เนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ เจริญพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปสมบทนาคหลวงจำนวน ๕ ราย ได้แก่ สามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค จำนวน ๓ รูป และผู้เป็นราชการ จำนวน ๒ คน คือนายภานุพันธ์ ชัยรัต ตุลาการ ศาลปกครองกลาง อุปสมบทแล้วได้ฉายาว่า สุพนฺธโก ภิกขุ ของจำพรรษาที่ วัดเจดีย์หลวงฯ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และ นายพิทักษ์ อดิศักดิ์เดชา เจ้าหน้าที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักพระราชวัง อุปสมบทแล้วได้รับฉายาว่า คุตฺตจิตฺโต ภิกขุ ของจำพรรษาที่ วัดบวรนิเวศวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นาคหลวงอุปสมบท ซึ่งเป็นข้าราชการทั้ง ๒ รายเข้าเฝ้าฯ กราบถวายบังคมลาอุปสมบท ณ พระตำหนักจิตรดา

รโหฐาน พระราชวังดุสิต ในวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ เวลา ๐๘.๓๐ น. โดย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นผู้แทนพระองค์ ขณะเข้าเฝ้าฯ ทรงรับสั่งถาม นายภานุพันธ์ ชัยรัตน์ ว่า อุปสมบทแล้วทำไมไม่ไปจำพรรษาที่ วัดเจดีย์หลวงฯ นายภานุพันธ์ ได้กราบบังคมทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเป็นเด็ก เคยเป็นลูกศิษย์ พระพุทธพจนวราภรณ์ พระพุทธเจ้าข้า จากนั้นทรงรับสั่งถามเกี่ยวกับศาลปกครองกลาง ซึ่งเป็นสถานที่ทำงาน และสุดท้ายรับสั่งกับผู้เป็นนาคหลวงทั้งสองคนว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนาคหลวงอุปสมบทในครั้งนี้ ก็ขออนุโมทนา ขอให้ความตั้งใจอุปสมบท เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยสำเร็จตามความประสงค์ ขอให้เจริญในพระพุทธศาสนา

การอุปสมบทนาคหลวงมีหมายกำหนดการ คือ ในวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นเจ้าภาพในการบำเพ็ญพระราชกุศลอุปสมบทนาคหลวง ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง โดยแบ่งเป็น ๒ เวลา คือ สามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยคจำนวน ๗ รูป ทำพิธีอุปสมบท ระหว่างเวลา ๐๘.๐๐ ถึง ๑๒.๐๐ น. สำหรับผู้เป็นราชการ ๒ คน ทำพิธีอุปสมบทระหว่างเวลา ๑๓.๓๐ ถึง ๑๖.๓๐ น.

ในการนี้ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้ใช้ ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เป็นสถานที่โกนผมและแต่งตัวนาคหลวงที่เป็นข้าราชการ โดยเริ่มเวลา ๐๘.๐๐ น. เจ้าหน้าที่กองราชพิธี สำนักพระราชวัง ทำการโกนผมให้นาคหลวง เมื่อโกนผมเสร็จนำไปอาบน้ำที่ห้องข้างๆ ซึ่งเตรียมน้ำอาบไว้ในอ่างทองเหลืองโบราณขนาดใหญ่ หลังจากอาบน้ำแล้ว เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังช่วยกันนุ่งผ้าและแต่งตัวให้นาคหลวง ด้วยผ้าเฉลียงบ่าสีขาว ฟ้านุ่งสีน้ำเงิน คาดด้วยเข็มขัดมีหัวเป็นตราครุฑสีทอง และक्रमตัวด้วยครุยโปร่งสีขาวขลิบทอง

เมื่อถึงเวลา ๑๓.๓๐ น.เจ้าหน้าที่กองราชพิธี สำนักพระราชวัง กั้นสัปทนนำนาคหลวงเดินไปยัง พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อทำพิธีอุปสมบท เมื่อพิธีอุปสมบทเรียบร้อย ในเวลา ๑๓.๓๐ น. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ ถวายเครื่องบริวารแก่นาคหลวงทั้ง ๙ รูป

เครื่องบริวารพระราชทานประกอบด้วย ไตรครอง ไตรอาศัย บาตร ผ้าห่ม เสื้อ มุ้ง ร่ม พรมสันทัด ผ้าขนหนู ผ้าอาบ ที่โกนผม ธรรมกรก เข็ม ด้าย ที่ตัดเล็บ นาฬิกา ไฟฉาย พร้อมถ่านโคมไฟ ชันน้ำ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน สบู่พร้อมกล่อง กิมุกบรรจุขามพร้อมแก้วน้ำเย็น ชามข้าว จานข้าว ซ้อนส้ม ๒ คู่ ซ้อนกลาง ๑ ซ้อน ถ้ำชาพร้อมใบชา กระโถน ปิ่นโตสแตนเลสขาวหวาน ๑ คู่ สมุดปากกา หนังสือเรียน รองเท้า

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับแล้ว สำนักพระราชวัง จักรราชยานยนต์หลวงนำพระนาคนหลวงทั้ง ๕ รูป ไปส่งยังวัดต่างๆ ที่จำพรรษาสำหรับ **สุพนฺธุโก ภิกขุ** และ **คุดฺตจิตฺโต ภิกขุ** สำนักพระราชวัง จักรราชยานยนต์หลวงสีแดง หมายเลข ร.ย.ล. ๑๑๒๓ ไปส่งยัง คณะค่านัก วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งจัดไว้เป็นที่พักของพระนาคนหลวงทั้ง ๒ รูป

ในวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ เวลา ๑๖.๓๐ น. ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เนื่องในวันอาสาฬหบูชาและเทศกาลเข้าพรรษา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระนาคนหลวงทั้ง ๕ รูปเข้าเฝ้าฯ พร้อมสมเด็จพระราชาคณะ เพื่อรับพระราชทานพุ่มเทียนพรรษา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จาก **สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร** ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินเป็นผู้แทนพระองค์

ต่อมา พระนาคนหลวง **สุพนฺธุโก ภิกขุ** ได้รับอนุญาตจากพระอุปัชฌาย์ คือ **พระพรหมมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร** ให้เดินทางมาจำพรรษาที่ วัดเจดีย์หลวงฯ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและปฏิบัติรับใช้ **พระพุทธพจนวราภรณ์(หลวงปู่จันทร์ กุสโล)** เนื่องในโอกาสเจริญมงคลอายุครบ ๕๐ ปี ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ โดยเดินทางถึงวัดเจดีย์หลวงฯ เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๐ ซึ่งวัดเจดีย์หลวงฯ ได้จัดกุฏิจันทกุสลาอนุสรณ์ ให้เป็นที่พักตลอดพรรษา

ในอดีตมีพระนาคนหลวงเดินทางมาจำพรรษาเพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ที่วัดเจดีย์หลวงฯ ๒ รูป คือ ในปีพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๕ พระนาคนหลวง **ม.ร.ว.มานิต สุขสวัสดิ์** และ ในปีพรรษา พ.ศ.๒๕๐๘ พระนาคนหลวง **ดร.สุขุม อัสเวศน์** โดยพระนาคนหลวงทั้ง ๒ รูป พักจำพรรษาอยู่ที่ **คณะหอธรรม** กับ หลวงปู่จันทร์ กุสโล ซึ่งในขณะนั้นท่านดำรงสมณศักดิ์ที่ **พระวินัยโกศล**

สำหรับพระนาคนหลวง**สุพนฺธุโก ภิกขุ** เป็นบุตรชาย นายวิวัฒน์ ชัยรัต อดีตหัวหน้ากองการศึกษาเทศบาลนครเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๑ ขณะที่ยังดำรงตำแหน่งศึกษาธิการอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาร่วมกับพระพุทธพจนวราภรณ์ และในกลางปี พ.ศ.๒๕๐๓ ท่านได้นำพระนาคนหลวง**สุพนฺธุโก ภิกขุ** มาฝากตัวเป็นลูกศิษย์วัดเจดีย์หลวง เพื่ออยู่รับใช้พระพุทธพจนวราภรณ์ ซึ่งขณะนั้นท่านพำนักอยู่ที่ กุฏิพุทธวิเศษณ คณะหอธรรม โดยอยู่เป็นลูกศิษย์รับใช้เป็นเวลา ๖ ปี จนกระทั่งต้นปี พ.ศ.๒๕๐๘ พระพุทธพจนวราภรณ์ จึงอนุญาตให้กลับไปอยู่กับครอบครัว

พระนาคนหลวง**สุพนฺธุโก ภิกขุ** เป็นชาวจังหวัดเชียงใหม่ เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๓ การศึกษาสูงสุด ฝั่งเมืองมหาบัณฑิต สาขาการวางแผนภาค คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ นิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เคยรับราชการอยู่ที่กรมการผังเมือง กระทรวงมหาดไทย ตำแหน่งสุดท้ายก่อนลาออก

จากราชการปฏิบัติหน้าที่ ผู้อำนวยการศูนย์วิชาการและปฏิบัติการผังเมือง ต่อมา ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น ตุลาการศาลปกครอง ซึ่งเป็นตุลาการศาลปกครองรุ่นแรก และในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ ได้เข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระมหากษัตริย์ เพื่อทำหน้าที่ตุลาการศาลปกครอง ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในการทำหน้าที่ตุลาการศาลปกครอง ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ตุลาการเจ้าของสำนวนและตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองกลาง เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีและจัดทำคำแถลงการณ์ประจำองค์คณะ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในคดีปกครองประเภทสิ่งแวดล้อม การผังเมือง อาคาร โรงงาน และเหตุเดือดร้อนรำคาญ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นผลผลิตอันเกิดจากการอบรมสั่งสอนและฝึกฝนของพระพุทธพจนวราภรณ์ ซึ่งท่านมีความมุ่งมั่นมาแต่อดีตในการอบรมสั่งสอนและฝึกฝนคนเพื่อสังคมในอนาคต ดังนั้น ในปัจจุบันจึงมีลูกศิษย์ของ พระพุทธพจนวราภรณ์ เป็นจำนวนมากที่ประสบความสำเร็จ มีความเจริญในชีวิตและหน้าที่การงาน หรือดำรงตำแหน่งเป็นคนดีของสังคม ท่านจึงเป็นผู้มีคุณูปการอันยิ่งใหญ่ต่อสังคมไทยโดยแท้ ที่ได้พัฒนาคนจำนวนมากให้มีคุณภาพเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าเป็นกำลังสำคัญของแผ่นดิน^{๑๔}

อรุณลักษณะ เหล็กเพชร(เยี่ยมปคุณ)

นักสังคมสงเคราะห์ ๖

งานสังคมสงเคราะห์ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่

คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลูกศิษย์อีกคนหนึ่งของหลวงปู่พระพุทธพจนวราภรณ์ กล่าวถึงท่านและงานของท่าน ดังนี้ :

ย้อนไป เมื่อปี ๒๕๒๗ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสสมัครเป็นอาสาสมัครในโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมในปัจจุบัน) และถูกคัดเลือกให้เข้ามาทำงานในหน่วยเมตตานารี มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท จำได้ว่าผู้ที่ไปสอบคือ คุณป้า ลาวัญย์ จรรย์สืปศรี และพี่ บุษบง จันทเลิศ วันแรกของการทำงาน ข้าพเจ้า

^{๑๔} พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล), ธรรมานุภาพ, (เชียงใหม่ : บริษัท ธุรกิจการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๕-๑๗๑.

เดินทางมาถึงวัดป่าดาราภิรมย์ในยามเช้า เข้าไปกราบรายงานตัวกับ หลวงพ่อ พระพุทธพจน์ฯ ขณะที่ท่านกำลังฉันภัตตาหารเช้า ที่ศาลาหลังเก่าแก่ ซึ่งปัจจุบันนี้ถูกรื้อและเป็นที่ตั้งประดิษฐานพระพุทธรูปพระเจ้าทันใจ ภาพของหลวงพ่อบนวันนั้นยังคงอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าอยู่เสมอ ท่านดูแลเป็นกันเอง แม้จะเคร่งขมึน ท่านปฏิบัติตนอย่างเรียบง่าย ทำให้ข้าพเจ้าซึ่งเพิ่งจบการศึกษาใหม่ เริ่มมาทำงานในสถานที่ทำงานแห่งแรกแห่งใหม่ ไม่รู้สึกอึดอัดใจ ทั้งที่ต้องมาทำงานและพักอาศัยอยู่ในวัดป่าฯแห่งนี้ ในช่วงปีแรกของการทำงาน เป็นช่วงที่ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ แนวคิด รูปแบบการทำงานของมูลนิธิฯ คู่กับการเรียนรู้การใช้ชีวิตตามลัทธิ เพราะไม่เคยห่างครอบครัว บางช่วงก็ประสบปัญหาต้องปรับตัว แก้ไขด้วยตัวเองบ้าง อาศัยเพื่อนคู่หู ๓ คน คือ คุณสมยศ สุภาพรเหมินทร์ (อึ้ง), คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล (อ้วน), คุณดำรง มุลรัตน์ (โอ) บ้าง เราต่างให้กำลังใจซึ่งกันและกันในการทำงาน จนผูกพันเป็นที่นอင့်กัลยาณมิตร ที่ดีต่อกัน ต่อมาเมื่อทำงานนานวันเข้า ข้าพเจ้ารู้สึกประทับใจกับผู้คนรอบข้างมากขึ้น ได้รู้จักพี่ๆที่เป็นกัลยาณมิตรหลายคน ได้รู้จักสมาชิกชาวบ้านที่ให้ความรักเมตตาเอ็นดูคนต่างถิ่นเช่นข้าพเจ้า จนรู้สึกว่าเขาเหล่านั้นคือญาติพี่น้อง ดังคำสอนของหลวงพ่อบอกว่า รักกันฉันท์พี่น้อง ดีกว่าทองเป็นไฉนๆ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าช่างสอดคล้องกับความคิดอุดมการณ์ที่ข้าพเจ้าได้รับ การสั่งสอนจากสถาบันการศึกษาอันเป็นที่รักของข้าพเจ้า คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ว่า ฉันรักธรรมศาสตร์ เพราะธรรมศาสตร์สอนให้ฉันรักประชาชน ข้าพเจ้าไม่รู้สึกผิดหวังเลยที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมูลนิธิฯ

ช่วงการทำงานในยุคนั้น เจ้าหน้าที่ทุกคนต้องเข้าไปทำงานร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่เป็นหลัก หลวงพ่อและคุณป้าลาวัณย์ก็เช่นกัน ท่านได้เข้าพื้นที่ไปร่วมประชุม เป็นขวัญกำลังใจให้ชาวบ้าน แม้ขณะนั้นหลวงพ่อกับคุณป้าจะเข้าสู่วัยชราแล้วก็ตาม ครั้งหนึ่งคณะของเราเดินทางไปเยี่ยมและประชุมชาวบ้านที่หมู่บ้านพระบาทสี่รอยในเขตตำบลสะลวง คุณป้าลาวัณย์นำรถมิตซูบิชิสีขาวคันเก่าของท่านไปพร้อมเป็นผู้ขับรถคันนั้น สมัยก่อนหนทางไม่สะดวกสบายเหมือนทุกวันนี้ หนทางเป็นหิน ดินลูกรังขรุขระ และต้องขับรถได้ไปตามแนวเขาตลอด เวลาขึ้นไปก็จะกลายเป็นชาวต่างชาติผมแดงกันทุกคน คุณลำบากแต่พวกเราที่สนุกมากๆ สามารถเข้าถึงชีวิตที่ดำรงอยู่กับธรรมชาติจริงๆ พวกเราอบอุ่นใจที่หลวงพ่อบรรพคุณเดินทางไปด้วย ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านต่างพากันมาต้อนรับด้วยความดีใจที่หลวงพ่อกับคณะขึ้นไปเยี่ยมที่ลำบากกันดาร อาหารจานเด็ดบนดอยก็ช่างอร่อยจริงๆ ยำใบเมี่ยงใส่ปลากัด(ปลากะป๋อง) แกงผักพื้นเมือง ฯลฯ ภาพความทรงจำนั้นยังประทับอยู่ในใจข้าพเจ้าตลอดมา ข้าพเจ้ารับผิดชอบงานในหน่วยเมตตานารี ทำงานร่วมกับพี่น้องวี เจริญทรัพย์ หัวหน้าโครงการฯ ซึ่งเป็นพี่สาวที่คอยดูแลข้าพเจ้ายามเจ็บป่วย ให้กำลังใจและสนับสนุนการทำงานของข้าพเจ้า ทำให้การพัฒนาของกลุ่มเมตตานารีที่ข้าพเจ้ารับผิดชอบเติบโตก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อยๆ จากการรวมกลุ่มเล็กๆไม่กี่กลุ่ม เป็นกลุ่มใหญ่ขึ้นและมีหลายกลุ่ม ในหลายพื้นที่ทำงานร่วมกันเป็น

เครือข่าย นอกจากงานปัก-ถักที่ทำเป็นการส่งเสริมอาชีพสตรีแล้ว ยังมีการอบรมงานฝีมือด้านอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย ข้าพเจ้าเองได้เรียนรู้อบรมกับสมาชิกจนมีความสามารถพิเศษเพิ่มขึ้นมากมาย สามารถนำมาใช้กับชีวิตในปัจจุบันได้ดี การพัฒนาของมูลนิธิฯ จึงไม่มุ่งเน้นพัฒนาชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังพัฒนาบุคลากรควบคู่กันไปด้วย ต่อมากลุ่มเมตตานารีได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ ทางมูลนิธิฯได้รับความร่วมมือในการอบรมจากศูนย์ฝึกอบรมสหกรณ์ที่ ๕ (ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการสหกรณ์ที่ ๕ ในปัจจุบัน) วิทยากรประจำของเราก็คือ คุณเจริญ ทองหลอม พี่ชายที่แสนดีคนหนึ่งของข้าพเจ้า ซึ่งมีความตั้งใจในการพัฒนากลุ่มเมตตานารีเดินทางร่วมกันไป ในทุกหมู่บ้านของโครงการฯ กลุ่มเมตตานารีได้รวมตัวกัน จนเป็นศูนย์คัดสรรเมตตานารีในปัจจุบัน การพัฒนาของกลุ่มเมตตานารีเติบโตควบคู่ไปกับหน่วยเกษตรพัฒนาและงานพัฒนาศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้าน รูปแบบการทำงานจึงครอบคลุมทุกกลุ่มคนในหมู่บ้าน อันเป็นแนวความคิดที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาชนบทของภาครัฐบาลมาจนถึงปัจจุบัน

มูลนิธิฯมีอายุ ๓๐ ปีเต็ม ใความรู้สึกนึกคิดความผูกพันต่อมูลนิธิฯและหลวงพ่อก็ไม่มีเสื่อมคลาย มูลนิธิฯได้เปิดโอกาสให้ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ชีวิตที่เป็นจริงของทุกๆด้าน ด้านการทำงาน เป็นแหล่งความรู้ที่ทำให้ข้าพเจ้าได้นำทฤษฎี ความรู้จากห้องเรียนในมหาวิทยาลัยมาปรับใช้จริง ได้เรียนรู้ อยู่ร่วมและพัฒนาพร้อมกับชาวบ้าน จึงเกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตที่งดงาม ภาษา วัฒนธรรม ท้องถิ่น ฯลฯ สามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาและการช่วยเหลือผู้ป่วยในบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์ของข้าพเจ้าในปัจจุบัน ในด้านชีวิตส่วนตัว ได้เรียนรู้การอยู่ลำพังด้วยตนเอง และสิ่งที่ทำให้ดำรงอยู่ได้ก็คือความยึดมั่นในคำสอนของหลวงพ่ที่สอนให้รู้จักใช้หลักธรรม การครองตน การครองคน และการครองงาน อีกทั้งยังมีผู้เป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่สุดในชีวิตอีกหลายท่านทั้งที่อยู่ร่วมวัยเดียวกันและต่างวัย

ปัจจุบันข้าพเจ้ากลายเป็นคนเชียงใหม่ไปแล้ว เพราะอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้นานเกือบครึ่งหนึ่งของชีวิตที่ผ่านมา โดยมีมูลนิธิฯเป็นฐานคิด ฐานเศรษฐกิจ ฐานอาชีพ ให้ข้าพเจ้าและครอบครัวได้สร้างฐานะตนเอง มีหลักฐานมั่นคงในการดำรงชีพตามอัตภาพ ข้าพเจ้ามักพร่ำสอนบุตรชายคนเดียวของข้าพเจ้าให้เรียนรู้ถึงงานของมูลนิธิฯ เรียนรู้คำสอนของหลวงพ่ เพื่อให้เขาเข้าใจคน เข้าใจสังคม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ มีความรัก ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อที่เขาจะได้เจริญเติบโตเป็นคนดีของสังคมตามแบบอย่างของ หลวงปู่(พระพุทธพจนวราภรณ์) ซึ่งเป็นแบบฉบับของพระผู้ประเสริฐ ผู้เปี่ยมด้วยเมตตาคุณ ผู้คำจูนผู้ยากไร้

การทำงานของมูลนิธิฯ ท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง วัตถุนิยม เข้ามารอบงำคนในสังคม ทำให้ผู้คนมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น แต่สภาพจิตใจของผู้คนก็

เปลี่ยนไปเช่นกัน ข้าพเจ้าระลึกเสมอว่าทำอะไรจะทำให้ผู้คนเหล่านั้นมีความเชื่อมั่นในคำสอนของ หลวงพ่อที่ว่า “เศรษฐกิจ-จิตใจ ต้องแก้ไขพร้อมกัน” การพัฒนาจิตใจจะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่าง เป็นสุข ไม่เห็นแก่ตัว ไม่คิดร้ายต่อกัน จริงใจต่อกัน ความสามัคคีก็จะบังเกิด นำไปสู่การพัฒนาที่ แท้จริง เวลา ๓๐ ปีที่ผ่านมาของมูลนิธิฯ กับอายุ ๘๘ ปีของหลวงพ่อผู้ก่อกำเนิดมูลนิธิศึกษาพัฒนา ชนบท ผู้ที่เสียสละเวลา ทูมเทกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ องค์กรความรู้ เพื่อความก้าวหน้าของ มูลนิธิฯ อย่างเต็มที่ แม้สภาพร่างกายในวัยชราภาพของท่านและภาระหน้าที่ทางสงฆ์ที่ต้อง รับผิดชอบ ทำให้หลวงพ่อต้องไปพำนักประจำที่วัดเจดีย์หลวงฯก็ตาม หลวงพ่อก็ยังคงผูกพันห่วงใย ต่อมูลนิธิฯเสมอมา หลวงพ่อมุ่งหวังที่จะให้ศิษย์ทั้งหลายสานต่องานมูลนิธิฯ ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ข้าพเจ้าในฐานะศิษย์เก่าคนหนึ่ง มุ่งมั่นและปรารถนาจะเห็นการรวมตัวของทุกคนที่เกี่ยวข้องกับ มูลนิธิฯ ชาวบ้านในพื้นที่ทุกคนที่เกี่ยวข้องกับมูลนิธิฯ ได้ร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมอุดมการณ์ สานต่อ แนวคิดที่ดีงามของหลวงพ่อต่อไปให้มูลนิธิฯอยู่ในหัวใจของทุกๆคน มีความเติบโตก้าวหน้าให้สม กับอายุ ๓๐ ปี และพร้อมที่จะเติบโตสู่ปีที่ ๓๑ และปีต่อๆ ไปอย่างไม่หยุดยั้ง ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณ พระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก โปรดอภิบาล ปกป้อง คุ้มครองหลวงพ่อของเรา ชาวมูลนิธิฯ ให้ท่านมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง มีอายุยืนยาวตราบนานเท่านาน ดำรง ความเป็นมิ่งขวัญ กำลังใจให้ศิษยานุศิษย์ทุกคนได้ร่วมกันสร้างสรรค์ มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ให้ เจริญก้าวหน้า เป็นที่พึ่งของคนยากคนจนตลอดไปตราบนานเท่านาน^๕

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์ซึ่ง ประสบความสำเร็จในการสอนคนธรรมดาทั้งหลายให้เป็นคนที่มีคุณค่าต่อสังคม ลูกศิษย์หลายคน ประสบความสำเร็จในชีวิตและการงานดังกล่าว โดยเฉพาะคนที่อยู่ในวัยที่กำลังศึกษาคณะน้องชอบแต่ ความสุขสนุกสบายเอาแต่ใจตัว ท่านสามารถสอนให้เป็นคนที่มีความรับผิดชอบ รู้จักชั่ว-ดี มี ระเบียบวินัย รู้คุณค่าของการศึกษา รู้จักวางแผนชีวิตให้กับตนเองตั้งแต่ต้น จนประสบความสำเร็จ ในที่สุด แสดงให้เห็นว่าวิธีการสอนของท่านนั้นถูกต้อง จากผลที่ประจักษ์แก่สายตามวลชน สมควร เป็นอย่างยิ่งที่จะถือเป็นแบบอย่าง เพื่อประโยชน์ต่อสังคมและบ้านเมืองสืบไป

^๕ พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล), ที่ระลึก ๓๐ ปี มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท, หน้า ๔๒-๔๖.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวិเคราะห์วิธีการสอนของ พระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)ครั้งนี้ ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ เพื่อต้องการทราบวิธีการสอนของท่านที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมที่เป็นรูปธรรมซึ่งมีหลายประเภทและหลายโครงการ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยได้ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของท่าน จากข้อมูลที่ปรากฏในเอกสาร - CD.- และจากคำให้สัมภาษณ์ลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิด และผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงจากวิธีการสอนของท่านจำนวนหนึ่ง แล้ววิเคราะห์เพื่อเป็นแบบอย่างสืบไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล) พบว่าการเผยแพร่สั่งสอนด้วยวิธีการสอนของท่าน เกิดจากจิตที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตา สงสารมนุษย์ร่วมโลกที่ทุกข์ยากและสำนึกรักถิ่นกำเนิด(ภาคเหนือ) ที่คิดอย่างบุคคลในอุดมคติว่า บุคคลใด ได้สร้างถิ่นที่ตนเกิดให้มีความเจริญ นับว่าเป็นบุรุษอาชาไนย แล้วคิดขยายไปสู่การช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ยาก และความยากจนของประชาชนในท้องถิ่นนั้น เพื่อความมุ่งหมายสูงสุดด้วยความเป็นผู้มีใจสูง

วิธีการสอนของท่านเป็นการเผยแพร่ที่แตกต่างจากในอดีต ในอดีตผู้รับต้องการแต่ธรรมะเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันผู้รับหลายกลุ่มหลายท้องถิ่นต้องการทั้งธรรมะและปัจจัยอย่างอื่นด้วย ด้วยวิธีการสอนของท่านดังที่ได้ศึกษาวิเคราะห์นั้นนับว่าทันสมัย จำแนกตามเนื้อหาที่มีอยู่ ๓ ประเภทคือ การพัฒนา วิชาการและการอนุรักษ์แบบยั่งยืน งานประเภทพัฒนา ด้วยการก่อตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท(ศพช.) ซึ่งมีทั้งพัฒนาบุคคลและวัตถุ การพัฒนาบุคคล มีการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ด้านร่างกาย มุ่งพัฒนาให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ ปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อร่างกายโดยตรงคือการศึกษาและวิชาชีพ ด้านจิตใจ พัฒนาความคิดให้สัมพันธ์กับทางสังคม คือ ให้มีความรู้ มีศีลธรรม การพัฒนาวัตถุ มีการพัฒนาทั้งด้านที่อยู่อาศัย สถานที่ศึกษาเล่าเรียนและสระเก็บน้ำสำหรับอุปโภค-บริโภค, ประเภทวิชาการ มีทั้งการวิจัย-บริหารการจัดการและศาสนา, ประเภทอนุรักษ์ มีทั้งอนุรักษ์ภาษา-วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและศาสนา

พระพุทธพจนวราภรณ์ ในฐานะผู้ส่งสาร ท่านมีคุณสมบัติเป็นปัจจัย ๒ ประการ คือ ปัจจัยภายในได้แก่ คุณธรรมและความรู้, ปัจจัยภายนอก ได้แก่ บุคลิกภาพ หมายถึงปฏิบัติ จริยวัตร และคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น เช่น การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการและ

การสาธารณสุขสงเคราะห์ เป็นต้น

พระพุทธพจนวราภรณ์ มีวิธีการนำเสนอพุทธธรรม ๔ แบบ ได้แก่ แบบอุปมาอุปมัย แบบใช้นิทานสาธก แบบยกพระบาลี และแบบกวีนิพนธ์ที่ท่านถนัด

วิธีการสอนของท่านมี ๓ ประเภท คือ วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (สอนปริยัติ) ๑, ได้แก่ การแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถา ปราศรัย การบรรยายธรรม การตอบปัญหาธรรม การให้อโวาทและคำแนะนำ ทั้งโดยตรงจากท่าน และทางสถานีวิทยุ-โทรทัศน์, สื่อด้วยการเขียน ได้แก่ การเขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง การบันทึกการพูดของท่านนั้นๆลงในแผ่น CD. และหนังสือ การเขียนบทความ วิชาการ และบทกวี ที่ท่านถนัดจะแทรกอยู่ในทุกๆสื่อ ซึ่งเป็น การสร้างสุนทรียคติแก่ผู้รับสารได้เป็นอย่างดี วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ๑, ในทางโลกสอนให้ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ขยัน ประหยัด คบเพื่อที่ดี รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ในทางธรรมสอนให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและสมณวัตร ทำจิตให้ผ่องใสปราศจากกิเลสโดยการปฏิบัติสมถ-วิปัสสนากรรมฐาน ก็จะเห็นแจ้งด้วยเหตุและผล ในพระธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนา ๑, เช่น สร้างสถานศึกษา สร้างและบูรณะศาสนสถาน ตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษา สอนให้รู้จักเอาตัวรอดในสังคม สอนวิชาชีพและการพัฒนาชุมชน วิธีการสอนของท่าน คือ ตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ ธนาคารเมี่ยง สร้างสถานศึกษาให้ศึกษาเล่าเรียน สร้างศูนย์วิชาชีพให้เรียนและฝึกหัดจนสามารถประกอบอาชีพสร้างรายได้เลี้ยงตนและครอบครัวได้แบบยั่งยืน และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

จึงได้ข้อสรุปว่า : วิธีการสอนของพระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุศลโล)มี ๓ แบบคือ ๑.วิธีการสอนด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา(ปริยัติ) วาจา(Verbal), อวาจา(Non-Verbal) ๒, วิธีการสอนโดยการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ๓, วิธีการสอนโดยการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพัฒนา เป็นที่ประจักษ์ว่า วิธีการสอนของท่านนั้นมีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเชิงใหม่ ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างเด่นชัดแก่ทั้งบรรพชิต-คฤหัสถ์ ผู้ยากไร้ในชนบท และสังคมโดยรวม ซึ่งตรงกับที่ได้สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่ล้วนเป็นลูกศิษย์ของท่านมาตั้งแต่เป็นสามเณรหลายท่าน เช่น :-

พระพุทธิสารโสภณ(บุญส่ง สุขปุตฺโต) จอ.เชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ช) เลขานุการของท่าน ในสมัยดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชวินยาภรณ์

พระโสภณธรรมสาร(ฤทธิรงค์ ญาณวโร) จอ.แม่ริม-แม่แตง(ช) จว.วัดป่าคาราภิรมย์ อดีตพระฐานานุกรมของท่าน

พระครูปลัดจิตติชัย จิตฺติชโย ดร. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

วิทยาเขตล้านนา พระฐานานุกรมของท่าน อยู่วัดเจดีย์หลวงฯ ตั้งแต่เป็นสามเณรจนถึงปัจจุบัน

พระครูปลัดกิตติคุณวัฒน์ สมตฺถิโก เลขานุการ วัดเจดีย์หลวง และพระครูปลัดสุวัฒนคุณ
ผู้ช่วยเจ้าอาวาส อดีตพระอุปัชฌาย์ของท่าน

พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เลขานุการ จต.สันกำแพง วัดสันติธรรม ศิษย์เก่าโรงเรียน
สามัคคีวิทยาทานและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ทุกท่านที่ให้สัมภาษณ์มีความเห็นตรงกันกับผู้วิจัยคือ พระพุทธพจนวราภรณ์ มีวิธีการสอน ดังนี้ ท่านใช้ภาษาและหลักธรรมง่ายๆ ที่ชนทุกชั้นฟังแล้วเข้าใจได้ทันที สอดแทรกกวีนิพนธ์ที่สอดคล้องกับการสอนนั้นๆ ทุกครั้ง เพื่อสุนทรียภาพในการฟังและการอ่าน ข้อคิดที่โดดเด่นคือ เรื่องการครองตน ครองคน ครองงาน, “อย่าลืมของเก่า อย่าเมาของใหม่” อีกทั้งการสร้างงานของท่านที่โดดเด่นเห็นชัด ได้แก่ งานนิพนธ์ที่มากมายหลายเล่ม การสร้างสถานศึกษา การตั้งธนาคารข้าว การตั้งธนาคารโค-กระบือ ธนาคารเมียง โดยเฉพาะการตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทที่โด่งดังไปทั่วประเทศและต่างประเทศ ซึ่งมีมูลนิธิต่างประเทศได้มาเข้าร่วมโครงการ คือ มูลนิธิ GERMAN FUNDING ORGANIZATIONS THE FRIEDRICH NAUMANN FOUNDATION AND BREAD FOR THE WORLD

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป มีดังนี้ :

๑. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เกิดจากสัทธิกรรม โครงการธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ ตามแนวคิดของ พระพุทธพจนวราภรณ์

๒. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการของ พระพุทธพจนวราภรณ์ ในงานนิพนธ์ งานกวีนิพนธ์ บทความ งานพัฒนาสังคม งานสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ

๓. ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการ ครองตน ครองคน ครองทรัพย์ ครองธรรม ตามแนวคิดของ พระพุทธพจนวราภรณ์

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕, หน้า ๒๕๐-๒๖๗.

ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ

คณะศิษย์. ตามรอยโพธิญาณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

_____ ธรรมานุภาพ. เชียงใหม่ : บริษัท ประชากรธุรกิจการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐.

จันทร์ กุสโล. ข้อคิดประจำวัน (CD.). เชียงใหม่ : วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, ๒๕๕๐.

ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวัฒน์. ประทีปแห่งเซน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๕๑.

พระพุทฺธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล). ธรรมะจากสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมือง,
๒๕๕๑.

_____ มงคลชีวิตประสิทธิ์พร. เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๐๔-
๒๕๔๕.

_____ สารสำคัญภายในวัดเจ็้หลวงวรวิหาร. เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ โชติการาม บูรพาจารย์. เชียงใหม่ : หสน.ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____ นำชมวัดเจ็้หลวงวรวิหาร A Guide To Wat Chedi Luang. เชียงใหม่ :
บุญศิริงานพิมพ์, ๒๕๔๕.

_____ ชีวิตและผลงาน หลวงปู่จันทร์ กุสโล. CD. เชียงใหม่ : วัดเจ็้หลวงฯ, ๒๕๕๐.

_____ ธรรมะในปริศนา. เชียงใหม่ : วัดเจ็้หลวงฯ, ๒๕๔๖.

_____ ที่ระลึก ๓๐ ปี มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท. เชียงใหม่ : วัดป่าดาราภิรมย์, ๒๕๔๘.

พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล). อสึตีสัจจรั. พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๔๐.

_____ ที่ระลึกงานประจำปี (สลากภัต) วัดเจ็้หลวงวรวิหาร. เชียงใหม่ :

โรงพิมพ์ทิพย์เนตร, ๒๕๔๔.

_____ชีวิตกับการรักษาจิต. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๔๑.

_____๘๑ ปี พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล). เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พิมพ์เมือง, ๒๕๔๑.

_____คู่มือปฏิบัติธรรม. เชียงใหม่ : วัดป่าคาราภิรมย์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕-๑๐๔.

_____ชีวิตกับการรักษาจิต. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สวย, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก(ปอ.ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภาและสถาบันบรรลือธรรม, ๒๕๔๗.

พระเทพวิสุทธิกวี. **บทอบรมกัมมัฏฐาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑.

พระราชวินยาภรณ์(จันทร์ กุสโล). **ข้อคิดประจำวัน**. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,

๒๕๒๔.

_____ **พระเชียงใหม่ไปญี่ปุ่น ฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง**. เชียงใหม่ :

บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๕.

พระราชปริยัติกวี (วิเชียร อ โนมคฺโค). **สมถกัมมัฏฐาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

พระวินัยโกศล (จันทร์ กุสโล). **พระเชียงใหม่ไปญี่ปุ่น**. เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์

จำกัด, ๒๕๑๒.

_____ **ธรรมะจากสิ่งแวดล้อม**. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓.

พระศรีวิสุทธิญาณ(อุบล นนฺทโก). **วิปัสสนากัมมัฏฐาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

พระครูวินัยโกศล(จันทร์ กุสโล). **งานประจำปี วัดเจดีย์หลวง**. จังหวัดพระนคร : โรงพิมพ์

พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๔๘๗.

_____ **เรื่องอะไรดี**. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๔๕๕.

พระครูโสภณกวีวัฒน์. **สมโภชพระวิหารหลวง วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์

พิมพ์พันธ์, ๒๕๕๒.

พระมหาจันทร์ แสงทอง (จันทร์ กุสโล). **ทางบุญ**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สวนปรุง, ๒๔๕๕.

ศส.ประพัฒน์ โปธิ์กลางดอน. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๐.

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,

๒๕๔๒.

_____ พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๒๒.

แสง จันทร์งาม. วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๓๖.

๒. วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

พระบรรจบ ชีรวีโส (ศรีแพงมน). “ศึกษาบทบาทและผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระครูสุตตสารพิมล (พระมหาพิมพ์ ฐมฺมทินฺโน)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาจรรยา ปญญาโว. “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาสุชนา โรจนญาโณ (ยาสุขแสง). “การศึกษาบทบาทของพระโมคคัลลานเถระในการ
เผยแผ่พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน). “ศึกษาขบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของ
พระโพธิญาณญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาจักรกฤษ อาทิจุโจ (เทียมทนงค์). “ศึกษาวิเคราะห์วิธีการสอนพุทธบริษัทของ
พระราชนิเวศรังสีคัมภีร์ปัญญาวชิษณุ (เทศก์ เทศฺรุงสี)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสุริยัน จันทนาโม (จันทะนาม). “ศึกษาบทบาทและผลงานของพระอาจารย์สมภพ
โชติปญฺโญ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาวิเศษ ปญญาวัชรโรและคณะ. “วิเคราะห์แนวคิดการสร้างงานของนักปราชญ์ใน
จังหวัดเชียงใหม่ : กรณีศึกษาพระพุทธรูปจนวนาราม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

แม่ชีคมคาย คุ่มพันธ์. “การศึกษาบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต
สายต่างประเทศ : กรณีศึกษาพระสุเมธาจารย์ (โรเบิร์ต สุเมโธ)”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

๓. บทสัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระพุทธิสารโสภณ (บุญส่ง สุขปุตฺโต). จ.เชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน (ธ.).

เจ้าอาวาสวัดล้านนาญาณสังวราราม อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่,

๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระโสภณธรรมสาร (ฤทธิรงค์ ญาณวโร). จอ.แม่ริม-แม่แตง (ธ.).

เจ้าอาวาสวัดป่าคาราภิรมย์ อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระครูปลัดจิตติชัย จิตติชัย ดร.(จิตติชัย มาตย์วงศ์). อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุวัฒนวรคุณ (สมพร จตุชัย). ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร,

๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระครูปลัดกิตติคุณวัฒน์ (วิเชียร สมตุธิโก). เลขานุการ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร,

พระอุปัชฌาย์จากพระพุทธพจนวราภรณ์, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุดแดน สุทฺธธมฺโม (สุดแดน อุดมไพโรสนธิ). ครูสอนพระปริยัติธรรม

โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์ พระมหามรเทพ อมรเทโว (หล้าน้อย). เลขานุการ จต. สันกำแพง อ.สันกำแพง

จ. เชียงใหม่, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูล

ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมายจากมหาวิทยาลัยที่ถวายคุณวุฒิตดกิตติมศักดิ์

พระราชพิศาลมุนี อายุ ๕๗ ปี พรรษา ๓๖

ศาสนศาสตรบัณฑิต สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ศ.(เกียรติคุณ)แสง จันทรงาม(นามปากกา”ธรรมโฆษ”) อายุ ๗๕ ปี

เปรียญธรรม ๖ ประโยค หลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์ไทย

ศาสนศาสตรบัณฑิต สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

Master of Art (ภาษาและวรรณคดีอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมิชิแกน สหรัฐอเมริกา

คุณวุฒิตดกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา-ศาสนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คุณวุฒิตดกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา-ศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

อาจารย์พิเศษประจำ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา (มมร.ลน.)

รศ.สมหมาย เปรมจิตต์ อายุ ๗๔ ปี

เปรียญธรรม ๕ ประโยค หลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์ไทย

ศาสนศาสตรบัณฑิต สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

Master of Art (Cultural Anthropology) UP University of the Philippines.

คุณวุฒิตดกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มมร.ลน.

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ที่ปรึกษาอาวุโส สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รศ.อคคม กาญจนประโชติ อายุ ๕๓ ปี

ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (แผนกเกษตรกรรม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วิทยาศาสตร์บัณฑิต (การศึกษเกษตร) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

รศ.ดร.ประเทือง สว่างวงศ์ อายุ ๗๐ ปี

กสิกรรมและสัตวบาลบัณฑิต(เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Master of Sciences(Entomology) Clemson University, South Carolina, USA.

Ph.D.(Plant Pathology) Louisiana State University, USA.

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ดร.เรืองวิทย์ นนทภา อายุ ๕๘ ปี

การศึกษาระดับบัณฑิต (ไฟฟ้า-อิเล็กทรอนิกส์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒพระนคร
ครุศาสตรมหาบัณฑิต (โสตทัศนศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Ph.D.(Educational Technology and Computer Science) Oregon State University, USA.

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายเทคโนโลยีและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผศ.จินตนา มัชฌมบุรุษ อายุ ๖๔ ปี

การศึกษาระดับบัณฑิต(ประวัติศาสตร์) วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน ชลบุรี

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(การสอนสังคม)มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อดีตผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

อดีตรองอธิการบดีฝ่ายทรัพย์สิน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผศ.วิมลสรรค์ ไสလวงษ์ อายุ ๖๔ ปี

เปรียญธรรม ๕ ประโยค หลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์ไทย

ศาสตราจารย์ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

Master of Art (linguistics) Banaras Hindu University, India.

ผศ.ปฐม ปฐมธนพงษ์ อายุ ๕๖ ปี

วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เทคนิคการแพทย์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต(การเมืองและการปกครอง) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประธานสภาอาจารย์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาคผนวก ข

คำประกาศเกียรติคุณปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คำประกาศเกียรติคุณ

พระเทพกวี(จันทร์ กุสโล)

ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พระเทพกวี (จันทร์ กุสโล) เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เปรียญธรรม ๕ ประโยค ดำรงตำแหน่งงานทางศาสนา เป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูนและแม่ฮ่องสอน(ธรรมยุต) นอกจากนี้ยังดำรงตำแหน่งอื่นๆ กล่าวคือ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิเมตตาศึกษา, ประธานชมรมศาสนิกสัมพันธ์เชียงใหม่, ประธานกรรมการ โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนธรรมสาธิตศึกษา จังหวัดลำพูน,ประธานคณะกรรมการส่วนภูมิภาค ภาค ๕ ของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย(ฝ่ายบรรพชิต)และเป็นอาจารย์พิเศษระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่และแสดงให้เห็นถึงปฏิปทา-จริยวัตรที่มั่นคงงดงาม

พระเทพกวี เป็นพระภิกษุที่ก่อปรด้วยศิลาจารวัตรและปฏิปทาเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของบรรดาศิษยานุศิษย์พุทธศาสนิกชนในจังหวัดเชียงใหม่และพุทธศาสนิกชนทั่วไป ที่สำคัญคือ เป็นพระภิกษุที่ริเริ่มงานพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยระบบมูลนิธิและการจัดการศึกษาด้วยระบบให้เปล่าแก่เด็กยากจนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา คือ มูลนิธิเมตตาศึกษา พระเทพกวี เป็นแบบอย่างของพระภิกษุนักพัฒนา ได้พัฒนาชนบทแบบผสมผสานและครบวงจรในระดับหมู่บ้านของสามจังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูนและแม่ฮ่องสอน โดยการก่อตั้ง มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท(ศพช.) เพื่อพัฒนาชนบทตามแนวคิดที่ว่า “ เศรษฐกิจและจิตใจต้องแก้ไขพร้อมกัน”

พระเทพกวีเป็นพระภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยคุณความดี ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมนานัปการ เป็นตัวอย่างแห่งการครองตน ครองคน ครองงาน โดยได้รับการประกาศเกียรติคุณหลายรูปแบบตามลำดับ กล่าวคือ ในปีพ.ศ.๒๕๒๓ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ถวายประกาศนียบัตร “ ประกาศเชิดชูเกียรติคุณ” ปีพ.ศ.๒๕๒๔ ฯพณฯ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ประธาน

องคมนตรี ถวายโล่รางวัลในนามกรมประชาสัมพันธ์ ร่วมกับสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย สภานักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย สภาสตรีแห่งชาติและมูลนิธิศาสตราจารย์ ปกรณ์ อังศุสิงห์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๔ ในสาขาสังคมสงเคราะห์อาสาสมัคร ปี๒๕๒๕ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ประทาน “ประกาศนียบัตรพัฒนาและพัฒน์พัฒนา” ในฐานะเป็นผู้มีความอุตสาหะวิริยะกระทำการพัฒนาวัดถึงขั้นสำเร็จทั้งสถานที่ บุคคลและกิจกรรม ปี พ.ศ.๒๕๒๘ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ถวายโล่เกียรติคุณในผลสำเร็จของการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชน ตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ปีพ.ศ.๒๕๓๐ อธิบดีกรมการฝึกหัดครูถวาย ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาชุมชน ตามคำเสนอของสภามหาวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ปีพ.ศ.๒๕๓๒ คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในวันวิสาขบูชา พุทธศักราช๒๕๓๒ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ ได้กราบทูลอัญเชิญ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชทานรางวัล ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๕๓๒ ประเภทส่งเสริมและพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในปีเดียวกันนี้เอง มูลนิธิ สมาน-คุณหญิงเบญจา แสงมะลิ ได้ประกาศเกียรติคุณของพระเทพกวี ในฐานะพระสงฆ์นักพัฒนาดีเด่น ประจำปี๒๕๓๒ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้ารับพระราชทานรางวัล ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๓๒

นอกเหนือจากการประกาศเกียรติคุณดังกล่าว งานนิพนธ์ของพระเทพกวี ซึ่งเผยแพร่ในรูปแบบของ “มงคลชีวิตประสิทธิ์พร” เป็นบัตรอวยพรความสุขปีใหม่ ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นข้อคิดเห็นสำคัญที่ส่วนช่วยสร้างวินัยให้แก่ตนเองและปลูกฝังคุณธรรม ในขณะเดียวกัน การแสดงพระธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียงทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และในกรุงเทพมหานคร นับเป็นการถ่ายทอดความรู้และการสอนที่เป็นเอกลักษณ์ของพระเทพกวี ความรอบรู้อย่างลึกซึ้งและกว้าง – ขวางทันต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิทยาการในโลกปัจจุบัน โดยไม่ละเลยแนวคิดที่มีคุณค่าล้ำเลิศทางพุทธปรัชญาช่วยให้การวิเคราะห์ปัญหาเป็นไปอย่างกระจ่างชัดซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมเป็นอย่างยิ่ง

ด้านต่างประเทศ พระเทพกวี ได้รับอาราธนาไปอภิปรายเกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมในการพัฒนาชนบทให้กับองค์การเซนตร้า ประเทศอินโดนีเซีย อภิปรายเรื่อง “ บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท ” ที่ประเทศมาเลเซีย ไปร่วมประชุมการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๖ ที่ประเทศพม่า ได้รับเชิญจากประเทศสหรัฐอเมริกา ให้ไปศึกษาดูความเจริญของประเทศ

พัฒนาแล้ว เพื่อนำแนวความคิดมาประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาชนบท ศึกษาดูงานที่ประเทศศรีลังกา ศึกษาและนมัสการสังเวชนียสถาน ณ ประเทศอินเดีย ศึกษาและสังเกตการณ์ด้านศาสนา ณ ประเทศ ญี่ปุ่น และสถานที่อื่นๆหลายแห่ง

โดยเหตุที่ พระเทพกวี มีผลงานการพัฒนาดีเด่น อุทิศเวลา กำลังกาย กำลังใจและกำลังความคิด บำเพ็ญประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนและท้องถิ่น ยังให้เกิดความเจริญ ความมั่นคง และประโยชน์สุขแก่ประเทศชาติและประชาชน โดยส่วนรวมเป็นแบบอย่างแก่นุชน และหมุ่คณะในการส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าแก่ชาติบ้านเมือง สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงมีมติ เป็นเอกฉันท์ให้ถวาย ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เพื่อเป็นเกียรติประวัติสืบไป

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า)

คำประกาศเกียรติคุณ

พระเทพกวี (จันทร์ กุสโล)

พัฒนบริหารศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ทางพัฒนาสังคม

พระเทพกวี ได้บวชเป็นสามเณร ณ วัดเจดีย์หลวงฯ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ.๒๔๗๕ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อพ.ศ.๒๔๘๐ ได้รับฉายาว่า กุสโล พระเทพกวี ได้ศึกษาทั้งทางด้านนักธรรมและเปรียญธรรม จนสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ในปีพ.ศ.๒๔๘๔ พระเทพกวี ได้รับสมณศักดิ์เป็น พระครูวินัยโกศล>พระวินัยโกศล>พระราชวินยาภรณ์>และพระเทพกวี ตามลำดับ

พระเทพกวี ปฏิบัติภาระหน้าที่ในส่วนของพระศาสนา เคยเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ฝ่ายธรรมยุต ๓ จังหวัดคือ เชียงใหม่ ลำพูนและแม่ฮ่องสอน ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่และรองเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗(ช)นอกจากนั้นพระเทพกวียังเป็นประธานกรรมการมูลนิธิเมตตาศึกษา ประธานกรรมการมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ประธานกรรมการประสานงานส่วนภูมิภาค ภาค ๕ ของสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย(ฝ่ายบรรพชิต) ประธานชมรมศาสนสัมพันธ์เชียงใหม่ กรรมการที่ปรึกษาของชมรมสืบสานล้านนาไทยและกรรมการที่ปรึกษาของหน่วยงานสากลที่ให้การส่งเสริมความร่วมมือและประสานงานการพัฒนาชนบททุกระดับในประเทศไทย

พระเทพกวี เป็นนักพัฒนาสังคม ที่ได้นำความรู้จากประสบการณ์ไปใช้ ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมอย่างแท้จริง โดยเห็นว่า คนเป็นปัจจัยในการพัฒนาประเทศ ฉะนั้น การที่จะพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ ต้องพัฒนาคนก่อน การพัฒนาคนต้องพัฒนาด้วยการให้การศึกษาและการอบรมให้รู้จักรับผิดชอบ เศรษฐกิจและจิตใจต้องพัฒนาไปพร้อมกัน ในการพัฒนาชนบท ต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาคนและพัฒนาจิตใจ จึงจะประสบผลสำเร็จ ด้วยหลักการนี้ พระเทพกวี จึงได้ก่อตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทขึ้น เพื่อมุ่งพัฒนาคนในชนบทที่มีฐานะยากจนให้มีความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ โดยกำหนดหลักการกว้างๆ ๔ ประการ คือ ส่งเสริมกสิกรรม มุ่งสอนวิทยา ดำรงศาสนาและพัฒนาท้องถิ่น อันนับว่าเป็นหลักการสำคัญใน

การพัฒนาชุมชน และสังคม และได้จัดตั้งสถานศึกษา โครงการอบรมเพื่อพัฒนาคนอีกหลายโครงการ เช่น โรงเรียนเมตตาศึกษา เปิดสอนวิชาสามัญ และเน้นเกี่ยวกับการสอนธรรมะคือการสอนธรรมศึกษา โครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนในด้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ศิลปกรรม หน่วยกัลยาณมิตร เพื่ออบรมสมาชิกเยาวชน ที่วัดป่าดาราภิรมย์ มีหน่วยเมตตานารี เพื่อส่งเสริมอาชีพให้แก่เยาวชนสตรีและแม่บ้าน เพื่อเป็นการเพิ่มพูนรายได้แก่ครอบครัว อีกหลายโครงการที่มุ่งทางด้านการพัฒนาคน พัฒนาจิตใจและคุณภาพชีวิต

ตลอดระยะเวลาหลายสิบปี พระเทพกวี ได้ทุ่มเทกับงาน ด้านการพัฒนาชนบทและการพัฒนาคนผ่านทางหน่วยงาน และโครงการต่างๆ การแสดงธรรม การร่วมประชุม อภิปรายทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ข้อเขียนในรูปของหนังสือรวมทั้งบทความต่างๆ ผลงานการพัฒนาทำให้ประชาชนในชนบททางภาคเหนือและภาคอื่นๆที่ พระเทพกวี ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา มีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อันเป็นการช่วยการพัฒนาประเทศ ผลงาน ความสามารถดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ชัด พระเทพกวี ได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณจากสถาบัน องค์กรต่างๆหลายแห่ง ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่สังคมเป็นอเนกประการ นักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น และได้รับพระราชทานปริญญากิตติมศักดิ์จากวิทยาลัย-มหาวิทยาลัยหลายแห่ง

จากผลงานและเกียรติคุณดีเด่นของ พระเทพกวี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ จึงมีมติให้ได้รับพระราชทาน ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาสังคม เพื่อเป็นการประกาศเกียรติคุณสืบไป

สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้

คำประกาศสดุดีเกียรติคุณ

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล)

ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชนบท

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) เป็นเจ้าอาวาสวัดเจติยंहลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่ และดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ เป็นเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธรรมยุต)

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) เป็นผู้มีความดีเด่นในด้านการเผยแพร่คำสอนทางศาสนา โดยการแสดงพระธรรมเทศนาเผยแพร่ธรรมะทางสื่อมวลชน แสดงปาฐกถาและการเผยแพร่ธรรมะทางสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ ได้แก่ จัดทำคติธรรมร้อยกรองในบัตรอวยพรปีใหม่ และรวบรวมเป็นหนังสือต่อเนื่องกันมาที่เรียกว่า มงคลชีวิตประสิทธิ์พรปีใหม่ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน จัดทำหนังสืออีกหลายเล่ม อาทิ ธรรมานุภาพ ธรรมะกับสิ่งแวดล้อม ข้อคิดประจำวัน เครื่องหมายของคนดี พระไทยไปญี่ปุ่น มงคลชีวิต พัฒนาชนบท และบทความต่างๆอีกมากมาย

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) มีผลงานที่แสดงถึงความคิดและแนวทางปฏิบัติไปในทางที่สร้างสรรค์สังคม ได้แก่ ได้ก่อตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษาขึ้นขึ้นอุปถัมภ์โรงเรียนเมตตาศึกษา ช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดโอกาสทางการศึกษาให้ได้เรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๑๕๐๒ มาจนถึงปัจจุบัน เป็นที่ศรัทธาแก่บุคคลและองค์กรต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยได้ร่วมกันบริจาคสร้างตึกเรียน หอประชุม อีกทั้งนักเรียนโรงเรียนเมตตาศึกษายังมีโอกาสรับทุนการศึกษา จากประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) ได้ริเริ่มงานพัฒนาชนบทแบบผสมผสานและครบวงจรในระดับหมู่บ้านในสามจังหวัดภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน แม่ฮ่องสอน โดยได้ก่อตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท มีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนในชนบทที่ยากจนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ด้วยการให้การศึกษานอกระบบแก่เยาวชนและประชาชนเพื่อพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ พร้อมทั้งได้นำธรรมะเข้าสอดแทรกไปด้วยตามแนวคิดที่ว่า “เศรษฐกิจและจิตใจต้องแก้ไขพร้อมกัน”

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) มีผลงานเป็นที่ยกย่องโดยทั่วไป อาทิ สมเด็จพระ –

สังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ประทาน “ประกาศนียบัตรและพัดพัฒนา” ตามโครงการพัฒนาวัดทั่วราชอาณาจักรของรัฐบาล เนื่องในโอกาสที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้ที่มีความอุทิศวิริยะ เป็นผู้นำกระทำการพัฒนาวัดป่าดาราภิรมย์ถึงขั้นสำเร็จผลได้เป็นวัดพัฒนาดีเด่น ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้รับการถวายโล่เกียรติกุณจาก การพัฒนาหมู่บ้านและชุมชน ตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๘ ได้รับการถวายปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาชุมชน จากมหาวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ถวายประกาศนียบัตร “ประกาศเชิดชูเกียรติกุณ” ที่ได้อุทิศตนในการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนและท้องถิ่น ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๒ ได้รับคัดเลือกเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาดีเด่น ต่อมาได้รับเลือกเป็นนักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น สาขาสังคมสงเคราะห์อาสาสมัครประจำปี ๒๕๓๔ ได้รับการถวายประกาศนียบัตรชมเชยในการรักษาสิ่งแวดล้อม และ ได้รับการถวายใบประกาศเกียรติกุณด้านสาธารณูปโภคดีเด่น ของจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี ๒๕๓๔ ได้รับการถวายปริญญาบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยลำดับ

โดยที่ พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) ได้บำเพ็ญกรณียกิจด้วยความริเริ่มจนก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมเป็นเอกประการ อุทิศตนเพื่อส่งเสริมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยนำธรรมะผสมผสานกับการพัฒนาช่วยเหลือสังคม ด้วยความวิริยะอุทิศมาโดยตลอด จนเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยกย่องสรรเสริญโดยทั่วไป จึงสมควรได้รับการถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิต – กิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการวางแผนและพัฒนาชุมชน ของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ เพื่อเป็นเกียรติประวัติ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คำประกาศเกียรติคุณ

พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล)

ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์

ด้วยสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๔๔ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔ ได้พิจารณาเห็นว่า พระธรรมดิลก(จันทร์ กุสโล) อายุ ๘๔ พรรษา ๖๔ วิทยฐานะ เปรียญธรรม ๕ ประโยค วัดเจดีย์หลวงฯ อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ เป็นพระเถระกอปรด้วยศีลาจารวัตรที่งดงาม รับภาระพระพุทธศาสนา บำเพ็ญ คุนุอุปการแก่คณะสงฆ์ สังคมและประเทศชาติ ดังนี้

ด้านการปกครอง เป็นครูสอนทั้งแผนกธรรม-บาลีและแผนกสามัญศึกษา เป็นเจ้า คณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ธรรมยุต) เป็นพระวินัยธรชั้นต้น เป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์ เป็นอนุกรรมการคณะธรรมยุต เป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร พระอาราม หลวง เป็นเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธรรมยุต)

ด้านการเผยแผ่ เป็นประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท เป็นประธานชมรมศาสนิก สัมพันธ์เชียงใหม่ เป็นอาจารย์พิเศษของสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งระดับ ปริญญาตรี-โท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสหวิทยาลัยล้านนา นอกจากนี้ ยังเป็นองค์ธรรมกถึก แสดงพระธรรมเทศนาทางสถานีวิทยุและสถานีโทรทัศน์หลายสถานี หลายครั้งในแต่ละปี

ด้านสาธารณูปการ ตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาและตั้งมูลนิธิเมตตาศึกษา ณ วัดเจดีย์หลวงฯ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อช่วยเหลือเด็กในชนบทที่เรียนดีแต่ยากจน โดยท่านเน้นคิดว่า “เรียนดี ไม่มีทุน ร่างกายสมบูรณ์ ความประพฤติดี” ให้ได้มีโอกาสเรียนต่อระดับมัธยมตอนต้น แบบให้เปล่า ตั้งกองทุนศาสนสงเคราะห์ ตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท ด้วยวัตถุประสงค์หลักที่จะให้โอกาสแก่ เยาวชนชายและหญิง ในชนบทที่ขาด โอกาสทางการศึกษา ตลอดจนส่งเสริมแนวทางการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น ไปพร้อมๆกัน สร้างอาคารหอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช วิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา สร้างอาคารกาญจนาภิเษก ณ วัดเจดีย์หลวงฯ

ผลงานทางด้านวิชาการ รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือธรรมานุภาพ ธรรมะจากลี้กแวค ล้อม ข้อคิดประจำวัน เครื่องหมายของคนดี พระไทยไปญี่ปุ่น มงคลชีวิตประสิทธิ์พร ชีวิตโยมแม่ พระเชียงใหม่ไปอเมริกามายุโรป คู่มือปฏิบัติธรรม คำกลอนสอนใจ ชีวิตกับการรักษาจิต ฯลฯ ล้วนเป็นผลงานอันทรงคุณค่ายิ่ง

ด้านส่งเสริมการศึกษา เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนสามัคคี วิทยาทาน เป็นกรรมการอุปถัมภ์โรงเรียนพุทธโสภณ เป็นกรรมการวางแผนการศึกษา ศาสนาและ ศิลปวัฒนธรรม ประจำจังหวัดเชียงใหม่ และสนับสนุนการจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ผลงานดีเด่นที่ได้รับ ได้รับประกาศเชิดชูเกียรติจาก คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ เป็นนักสังคมสงเคราะห์ดีเด่น ประจำปี ๒๕๔๒ สาขาอาสาสมัคร จากกรมประชา ประชาสงเคราะห์ กับสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ได้รับโล่เกียรติคุณ “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” จากคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้รับประกาศนียบัตร – พัฒนาและพัฒน์พัฒนาจากกรมการศาสนา ได้รับการถวายปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาชุมชน จากคณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยครู เชียงใหม่ ได้รับการยกย่องและคัดเลือกให้ได้รับรางวัลผู้ทำคุณประ โยชน์ต่อพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ ประเภทส่งเสริมและพัฒนาชุมชน จากคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธ- ศาสนาเนื่องในวันวิสาขบูชา

นับได้ว่า พระธรรมดิลก เป็นพระเถระที่ได้บำเพ็ญทานุหิตประโยชน์แก่ คณะสงฆ์ สังคม และประเทศชาติ เป็นเอนกประการ ควรแก่การยกย่องประกาศเกียรติคุณ

สภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงมีมติให้ถวาย ปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต กิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ เพื่อประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏไพศาล เป็นที่ฐานุคติแก่นุชน สืบไป

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔

(สมเด็จพระญาณสังวร)

นายกสภามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
คำประกาศเกียรติคุณ
พระพุทธรูปนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)
ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิจัยและการพัฒนาท้องถิ่น
ปีการศึกษา ๒๕๔๕

ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น

พระพุทธรูปนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)

เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้านสังคมสงเคราะห์ และเผยแผ่
ธรรมะไปพร้อมๆกัน เช่น ริเริ่มและก่อตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษา (๒๕๐๒) ก่อตั้งและบริหารมูลนิธิ
ศึกษาพัฒนาชนบท เผยแผ่ธรรมะ ทั้งทางวิทยุ หนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ เทศนาธรรม บรรยาย
ธรรม ตอบปัญหาธรรม เขียนหนังสือธรรมะและตำนาน ก่อเกิดคุณประโยชน์ต่อสังคม และต่อ
พระพุทธศาสนา

ประธานมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท

เจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธรรมยุต)

เป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

เป็นพระราชอาคันตุกะเจ้าคณะ รองชั้นหิรัญญิก

ผลงานและกิจกรรมในด้านต่างๆที่ดำเนินงานมาอย่างสม่ำเสมอด้วยความอุตสาหะพยายามมุ่งสู่
ความสำเร็จเป็นที่ตั้ง ด้วยปณิธานที่มั่นคง ก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่สังคมและพระพุทธศาสนา
อย่างแท้จริง

ความเกียจคร้านกับความสันโดษ

โดย...พระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล)

“เมื่อยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว ไม่ทำตัวให้ดีและไม่หาทรัพย์ไว้ พอถึงวัยแก่เฒ่า พวกเขาข่ม
นั่งชบเซาเหมือนนกกกระเรียนแก่จับเจ้าอุรมิสระที่ไร่ปลา”

ท่านสาธุชนทั้งหลาย...ความเข้าใจในเรื่องของเรื่องหนึ่งในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับเรื่อง
ของศาสนา เพราะผู้ที่แสดงตนเป็นศาสนิก แต่มีความสงสัยในแง่ของการปฏิบัติ โดยเฉพาะการ
ดำรงตนเกี่ยวกับการทำมาหากินในข้อที่ว่า

“ความเกียจคร้านกับความสันโดษ”

“ความขยันกับความโลภ”

สองอย่างนี้มักจะตีความไขว้เขว เพราะมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน

โดยมากผู้ที่ไม่ได้ศึกษาธรรมะหรือเข้าใจธรรมะไม่ลึกซึ้ง เห็นคนที่ไม่ทำอะไรนั่งๆนอนๆ
ไม่ดิ้นรนขวานขวายเข้าใจว่าเป็นคนสันโดษ นั้นเป็นความเข้าใจผิด

ความหมายของคำว่า “สันโดษ” หมายถึง ไม่ได้อยู่นิ่งๆ แต่เป็นการกระทำที่อยู่ใน
ขอบเขต มีการควบคุมจิตใจ

โดยความหมายของคำว่าสันโดษ คือ ยินดีในสิ่งที่ตนได้ พอใจในสิ่งที่ตนมี คำว่า “ยินดี”
ในที่นี้คือ ความรู้สึกพอใจ ไม่ใช่ว่าอยู่เฉยๆแล้วก็ยินดีพอใจในความเฉย เช่น คนที่ทำการค้า ปกติ
ของการค้าจะต้องมีได้มีเสีย บางครั้งบางวันได้กำไรมาก บางวันได้กำไรน้อย แต่บางวันอาจจะ
ไม่ได้แสดงว่ารายได้ของผู้ค้าขายนั้นไม่สม่าเสมอ ไม่แน่นอน

คนที่มีความสันโดษจะมีความพอใจตามในส่วนที่ตนได้ วันไหนได้มากก็ยินดีเท่าที่ได้
วันไหนได้น้อยก็ยินดีเท่าที่ได้

การที่เราจะได้อะไรนั้นจะอยู่เฉยๆแล้วได้ เป็นไม่มี เราจะต้องทำ เมื่อทำแล้ว เราก็ยินดี
ตามที่เราได้ แสดงว่าผู้นั้นมีความสุขในกิจกรรมที่ทำ

แต่ถ้าหากว่าไม่มีความสันโดษไม่มีความพอใจ ได้มากได้น้อย จิตใจมันลุ่มๆดอนๆต่างๆที่
ได้ ก็ยังหาความสุขไม่ได้

แสดงว่าคนที่ขาดความสันโดษนั้นขาดความสุข มีแต่ความเร่าร้อนอยู่ในใจ ตรงกันข้าม
กับคนที่มีความสันโดษ เขาจะได้มาก ได้น้อยเขาก็มีความสุขอยู่กับรายได้นั้นความสุขเป็นยอด
ปราณา ถ้าหากว่าเราไม่ควบคุมจิตใจ เมื่อไหร่เมื่อใดเราจะมีความสุข ส่วนนี้จำเป็นต้องพิจารณา เรามองดู
รอบๆตัวเรา “เรามีอะไรบ้าง?” เรามีบ้าน มีทรัพย์สินเงินทอง มีอาชีพ มีทุก

สิ่งทุกอย่างที่เรามี นอกจากนั้นเรายังมีพ่อ มีแม่ มีภรรยา-สามี มีลูก-มีหลาน

สิ่งที่เรามีนี้ ถ้าหากว่าเราขาดความสัน โद्यะ มักจะไม่มี ความหมาย บ้านก็ไม่มี ความหมาย ทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่ก็ไม่มี ความหมาย แม้ผู้ที่อยู่ด้วยกัน พ่อ แม่ ภรรยา สามี ลูกหลาน ญาติพี่น้อง ก็ไม่มี ความพอใจ เมื่อเราไม่พอใจในสิ่งที่เรามี แล้วเราจะหาความสุขได้อย่างไร เราจะไปเอาความสุข มาจากไหน

ข้อนี้เองทำให้คนเราในสังคมล้วนแล้วแต่มีความทุกข์ เพราะว่าส่วนที่มีไม่มี ความหมาย แล้ว ก็ไปดิ้นรน ขวาม ขวาย แสวงหาในสิ่งที่ไม่มี

การพูดเช่นนี้อาจจะเข้าใจไปว่าคนเรานั้นก็ไม่ต้องดิ้นรนต่อไป ไม่ใช่อย่างนั้น จุดยืนของเรา คือว่า เราเอาสิ่งที่มีนี้เป็นหลักไว้ก่อน เพราะว่าความสุขของเราจะอยู่กับสิ่งแวดล้อม แต่ว่าเราพอใจในสิ่งที่เราได้ ยินดีในสิ่งที่เราได้ เช่น การค้าขาย วันนี้มีหนึ่งพันแล้ว เราได้มาอีกร้อยสองร้อย เราก็พอใจ ยินดี ไม่มชไม่ยินดี

ฉะนั้น ความหมายของความเกียจคร้านกับความสัน โद्यะจึงไม่เหมือนกัน

คนเกียจคร้าน คือ คนที่ไม่ทำอะไร แล้วจะมีสมบัติเกิดขึ้นได้อย่างไร

ส่วนคนสัน โद्यะ คือ คนที่ทำแต่มีการควบคุมในการได้ ควบคุมในการกระทำ และทุกอย่างที่มีอยู่ เช่นนี้เรียกว่า สัน โद्यะ เมื่อคนเรามีความสัน โद्यะแล้ว จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

ข้อนี้ หากเราจะเปรียบกับการรักษาสิทธิ สมมติเรามีที่ดินอยู่ไร่หนึ่ง สิทธิโดยกฎหมายเป็นของเรา เราจะต้องควบคุมรักษาดูแลรับผิดชอบในที่ดินนั้น ถ้าใครจะมาโกง ใครจะมาเอาที่ดินของเราไป แม้แต่คืบหนึ่งศอกหนึ่ง เราจะไม่ยอม เพราะว่าที่ดินนั้นเป็นสิทธิโดยสมบูรณ์ของเรา

อย่างนี้ ส่อแสดงว่า คนที่มีคุณธรรมนั้นจะต้องรู้จักสิทธิที่มีอยู่ และในขณะที่เดียวกัน คนที่มีคุณธรรมจะไม่โกงคนอื่น ที่ดินของคนอื่นที่อยู่ติดต่อกันจะไม่เอา คืบหนึ่งก็ไม่เอา ศอกหนึ่งก็ไม่เอา เพราะว่าไม่ใช่ของของเรา เราต้องเคารพในสิทธิของคนอื่น การรักษาสิทธิของตนเอง อีกทั้งเคารพในสิทธิของคนอื่น นี่ก็คือคนที่มีคุณธรรม

เมื่อคนเรามีคุณธรรมในลักษณะอย่างนี้ ถ้าจะคิดว่าเป็นคนที่ไม่เจริญเป็นคนที่ไม่ดี เป็นคนที่ไม่ก้าวหน้า นั้น แสดงว่าเป็นการเข้าใจผิด

แต่ที่จริงจุดยืนของคนเราอยู่ที่ระหว่างตัวเรากับคนอื่น เมื่อทุกคนรู้จักตัวเองและรู้จักคนอื่น ความสงบสุขจะเกิดขึ้น

ตรงกันข้ามถ้าหากไม่รักษาสิทธิและไม่เคารพในสิทธิของคนอื่นแล้ว นั่นคือความเดือดร้อนในสังคม

ความขยันกับความโลภ

ตามหลักในพระพุทธศาสนาตำหนิความเกียจคร้าน หรือคนที่เกียจคร้านว่าเป็นฝ่ายเสื่อม ไม่เจริญก้าวหน้า แต่ยกย่องสรรเสริญคนขยัน ไม่ว่าจะเป็งานานใดๆในทางโลกและทางธรรม ล้วนแล้วแต่สรรเสริญคนขยันทั้งสิ้น

ในแง่ของการทำมาหากิน พระองค์ทรงสอนว่า คนที่จะตั้งเนื้อตั้งตัวเป็นหลักเป็นฐานได้ ต้องเริ่มต้นที่ความขยัน

ในทางปฏิบัติ หมายความว่า ผู้ที่หวังความสงบสุขในเรื่องของมรรค ๘ มีข้อหนึ่งว่า “สัมมาวายามะ” แปลว่า ความเพียรชอบ คือ ความขยันนั่นเอง มีพุทธโฆษาทแสดงอานิสงส์ของความเพียรความขยันว่า “คนที่จะพ้นทุกข์ไปได้เพราะความเพียร” อย่างนี้เป็นต้น

ฉะนั้น คำกล่าวที่ว่า การนับถือศาสนาทำให้เป็นคนหล้าหลัง หรือเป็นคนที่ไม่ทันกาลทันสมัยนั้น เป็นความเข้าใจผิดเป็นอย่างมาก

ถ้าเรามาพิจารณาเปรียบเทียบ “ความขยันกับความโลภ” ในปัจจุบันนี้เราคงจะพอพิจารณาเห็นว่า ความวุ่นวายในสังคมนั้นระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือหมู่คณะต่อหมู่คณะที่มีความวุ่นวายไม่ไว้วางใจกันนั้น สาเหตุส่วนใหญ่มาจากการเอารัดเอาเปรียบ เช่น ในการทำธุรกิจการค้ายอมมุ่งกำไรเป็นธรรมดา แต่ถ้าหากว่าผู้มุ่งเอากำไรนั้น เป็นการมุ่งที่เอาเปรียบเกินไป ถือเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของคนอื่น เช่น ผู้ขายมุ่งเอากำไร โดยถือโอกาสเอากำไรในขณะที่สังคมกำลังประสบกับความเดือดร้อน หรือหาอุบายวิธีโกงตาชั่ง อย่างนี้เป็นต้น

การกระทำเช่นนี้ไม่ใช่ความขยัน แต่เป็นเจตนาที่โลภ มุ่งที่จะต้องการได้อย่างเดียว ไม่คำนึงถึงผลเสียหาย

ความขยัน คือ คนที่ทำงานด้วยความอดทนต่อสู และยินดีในผลงานที่ตนทำในทางสุจริต ถ้าเป็นทางทุจริตคิดคด ถ้าจะมีผลประโยชน์ที่จะได้มาในทางที่เอารัดเอาเปรียบนั้น จะไม่ทำ

ความรู้สึกที่ควบคุมตัวเราให้อยู่ในขอบเขตเท่าที่ตนเองจะมีสิทธิ์ทำได้ คือ ความขยัน

ถ้าเรามาพิจารณาว่า คนที่ขยันแต่ประกอบไปด้วยความโลภนั้น เป็นบุคคลที่มุ่งที่จะเอาเปรียบคนอื่น ดังคำกล่าวที่ว่า “ทำนาบนหลังคน” หมายถึง การที่ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนอื่นนั่นเอง นี่คื ความโลภ

ในปัจจุบันนี้เราพุดกันอยู่บ่อยๆ และเป็นปัญหาในองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นของเอกชน ทั้งที่เป็นของรัฐ ถ้าหากว่าองค์กรใดงานใดหมู่ใด มีบุคคลที่มีความโลภ มีการโกงกิน น้ือราษฎร์บังหลวงแล้ว นั่นคือความเดือดร้อน เป็นเหตุทำลายความสามัคคีและเป็นการทำลายจิตใจ พร้อมทั้งทำลายทรัพย์สินของคนอื่นด้วย

ฉะนั้น ความเดือดร้อนของสังคมของคนหมู่มากนั้น มาจากคนที่โลก คือ ทำความขยัน แต่ไม่มีขอบเขต ไม่มีการควบคุม นี้เรียกว่า ความโลภ

ความเจริญที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ได้เกิดเพราะความโลภ แต่เกิดเพราะความขยันหมั่นเพียร เมื่อจะกล่าวโดยสรุป สภาพความเป็นอยู่ หรือการกระทำของคนจะมี ๓ ประเภท

ประเภทที่ ๑ เกียจคร้าน เป็นประเภทถ่วงความเจริญ

ประเภทที่ ๒ คนที่ขยัน เป็นคนทำประโยชน์ เป็นคนทำให้เกิดความเจริญ

ประเภทที่ ๓ เป็นคนโลภ เป็นคนที่สร้างความวุ่นวาย ก่อให้เกิดความเดือดร้อน

ไม่เป็นที่พึงปรารถนา

ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจ หรือแม้แต่ผู้ที่พูดธรรมะ จะต้องพูดด้วยความเข้าใจ หากไปทักท้วงคนที่เขาทำความดีมีความขยัน ฝึดยกๆ จะเป็นการทำลาย เช่น ถ้าเห็นคนทำการทำงาน ทำการค้าขาย นักธรรมะบางคนพูดว่า จะโลกโมโหสัน ไปถึงไหน ทั้งๆที่ว่าเขาทำดีมีความขยัน ก็ไม่น่าจะไปพูดว่าโลกโมโหสัน

จึงเสนอเรื่องนี้ไว้ เพื่อให้ทุกท่านได้พิจารณา

สัมโมทนียกถา

พระธรรมดิลก(จันทร์ กุศลเถระ)

เจ้าอาวาสวัดเจติยंहलगวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

ในการอภิปรายเรื่อง “ ทิศทางปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจติยंहलग ”

วันเสาร์ที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๐

ณ ตึกวิทยารณ โรงเรียนเมตตาศึกษา วัดเจติยंहलगวรวิหาร

ขอเจริญพรท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน สาธุชนทั้งหลาย วันนี้หน่วยอนุรักษ์ฯสถาบันราชภัฏ พร้อมทั้งวัดเจติยंहलगฯ ได้จัดให้มีงานอภิปราย การอนุรักษ์ปฏิสังขรณ์พระธาตุวัดเจติยंहलगฯ ซึ่งความคำหรีนี้สืบเนื่องมาจากหลายสาเหตุแต่สรุปแล้วดูเหมือนว่าจะมารวมอยู่กับอาตมาซึ่งเป็นผู้คำหรีริเริ่มในเรื่องนี้ ก็ขอรับไว้ด้วยความยินดี ก่อนอื่นขอเล่าความรู้สึกของอาตมาที่มีต่อพระธาตุเจติยंहलग อาตมาอยู่วัดเจติยंहलगฯตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ ตั้งแต่เมื่อยังเป็นเด็กมาเป็นเด็กวัดอยู่ที่วัดเจติยंहलगฯ ปี๒๔๗๕ หลังจากออกพรรษาที่บรรพชาเป็นสามเณร จนกระทั่งปี ๒๔๘๐ ก็อุปสมบทเป็นพระ ไปอยู่กรุงเทพฯ ๒ ปี กลับมาอยู่ที่นี่ ออกไปอยู่วัดป่าดาราภิรมย์ แล้วก็กลับมาอยู่ที่นี่อีก มาครั้งนี้มาในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ก็มีการรับผิดชอบเต็มตัว ดังนั้น อาตมาจึงมีโอกาสเห็นสภาพของวัดเจติยंहलगฯ ตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ สมัยเมื่อเป็นเณร ก็มีหน้าที่ทำความสะอาดพระธาตุเจติยंहलग

วันแรกที่อาตมาเข้ามาวัดเจติยंहलगฯนี้ กระเบื้องหลังคาวิหารยังเก็บไว้ที่ลานเจติย ยังไม่ได้มุง ลานเจติยนั้นก็จะมียุ้งขึ้นรอบๆ ความรู้สึกก็คิดว่า สภาพของเจติยก็คงมีอยู่เท่านั้น คือไม่มีอะไร เมื่อเป็นสามเณรก็ทำความสะอาด วันโกนก่อนวันพระก็ทำการเก็บยุ้งทำความสะอาดเจติยเป็นประจำ แม้แต่ถ้าที่อยู่ได้เจติยก็เคยเข้าไปข้างในดูเหมือนจะหลายครั้ง ถ้าที่อยู่ได้เจติยนี้ทะลุทั้ง ๔ ด้าน เข้าทางด้านเหนือแล้วออกได้ทั้ง ๔ ด้าน ก็อยู่ในสภาพเห็นเจติยที่เป็นเจติยเก่า มียุ้งขึ้นรกรุงรัง ก็เห็นเป็นธรรมดา ไม่รู้สึกอะไร คือ ยังไม่เห็นคุณค่าว่าเป็นปูชนียวัตถุหรือเป็นอะไร ประวัตติความเป็นมาอย่างไร ก็ยังไม่สนใจเห็นก็เห็น แต่เมื่อมาปี ๒๕๓๓-๒๕๓๕ ทางวัดได้รับงบประมาณจากรัฐผ่านมาทางกรมศิลปากร ก็ได้บูรณะซ่อมแซม เมื่อบูรณะซ่อมแซมแล้ว จึงรู้ว่าลานเจติยไม่ใช่เป็นยุ้งรกรุงรัง เมื่อขุดดินออกทั้ง ๔ ด้าน แล้วจะเห็นสภาพความเก่า สิ่งต่างๆที่เป็นสิ่งที่มีค่าในอดีตนั้น ซ่อนอยู่ในนั้นมากมาย แล้วก็เหมือนองค์เจติยชัดเจนนั่น คือ การบูรณะซ่อมแซมนั้น สิ่งใด

ที่ชำระเขาก็ซ่อม สิ่งใดที่มันพอจะรักษา คือ บูรณะก็ซ่อมแซม ยกตัวอย่างเช่น องค์เจดีย์ข้างบน มันจะมีลานรอบ เรียกว่า ลานประทักษิณ หมายความว่า ขึ้นไปเดินประทักษิณข้างบน ถ้าไม่มีกำแพงหรือพนักเก้าอี้ไว้มันจะพลัดตก เขาก็สร้างเป็นพนักหรือเป็นกำแพง ก่อนที่จะบูรณะนั้น ทางทอศได้โดยเฉพาทิศตะวันตกเฉียงใต้มันชำระ จนกระทั่งจนถึงฐานเจดีย์ ชำระดีมาก

หลังจากบูรณะซ่อมแซม เขาก็สร้างให้เต็มแล้วก็มีพนัก หรือกำแพงชั้นบนนั้นรอบเจดีย์ แล้วเขาก็เอาขึ้นมาให้เห็นซุ้ม ซุ้มทางทิศตะวันตก ซุ้มทางทิศใต้ ชั้นเดิมนั้นพังไปหมดแล้ว จะมาซ่อม แล้วก็เห็นมีซุ้มแล้วก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมา เมื่อบูรณะซ่อมแซมทั้งที่เป็นฐาน ทั้งที่บางส่วนชำระเห็นเป็นรูปเป็นร่าง รูปร่างลักษณะของเจดีย์ชัดเจนขึ้น พร้อมกันนั้นก็ได้ลานเจดีย์เมื่อก่อนนี้ไม่มีลาน มทางเดินรอบเจดีย์ ถ้าจะไปเวียนเทียนหรือไปเดินทำความเคารพก็ไม่สะดวก คือ ไม่มีความรู้สึกที่ดีงามที่จะทำอะไร แต่หลังจากที่ได้บูรณะซ่อมแซมแล้ว เห็นสภาพองค์เจดีย์ชัดเจน มีลานของเจดีย์เดินรอบ เวลาวินวิสาขะ-มาฆะ วันสำคัญๆ ไปเวียนเทียนรอบเจดีย์ มีประชาชนมากมายมาร่วมเพิ่มขึ้นๆ โดยเฉพาะงานบูชาอินทิลที่ผ่านไปจากวันที่๒ถึงวันที่๑๖ประชาชนมางานอินทิล นอกจากบูชาเสาอินทิลแล้วก็เดินไปรอบๆเจดีย์ ก็รู้สึกมีความสุข คือ มันสะอาดเรียบร้อย แล้วกลางคืนช่องเจดีย์หรือวิหารลมจะโกรกเย็น เพราะฉะนั้นเพิ่มบรรยากาศ-ความสะอาดสวยงาม ความรู้สึกเห็นคุณค่าของโบราณวัตถุชุมชนสถานนั้นมากขึ้น จึงเห็นได้ว่าการบูรณะซ่อมแซมองค์พระเจดีย์ระหว่างปี ๓๓-๓๕ มีคุณค่าต่อพระเจดีย์นี้มากมาย

โดยเฉพาะความรู้สึกของอาตมานี้ มีความดีใจ พอใจ ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส แต่ฟังดูความรู้สึกของประชาชนทั่วไปก็ยังไม่พอใจต่อการบูรณะซ่อมแซม และบางท่านก็เป็นห่วง เป็นห่วงว่าถ้าจะมาทำอะไรเพิ่มขึ้นจากที่เป็นสภาพนี้จะมาทำลายของเก่าว่าจะมาทำลายทำให้เสียสัญลักษณ์ อาตมาก็พยายามอ่านว่า สัญลักษณ์ของเจดีย์หลวงนั้นคืออะไร ความสำคัญมันอยู่ตรงไหน ส่วนมากเอาความสำคัญไว้ที่เจดีย์มันพัง คือถูกฟ้าผ่าแล้วมันก็พัง ก็ถือว่านี่คือสัญลักษณ์ ถ้ามาทำอะไรสัญลักษณ์นี้จะหายไป อาตมามีความรู้สึกว่าเหมือนเอาฟ้าผ่ามาเป็นสัญลักษณ์ รัชยาเจตนาตรงนี้ไว้จะได้รู้ว่าตรงนี้มีมันฟ้าผ่า แต่ความคิดของอาตมานั้น มองไปในส่วนของอดีต ตั้งแต่สมัยของพระเจ้าแสนเมืองมาสร้างเจดีย์ขึ้นเป็นครั้งแรก สร้างถวายพระราชบิดาอุทิศกุศลบุญไป เจตนา นั้นเกิดจากความเคารพ เกิดจากความกตัญญู ชาวพุทธจะทำอะไรนั้น ถ้าได้ทำกิจกรรมทางศาสนา เช่นสร้างเจดีย์ จะเป็นความกตัญญูอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากประชาชนในสมัยก่อน อย่างเชียงใหม่เราทำไม่วัดหรือเจดีย์มากมาย เพราะว่า สมัยโบราณนั้นไม่มีโรงเรียน ไม่มีโรงพยาบาล ศาสนสถานไม่มี คิดอะไรก็ไปรวมกับโบสถ์กับวิหาร กับเจดีย์ เชียงใหม่จึงเต็มไปด้วยปูชนียวัตถุชุมชนสถานโบราณมากมาย เมื่อเจตนาที่จะสร้าง คือ สร้างเป็นพุทธบูชา ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แล้วความเคารพบุญกุศลที่เกิดขึ้นจากการสร้างเจดีย์นี้ อุทิศให้ผู้มีพระคุณ อันนี้คือจุดดี(เดิม) ที่นี้เมื่อสร้างแล้วมี

ปัญหาว่าจะสร้างอย่างไรจะทำอย่างไร ศิลปะมันตามมาศิลปกรรมมันตามมา เจตนาเดิมคือพุทธบูชา แต่เมื่อทำแล้วจะทำอย่างไรถึงจะสวยงาม จึงเอาพุทธศิลป์มาผสม ก็มีพระเจ้าแผ่นดินโดยลำดับ เสริมสร้าง ซ่อมแซม บูรณะโดยลำดับมา จนกระทั่งมาถึงสมัยพญาติโลกราช ซึ่งท่านสร้างสมบูรณแบบเต็มองค์ เต็มองค์เจดีย์หลวง เต็มองค์เมื่อสมัยพระเจ้าติโลกราช เต็มยอด ความสมบูรณ์ขององค์เจดีย์หลวงนี้ ก่อนที่ท่านจะสร้างนี้ ส่งหมื่นด้ามพร้าคดไปดูศิลปะที่ลังกา ที่อินเดีย เอามาเป็นฐานความคิดที่จะสร้างเจดีย์หลวงนี้ เพราะฉะนั้น พระเจ้าติโลกราชนี้ประสมส่วนของความคิดที่เป็นพุทธบูชา ศิลปกรรมอินเดีย-ลังกา มาประสมเป็นองค์เจดีย์นี้ เจดีย์นี้เต็มองค์อยู่ ๒๐๐ ปี สมัยพระนางจिरประภาเกิดแผ่นดินไหวเจดีย์นี้ก็ได้หักโค่นลงมา ตั้งแต่บัดนั้นจนบัดนี้เข้าเป็น ๔๐๐ กว่าปี นับทั้งหมดเป็น ๖๐๐ กว่าปี แต่ที่พังลงมานี้ ๔๐๐ กว่าปี

เมื่อเจดีย์มันพังอย่างนี้ เราทั้งหลายจะมองสัญลักษณ์ว่าอันนี้ คือ สัญลักษณ์ที่จะต้องรักษา ก็อยากจะถามท่านว่าจะรักษาอะไร รักษาความพังของเจดีย์ไว้ หรือจะนึกถึงท่านที่สร้างตั้งแต่เบื้องแรก เจตนาที่ท่านสร้างนั้นเพื่อความสวยงาม เพื่อเป็นพุทธบูชา ก็อยากจะสาวความว่า ก่อนที่เจดีย์จะพัง มันอยู่ในสภาพไหน เมื่อสาวลึกลงไปว่าสมัยพระเจ้าติโลกราชท่านสร้างเจดีย์นั้นอยู่ในสภาพไหน เราควรจะโน้มระลึกถึงพระสติปัญญาของท่านว่า ท่านสร้างไว้แล้วเราเป็นลูกเป็นหลานรักษาเจดีย์นี้ในลักษณะไหน ถ้าท่านมีชีวิตหรือเกิดมาใหม่มาเห็นเจดีย์นี้ที่สร้างไว้รกรักหักพัง พร้อมจะคิดว่าลูกหลานทำอย่างไร อย่างหลวงพ่อก็เป็นเนรกรักษาเจดีย์ ดันไม้มันขึ้นก็ทำความสะอาดก็รักษากันมาอย่างนั้น คือ ไม้ให้มันรกรูกร้าง มาในปัจจุบันนี้ได้รับเงินบูรณะพระอารามหลวงปีหนึ่งปีนี้ได้ ๒๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อจะมาบูรณะซ่อมแซมพระธาตุ วิหาร เสนาสนะ ทุกอย่างของวัดในจำนวนสองแสน

เพราะฉะนั้น การรักษาเจดีย์นี้ก็คือ หน้าที่ของเจ้าอาวาส พระ-เนร รักษาความสะอาดเรียบร้อย หญ้ามันขึ้นก็ตัด ทำความสะอาดถ้าปล่อยรกรูกร้าง ญาติโยมทั้งหลายก็คงคิดว่าสมภารวัดนี้ไปนอนอยู่ที่ไหนไม่เอาใจใส่ ก็รักษาในลักษณะเช่นนั้นคือ ไม้ให้หญ้ามันขึ้น ไม้มันสะอาดจากนั้นก็คงเป็นโบราณวัตถุ แต่ถ้าเรานึกว่าก่อนที่เจดีย์จะพัง ที่ดีนี้อยู่ในสภาพไหน เท่าที่ฟังดูหลายเสียงหลายกระแสก็เป็นห่วงว่าถ้าสร้างไปแล้วมันจะเหมือนเดิมหรือ ถ้าสร้างไปแล้วไม่กลัวมันจะพังหรือ อะไรต่างๆคือกลัว หลวงพ่อคิดว่าคิดไปก็ไร้ค่า คิดๆไปก็ไร้คุณ ถ้ามันวุ่นอยู่แต่คิดคิดไปก็ไร้คุณ ถ้ามันอยู่แต่คิดคิดไปก็ไร้ค่า ถ้าไม่กล้าทำจริง ไม่จำเป็นคิดแล้ว ถ้าทำอะไรก็ทำ คิดไปก็ไร้ค่า ถ้าไม่กล้าทำจริง ถ้าท่านห่วงว่าสร้างเสร็จแล้วมันจะไม่เหมือนเดิม ก็ให้นึกถึงสภาพเวลานี้ ด้านเหนือของเจดีย์นั้น ยังมีทรวดทรงเหลืออยู่ให้เห็นสภาพลักษณะของเจดีย์ ถ้าเราเอาอันนี้เป็นรูปแบบแล้ว ก็สร้างทางทิศใต้ให้เหมือนทางทิศเหนือจะไม่ได้หรือ เมื่อตอนยอดเจดีย์ไม่ได้เอาแก่นี้ แค่นี้เห็นก็ไม่น่าจะกลัวว่ามันผิดยังไง แต่ปัญหาว่ามันจะทำได้อย่างไร จุดนี้เองเป็นจุดที่หลวงพ่อบอกเห็นว่า

การประชุมวันนี้ เพื่อจะสรุปว่าถ้าจะทำได้แค่ไหน โดยหลักวิชาการโบราณคดีทุกความคิด ศิลปกรรมต่างๆก็มารวมกัน ไม่ใช่ว่าคิดแล้วจะคือทำ หลวงพ่อได้ข่าวกระแสนกระสายคู่กัน ประชุมกันบอกว่าหลวงพ่อนี้คือไม่ฟังเขาว่าอย่างนั้น รังไม่จริงไม่ทราบแต่ได้ข่าวกระแสนกระสาย

เพราะฉะนั้น การอภิปรายวันนี้ เขาก็จะเปิดโอกาสว่าเจดีย์หลวงนี้ไม่ใช่ของอาณาจักรเดียว เป็นของประชาชน ของชาวเชียงใหม่ เป็นของประเทศชาติ ไม่ใช่เป็นสมบัติเพียงคนเดียว ประชาชนชาวต่างจังหวัดมาเชียงใหม่ ท่านเป็นเจ้าของภาพพาไปไหน ที่สื่อแสดงว่าท่านภูมิใจว่าคนที่เขามาที่เวลานั้นเห็นคุณค่าของเมืองเชียงใหม่ พามาวัดเจดีย์หลวงฯ พามาวัดพระสิงห์ พาไปวัดสวนดอก พาไปพระธาตุคอกยสุเทพ ก็วนเวียนอยู่ในวัดนี้ เพราะฉะนั้น สิ่งที่มีค่าต่อบ้านเมือง มีค่าที่สุด โดยเฉพาะการท่องเที่ยวถ้าไม่มีสิ่งนี้แล้วเชียงใหม่ไม่รู้จะพาไปไหน มีครั้งหนึ่งหลวงพ่อไปจังหวัดพิจิตร เจ้าภาพเขาพาไปชมเมือง ก็ไปไหว้พระประจำเมืองวัดหนึ่ง แล้วก็พาไปชมสระจรเข้และนอกจากนี้ก็ไม่รู้ว่าจะพาไปไหน มานึกถึงเชียงใหม่ วันหนึ่งไม่พอ เจ็ดวันยังไม่พอเลย ถ้าฉันโบราณวัตถุปุชนิยสถานนี้เป็นของล้ำค่า มีประโยชน์กับบ้านเมืองมากมาย บางคนมีความคิดว่าทำไมจะต้องมาทุ้มเทกกับของอันนี้ เงินทองที่เอามาสร้างเจดีย์เอาไปสร้างโรงเรียนเสียไม่ดีหรือเอาไปสร้างโรงพยาบาลเสียไม่ดีหรือความคิดอย่างนี้ก็มี คือ ท่านมองดูเพียงจุดเดียว ไม่ได้มองดูความจำเป็นหลายๆจุด ถ้าหากมีโรงเรียน โรงพยาบาล ถ้าไม่มีสิ่งนี้ท่านจะคิดอย่างไร เพราะฉะนั้น สิ่งนี้ก็มีค่าไม่น้อยกว่าสร้างโรงเรียน หรืออาจจะยิ่งกว่าเสียด้วยซ้ำ เพราะว่ารักษาปัญญาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้น การทุ้มเทกโบราณวัตถุ-ปุชนิยสถานนี้เป็นสิ่งที่มีค่ามากมายเหลือที่จะกล่าว ดังนี้

หลวงพ่อก็สรุปความคิดว่า ความหลากหลายของความคิด เป็นความวิจิตรสวยงามของสังคม แต่ข้อสำคัญว่าความคิดนั้นๆตั้งอยู่บนพื้นฐานของอะไร ถ้าตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีมานะความคิดอันนี้เสีย-เสื่อม แต่ถ้าความคิดอันนั้นตั้งอยู่ในเหตุผลฟังเขาฟังเรา ฟังเหนือฟังได้ สรุปความคิดเขาบ้างเราบ้างนั่น คือ ความคิดที่วิจิตรสวยงาม เหมือนกับดอกไม้หลากหลายสีมาซึ่ง ที่มีปัญญาเอามาตั้งไว้ในพานมันจะสวย สิ่งที่แตกต่างกันไม่ได้หมายความว่า จะอยู่ด้วยกันไม่ได้ ความคิดต่างกันไม่ได้หมายความว่าคุยกันไม่ได้ สิ่งที่มีงามนั้นเพราะความไม่เหมือนกัน ถ้าเหมือนกันหมดแล้วจะไม่งาม ท่านดูโตะหมูปูชาติ โตะหมูนั่นสูงต่ำไม่เท่ากัน ใหญ่เล็กไม่เท่ากัน แล้วทำไมมันอยู่ด้วยกันได้และอยู่แล้วสวยงามด้วย ความไม่เหมือนกันสูงต่ำแต่ทำให้สวยงามเอาแก่กัน กระถางรูปไปตั้งไว้ที่ความไม่เท่ากันนั่นเองทำให้งาม แต่ความสำคัญก็คือว่า โตะหมูนั่นอยู่ตามฐานะของมัน สูงมันอยู่ที่สูง ต่ำมันอยู่ที่ต่ำ เล็กมันอยู่ที่เล็ก ใหญ่มันอยู่ที่ใหญ่ มันอยู่ของมันถูก คนในสังคมถ้าวางตัวไม่เป็น มันขวาง มันทำให้สังคมเสีย ตั้งตัวไว้ไม่ถูก เพราะฉะนั้นอยากจะฝากเป็นความคิดว่า วัฒนธรรมของคนเชียงใหม่ทุกอย่างจะเป็นศิลปกรรม จะเป็นความคิดทุกแง่ทุกมุม มันเป็นความ

หลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม

สรุปความว่า คนเชียงใหม่นี้มีมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปวัตถุ ทั้งที่เป็นนามธรรม ความหลากหลายความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมนี้ หลวงพ่อมีคำจำกัดว่า “ ไม่ลืมของเก่าไม่หลงของเก่า ไม่เมาของใหม่” ผู้ใดลืมของเก่าเท่ากับลืมทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ถ้าหลงของเก่า ทำให้ของเก่านั้นเสียเปรียบ เหมือนกระแสของแม่น้ำปิง แม่น้ำปิงคงเป็นแม่น้ำปิง ท่านตอบได้ไหมว่าอะไรมันทำให้แม่น้ำปิงมันยังอยู่ กระแสของแม่น้ำ น้ำที่ไหล เขาเรียกกระแสน้ำมันไหลมาจากที่สูงไหลลงมารวมกันเป็นแม่น้ำปิง ถ้าเราไปยืนดูแม่น้ำที่ไหล สายน้ำมันจะผ่านไปแล้ว มันไม่ได้อยู่ที่เก่า กระแสน้ำผ่านไปๆไปรวมกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ว่าแม่น้ำปิงคุณแล้วยังเหมือนเดิม เหมือนไม่มีอะไร อยู่อย่างเดิม ทำไมเป็นอย่างนั้น เพราะกระแสน้ำมันไม่ขาด ก็ไหลไปไหลมามันต่อเนื่องกัน กระแสน้ำไม่เคยขาด แม่น้ำปิงยังคงเป็นแม่น้ำปิง เพราะกระแสน้ำไม่ขาดมันไหลด้วยความต่อเนื่องกันใดก็ดี วัฒนธรรมมรดกทั้งหลาย จะเป็นโบราณสถาน-โบราณวัตถุ ความคิดที่ดีงาม เป็นกระแสของวัฒนธรรม มันมีการเปลี่ยนแปลง

ถ้านึกถึงดอยสุเทพ ก่อนที่จะมีทางขึ้น ดอยสุเทพเป็นยังไง ทางเดินที่ครูบาศรีวิชัยท่านสร้างขึ้นไปนี้ ทำให้ดอยสุเทพเสียหรือ ใครบอกทำให้เสีย มันเสริม ดอยปุยก่อนที่จะมีกุฟิงราช-นิเวศน์ก็เป็นป่าดงพงใหญ่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาสร้างพระตำหนัก เมื่อมีพระตำหนักขึ้นแล้ว ดอยปุย สูญเสียอะไร สิ่งที่เคยใหม่คุ้มค่าใหม่ คำตอบอันนี้ทุกท่านตอบได้เอง มันมีการเปลี่ยนแปลง มันไม่ได้อยู่กับที่หรือ แต่ว่ากระแสนั้นมันต้องเป็นไปในทางที่เป็นประโยชน์ วัฒนธรรมก็เหมือนกัน แต่ถ้าสมมติว่าแม่น้ำปิงไม่ไหล หยุตมาเป็นตอนๆ น้ำมันขัง ถามว่าน้ำนั้นเป็นน้ำอะไร ทุกท่านตอบได้ น้ำเน่า แม่น้ำปิงน้ำเน่าเสียหมดเลย กระแสความคิดผู้ใด ไม่รู้จักคิดไม่รู้จักปรับปรุงเปลี่ยนแปลง คือ กระแสที่เน่า เป็นความคิดที่เน่า ไม่มีประโยชน์กับบ้านเมือง ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้มันถูก พระพุทธเจ้าสอนเอาไว้ว่า คนที่ฉลาดต้องการทำกาลัญญาตาให้เหมาะกับกาล อัดัญญาตาให้เหมาะกับตัวตน บุคคลัญญาตาให้เหมาะกับคน ปริสัญญาตาให้เหมาะกับบริษัท ซึ่งเรามาสรุปพูดว่ากาลเทศะ ผู้ใดอะไรเหมาะกับกาลกับสมัยเหมาะกับสถานที่ คนนั้นฉลาด

คนใดทำอะไรเหมาะกับกาลเวลา ไม่เหมาะกับสถานที่คนนั้นโง่ อันนี้เป็นธรรมะไม่ใช่วินัย วินัยต้องมีหลัก แต่ธรรมะนั้นปรับปรุงให้เหมาะ ถือศาสนาต้องมีทั้งวินัยต้องมีทั้งธรรมะควบคู่กัน ไม่ใช่ถืออย่างเดียว ถ้าหากกระแสแม่น้ำปิง ไหลไปแล้วไม่ไหลมาชดเชย แม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำห่างเวลานี้ลูกหลานของเราค่อนข้างที่จะหลงของใหม่ตามเขาไป จนกระทั่งลืมของเก่า อาจจะลืมของเก่าดีๆ มันจะเหมือนแม่น้ำปิงที่ไหลไปแล้วไม่มีน้ำไหลมา แม่น้ำปิงจะเป็นแม่น้ำห่างเป็นแม่น้ำที่ไม่มีน้ำ เชียงใหม่ก็จะเป็นเมืองร้าง เป็นเมืองที่ไม่มีวัฒนธรรม ไม่มีสัญลักษณ์ของตัวเอง อะไรๆเป็นของคนอื่นหมดเลย เพราะฉะนั้นเขากล่าวว่า การพัฒนาบ้านเมือง ไม่ลืม ไม่หลงของเก่า และไม่เมา

ของใหม่ ทั้ง ๒ อย่างนี้ถ้าเอามาประสมรวมกันเหมือนแม่น้ำปิง คงเป็นน้ำปิงกระแสน้ำไม่ขาด ก็ขออนุโมทนากับทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาในการร่วมประชุมเวทีนี้เป็นเพื่อท่าน ความหลากหลายของความคิดเป็นความวิจิตรสวยงามของสังคม ดอกไม้ที่หลากหลาย แต่ถ้ามีปัญหาเอามาจัดไว้ในพานดอกไม้ นั้นจะสวย เพราะอย่างนั้น วันนี้เรามีโอกาสที่จะเสนอความคิดเพื่อเป็นความวิจิตรของสังคม ก็ขอยุติการอนุโมทนาในตอนต้นนี้เพียงเท่านี้ ก็ความสุข ความเจริญ จงมีแก่ท่านผู้ฟังทุกท่านเทอญ

ภาคผนวก ก

ผลงานการก่อตั้ง ร่วมก่อตั้ง สร้าง บูรณปฏิสังขร ศาสนสถาน สถานศึกษาและภาพที่เกี่ยวข้อง ของ...พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล)

๑. วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้ทำการบูรณะเจดีย์รายหรือเจดีย์เล็กทั้ง ๒ องค์ คุณเอมอร-สमान-ประสิทธิ์-ขนิษฐา ญาณวุฒิ เป็นผู้อุปถัมภ์
๒. พ.ศ. ๒๕๓๖ ทำถนนคอนกรีตขนาดกว้าง ๕ เมตร ภายในบริเวณวัดฯ สิ้นทุนทรัพย์ ๓๐๐,๐๐๐ บาทเศษ
๓. พ.ศ. ๒๕๓๖ ทำการบูรณวิหารเสาอินทจิล โดยการปูหินอ่อนทั้งภายนอกและภายใน คุณไพโรจน์ เปี่ยมพงศ์สานต์ บริษัทบ้านฉางกรุ๊ป เป็นผู้อุปถัมภ์
๔. ๑๓ กันยายน ๒๕๓๘ ย้ายพระมหากัจจายนะที่สร้างไว้หน้าวัดฯ ไปไว้ด้านเหนือพระวิหารพระพุทธไสยาสน์
๕. ปลายปี ๒๕๓๗-๒๕๓๘ ทำการปรับปรุงซ่อมแซมกุฏิแก้วนารัฐให้มีเนื้อที่อยู่อาศัย-จัดกิจกรรมประชุมได้มากขึ้น และแข็งแรงมั่นคงกว่าเดิม เจ้าวิระพันธุ์ สุจริตกุล ทายาทพ่อเจ้าแก้วนารัฐ พร้อมญาติมิตรเจ้านายฝ่ายเหนือให้ความอุปถัมภ์
๖. ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๓๗ สร้างห้องสมุดคหมามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา วัดเจดีย์หลวงฯ สิ้นทุนทรัพย์ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท “มูลนิธินายห้างโรงปูนผู้หนึ่ง” ให้ความอุปถัมภ์(มร.ซี.พีริส เยสเปอร์เซน ผู้ก่อตั้ง “มูลนิธินายห้างโรงปูนผู้หนึ่ง”)
๗. ๕ ธันวาคม ๒๕๓๗ สร้างพระแก้วหยกเชียงใหม่ “พระพุทธเฉลิมสิริราช” หน้าตัก ๕๒ ซม. สูง ๗๐ ซม. หน้า ๕๕.๓ ก.ก. สิ้นทุนทรัพย์ ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท พระธรรมราชเจติยาจารย์ เจ้าอาวาสวัดธรรมมงคล กรุงเทพฯและคุณรัตนา สมบุญธรรม เจ้าของโรงเรียนมนตเสรีสมุทรปราการ ให้ความอุปถัมภ์
๘. พ.ศ. ๒๕๓๘ สร้างศาลาบุญประสงค์พร้อมศาลาราย ๒ หลัง และ ลานจอดรถ สิ้นทุนทรัพย์ ๑,๗๐๐,๐๐๐ บาท คุณบุญทิวี ดันตรานนท์ อุปถัมภ์ พร้อมทั้งบริจาคปัจจัย ๓๐๐,๐๐๐ บาท ตั้งเป็นกองทุนเพื่อนำดอกผลมาบูรณศาลาด้วย
๙. ๒ เมษายน ๒๕๓๘ สร้างพระเจ้าทันใจ สูง ๑.๕๔ เมตร หน้าตัก ๑.๐๕ เมตร คุณสุจิตรา มงคลกิตติ(จิราธิวัฒน์) อุปถัมภ์

๑๐. พ.ศ. ๒๕๓๘ สร้างอาคารกาญจนาภิเษก เป็นอาคาร ๒ ชั้น สิ้นทุนทรัพย์เป็นจำนวน ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท ด้วยทุนทรัพย์ของวัดฯและผู้มีศรัทธาบริจาคสมทบ

๑๑. พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘-๒๕๔๑ สร้างกำแพงวัดฯใหม่ทั้งสี่ด้าน สิ้นทุนทรัพย์จำนวน ๘๕๓,๖๗๕ บาท

๑๒. ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๐ ทำการบูรณพระอุโบสถหลังเก่า นางบุญทอง กิตติบุตร อุปถัมภ์

๑๓. ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ สร้างอาคารเรียน “อภิสส.ศาสนทายาท” กว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๕๐ เมตร สูง ๓ ชั้น ในพระอุปถัมภ์ของ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สิ้นทุนทรัพย์ ๑๕ ล้านบาท (แล้วเสร็จภายในปี ๒๕๔๒)

๑๔. สนับสนุนและให้มีการศึกษาค้นคว้าตำนาน-ประวัติพระธาตุเจดีย์หลวง จนพบหลักฐานการจัดงานประเพณีไหว้พระธาตุเจดีย์หลวงครั้งก่อน จึงให้ฟื้นฟูงานประเพณีนี้ขึ้นมาใหม่เมื่อปี ๒๕๔๑

๑๕. พ.ศ. ๒๕๔๑ ปรับปรุงภูมิทัศน์ลานทักษิณ พระธาตุเจดีย์หลวงด้านทิศใต้ โดยรื้ออาคารหอสมุด แหวน สุจิตฺโณ สิ้นทุนทรัพย์ ๑๐๗,๑๐๐ บาท (ต่อมาปี ๒๕๔๓ ให้ย้ายหอรองค์ออกจากลานทักษิณพระธาตุ)

๑๖. ปรับปรุงภายในอาคารกาญจนาภิเษก สิ้นทุนทรัพย์ ๒๕๐,๐๐๐ บาท

๑๗. ๑๗ กันยายน ๒๕๔๑-๑ พฤษภาคม ๒๕๔๒ บูรณพระวิหารหลวง ใช้ทุนทรัพย์ ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

๑๘. ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๑ สร้างกุฏิ “จันทร์ กุสโล” ณ บริเวณกุฏิ เอ.เอส. อับดุลราฮิม

๑๙. พ.ศ. ๒๕๔๔ สร้างกุฏิรับรอง “วัชรเสถียร” ณ บริเวณกุฏิสุทธพินทุเดิม คุณสมนึก คุณอุไรรัตน์ วัชรเสถียรและญาติเป็นผู้อุปถัมภ์

๒๐. ช่วงปลายปี ๒๕๔๔ สร้างวิหารบูรพาจารย์ ณ สถานที่เคยเป็นที่ตั้งกุฏิทันฑเขตที่ หลวงปู่มั่น เคยพำนักอยู่ เป็นสถาปัตยกรรมพื้นบ้านล้านนา สิ้นทุนทรัพย์ในการก่อสร้าง ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท

๒๑. พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๗ สร้างสำนักปฏิบัติธรรมพุทธพจนวรากรม บ้านห้วยเสี้ยว ต. บ้านปง อ.หางดง จ.เชียงใหม่ นางโสภา เมืองกระจ่างและนางดวงตา นันทขว้าง(หลาน) ถวายที่ดิน ๕ ไร่ ๓๖ ตารางวา-นายวิเชียร เชิดชูตระกูลทองและครอบครัว ถวาย ๕ ไร่ ๒ งาน และอุปถัมภ์การก่อสร้าง

๒๒. พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๗ สร้างวัดป่าพุทธพจน์หริภุญไชย บ้านสันตติงข ต.ตันขง อ. เมือง จ.ลำพูน ได้รับอนุญาตให้สร้างเป็นวัดเมื่อ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ จากการถวายที่ดิน ๒๒ ไร่ ๒ งาน ๗๐ ตารางวา โดยเจ้าดารารัตน์ ณ ลำพูน

๒๓. พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๔๙ ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
สร้างอาคารเรียน-ห้องประชุม เป็นอาคารคอนกรีต ๓ ชั้น สิ้นงบประมาณ ๑๕ ล้านบาท ให้ชื่อ
อาคารว่า “พุทธพจนวราภรณ์”

๒๔. พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๐ บูรณะโรงเรียนเมตตาศึกษา สิ้นเงิน ๖ ล้านบาท

พระพุทฺธพจนวราภรณ์
(จันทร์ กุสโล)

พระธาตุเจดีย์หลวงหลังจากการบูรณะ
ในยุคของ...พระพุทธพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)
เป็นเจ้าของอาวาส

พระวิหารหลวงวัดเจดีย์หลวงฯหลังการบูรณะ
ในขณะที่...พระพุทธรพจนวราภรณ์ (จันทร กุสโล)
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส

ด้วยวิธีการสอนให้รู้ถึงความสำคัญของการศึกษา พระพุทธพจนวราภรณ์
จึงร่วมก่อตั้ง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตลำปาง ขึ้น
ภายในบริเวณ...วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔

ด้วยวิธีการสอนให้รู้ถึงความสำคัญของการศึกษา...พระพุทธพจนวราภรณ์
ได้ก่อตั้งโรงเรียนมัธยมสามัคคีวิทยาทานขึ้นภายในวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร
สำหรับบรรพชิต ผู้ใฝ่ในการศึกษา

ด้วยวิธีการสอนให้รู้ถึงความสำคัญของการศึกษา...พระพุทธรูปนวราภรณ์
ได้ก่อตั้งโรงเรียนมัธยมเมตตาศึกษา ภายในวัดเจติยंहลวงวรวิหาร
เพื่อให้เยาวชนที่เรียนดีแต่ยากจนได้เล่าเรียนศึกษา (เรียนฟรี)

ด้วยวิธีการสอนให้รู้ถึงการเอาตัวรอดในสังคม...พระพุทธพจนวราภรณ์ จึงได้ก่อตั้ง
มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท(สอนวิชาชีพต่างๆ) ให้ชาวบ้านที่ยากจนในชนบทต่างๆ
สำนักงานตั้งอยู่ที่ วัดป่าดาราภิรมย์ อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่

ด้วยวิธีการสอนของ...พระพุทธพจนวราภรณ์ จึงมีผู้ถวายที่ดินให้สร้างวัด เช่น
วัดล้านนาญาณสังวราราม อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

ด้วยวิธีการสอนของ...พระพุทธรูปนวราภรณ์ จึงมีผู้ถวายที่ดินสร้างวัด นี่คือ ภาพ
พระอุโบสถวัดป่าพุทธรูปนพริบุญไชย จ. ลำพูน

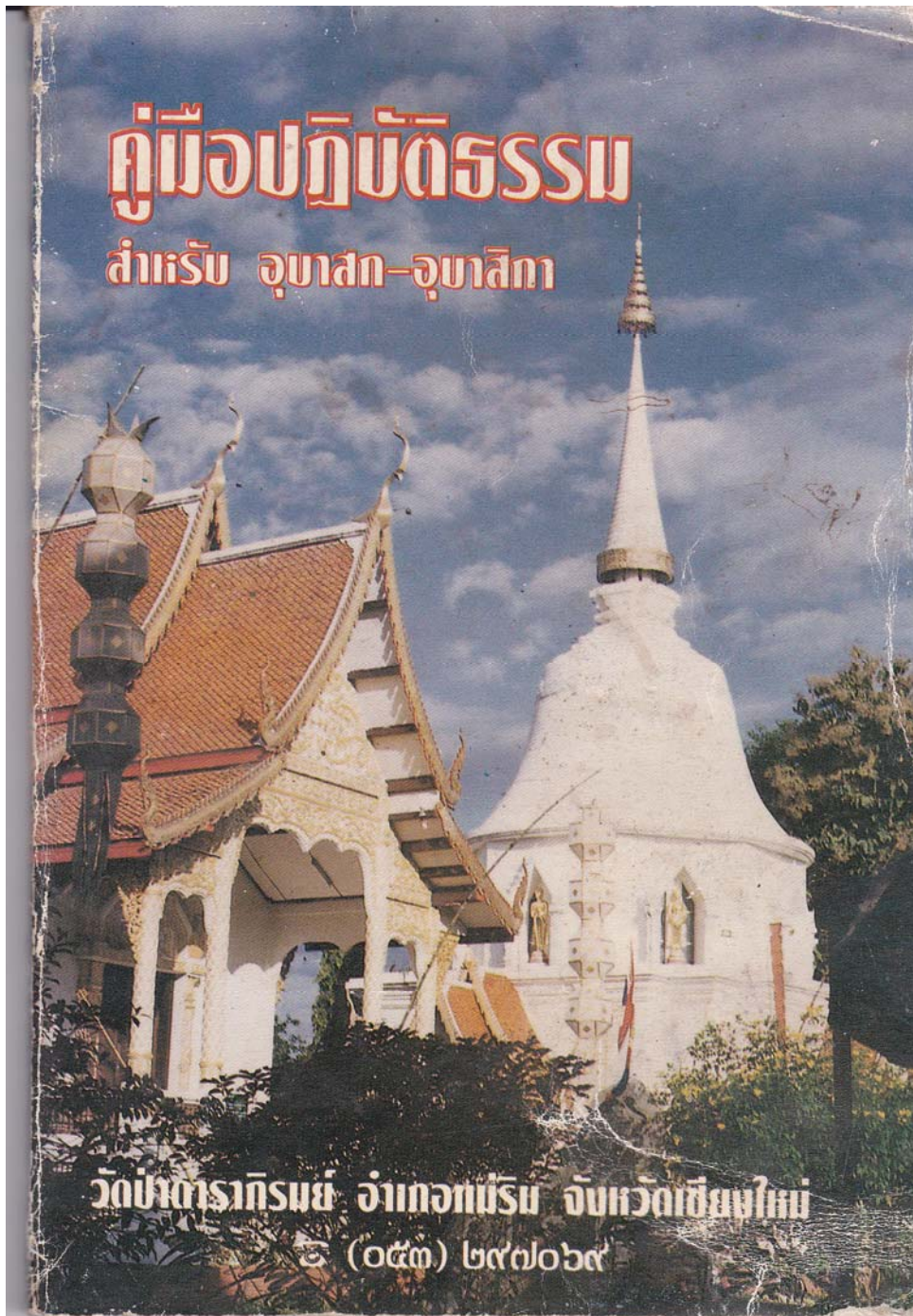
พระพุทธรูปนารายณ์ ดำริให้ก่อสร้างห้องสมุดให้
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

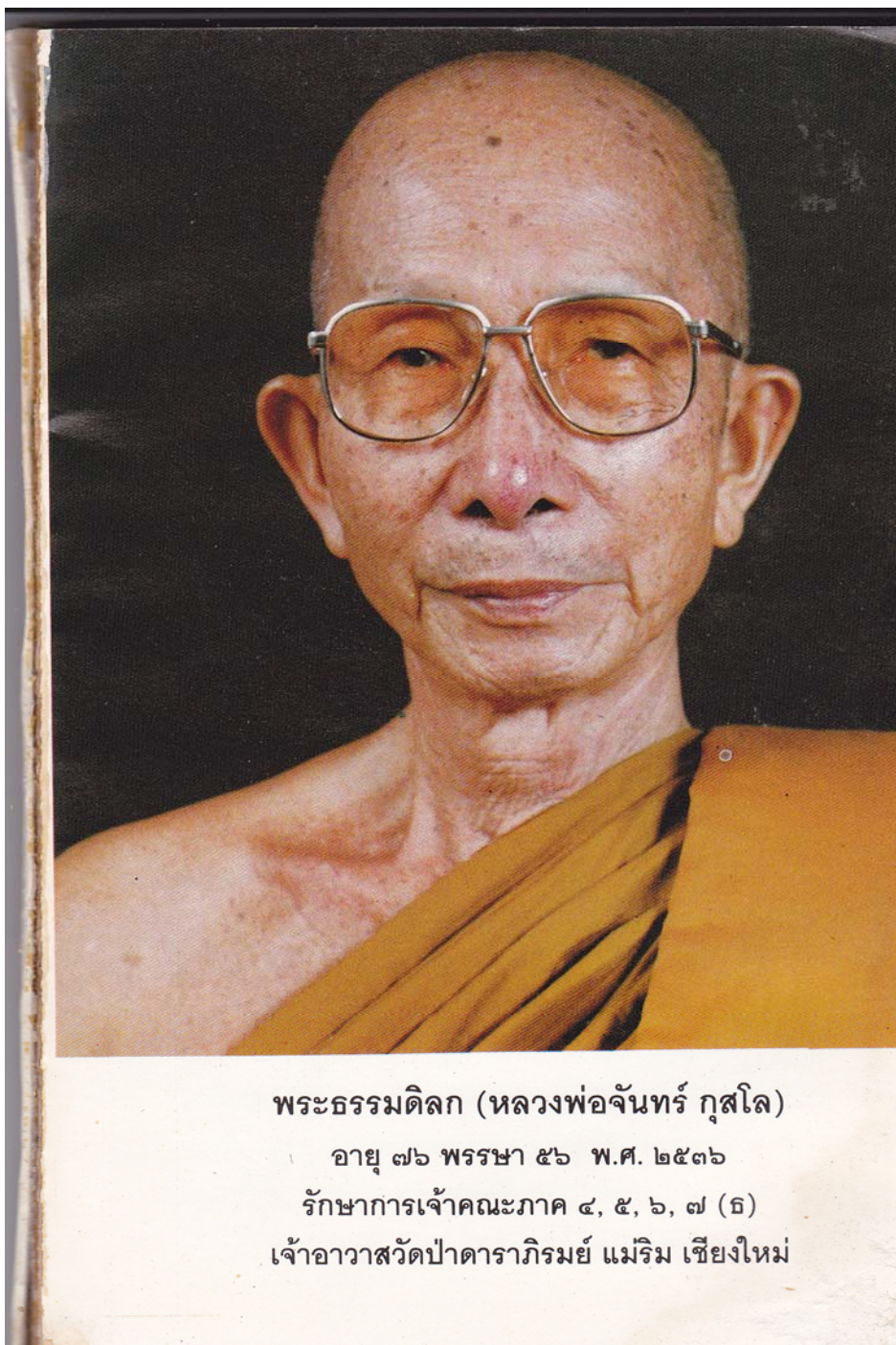

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์...พระพุทธิสารโสภณ จจ.เชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน (ช.)
เจ้าอาวาสวัดล้านนาญาณสังวราราม อดีตเลขานุการ ใน พระพุทธพจนวราภรณ์
สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชวินยาภรณ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าดาราภิรมย์

ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์...พระโสภณธรรมสาร จอ.แมริม-แม่แตง (ธ.) เจ้าอาวาส
วัดป่าตาราภิรมย์ (ปัจจุบัน) อดีตพระฐานานุกรม ใน พระพุทธพจนวราภรณ์

แรกเริ่มหลวงพ่อกุสโลอยู่ที่วัดเจติยหลวงพ่อกุสโลต่อมาย้ายไปอยู่ที่วัดป่าदारาภิรมย์
 แล้วก็ย้ายกลับมาอยู่ที่วัดเจติยหลวงพ่อกุสโล จนวาระสุดท้าย

วิธีฝึกสมาธิ - กรรมฐาน

โดย.....พระเทพวิสุทธิกวี (วิจิตร) วัดโสมนัสวิหาร

การฝึกจิตในพระพุทธศาสนา เรียกว่า **จิตตภาวนาการ** **อบรมจิต** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **กรรมฐาน** คือ **งานที่ทำให้สูงขึ้น ให้ประเสริฐขึ้น** ไม่ปล่อยให้ใจว่างงาน เพราะถ้าปล่อยให้ใจว่างงานก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยาก เป็นทาสของกิเลสที่กลุ้มรุมใจ จึงควรฝึกจิตไม่ให้ว่างงาน ด้วยการให้จิตอยู่ในกรรมฐาน.

๑๐๖

พระพุทธรพจนวราภรณ์(จันทร์ กุสโล)ได้นำวิธีการสอนกรรมฐานของ....
พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตญาโณ)มาใช้เป็นส่วนประกอบการสอน
ธรรมะปฏิบัติ